

T.C.

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

T.C. CUMHURİYET ANABİLİM DALI

MİLLİ MÜCADELEDE KADIN KAHRAMANLARIMIZ

(1919-1922)

Hazırlayan

Aynur İSLAM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi

Ergün ÖZ AKÇORA

BİNGÖL-2021

**T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
T.C. CUMHURİYET ANABİLİM DALI**

**MİLLİ MÜCADELEDE KADIN KAHRAMANLARIMIZ
(1919-1922)**

**Hazırlayan
Aynur İSLAM
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi
Ergün ÖZ AKÇORA**

BİNGÖL-2021

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	iv
TEZ KABUL ve ONAY	v
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ	v
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE	v
ÖNSÖZ	vi
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK KADINI

1.İslamiyet Öncesi Toplumunda Kadın	10
2.Türk İslam Toplumunda Kadın.....	14
3.Selçuklu Toplumunda Kadın.....	18
4.Osmanlı Toplumunda Kadın	21
5.Cumhuriyet Döneminde Kadın	27

İKİNCİ BÖLÜM

KAHRAMAN TÜRK KADINLARIMIZ

1.İsimleri İle Tarihe Mal Olmuş Kadın Kahramanlar	33
1.1. Şerife Bacı.....	34
1.2. Süreyya Sülün Hanım	34
1.3. Fatma Karadeniz	35
1.4. Halide Onbaşı (Halide Edip Adıvar).....	36

1.5. Kılavuz Hatice.....	43
1. 6. Küçük Nezahet (Türk Jan Dark)	43
1.7. Mudurnulu Fatma Kadın	45
1.8. Tayyar Rahmiye	46
1.9. Binbaşı Ayşe	46
1.10. Kara Fatma(Fatma Seher Hanım)	47
1.11. Nazife Kadın	50
1.12.Asker Saime	50
1.13. Gördesli Makbule.....	51
1.14.Gül Hanım.....	52
1.15. Elif Bacı	53
1.16. Adile (Hala) Onbaşı	54
1.17. Halime Çavuş.....	54
1.18. Bitlis Defterdarının Eşi	55
1.19. Ayşe Hanım (Mehmet Çavuş).....	56
1.20. Şerife Ali Kübra (Çiftlikli Kübra).....	57
1.21. Ayşe Çavuş	58
1.22. Maraşlı Senem Ayşe	61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELEDE KADINLARIMIZIN DİĞER FAALİYETLERİ

1. Milli Mücadelede Yıllarında (1919-1922) Türk Kadınının Mitinglerdeki Yeri ve Önemli Rolü.....	63
1.1. Fatih Mitingi (Halide Edip Mitingi).....	64
1.1.a. Fatih Nutku- (19 Mayıs 1919).....	67
1. 2. Üsküdar Mitingi	69
1.3. Kadıköy Mitingi.....	70
1.3.a. Kadıköy Nutku (22 Mayıs 1919)	72
1.4 Sultan Ahmet Mitingi.....	74

1.4.a. Sultanahmet Nutku (6 Mayıs 1919)	84
1. 5. Edirne Mitingi	86
1. 6. Alaşehir Mitingi	86
1. 7. Kızılcahamam Mitingi	87
1. 8. Kastamonu Kadınlar Mitingi.....	87
1.9. Konya Kadınlar Mitingi	87
2. Millî Mücadele Döneminde(1919-1922) Kurulan Kadın Dernekleri.....	88
2.1. Asrî Kadınlar Cemiyeti	88
2.2.Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti Hanımlar Merkezi.....	88
2.3. Müdafaa-i Hukuk Hanımlar Cemiyeti	90
2.4. Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti	91
3. Millî Mücadele'ye Türk Kadınlarının Diğer Katkıları	92
3.1. Yardım Toplama Faaliyetleri	92
3.2. Cephane Taşıma Faaliyetleri.....	93
3. 3. Mühimmat Üretimi	96
3.4. Erzak ve Giysi üretimi yapımları	98
SONUÇ.....	100
KAYNAKÇA	103
EKLER.....	117
ÖZGEÇMİŞ.....	148

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “**MİLLİ MÜCADELEDE KADIN KAHRAMANLARIMIZ(1919-1922)**” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

.../.../2021

Aynur İSLAM

TEZ KABUL ve ONAY
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Aynur İSLAM tarafından hazırlanan “MİLLİ MÜCADELEDE KADIN KAHRAMANLARIMIZ (1919-1922) ” başlıklı bu çalışma, /..... / 2021 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Cumhuriyet Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan : imza:

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ergün ÖZ AKÇORA imza:

Üye : imza:

ONAY

Bu Tez, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun /.... / 2020 tarih ve sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Yaşar BAŞ

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Türkiye devletinin kurucusu olan Gazi Mustafa Kemal'in söylemlerinde belirttiği gibi: *“Dünyada hiçbir ulusun kadını, ben Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, ulusumu kurtuluşa ve zafere götürmekte Anadolu kadını kadar hizmet gösterdim diyemez”*.

Türk insanı ulusal kurtuluş mücadelesinde kadın- erkek, çocuk, yaşlı demeden topyekûn savaştı. Türk halkı Orta Asya'dan beri süre gelen ordu-millet düşüncesi ile birlikte hareket edip büyük bir başarıya imza atmışlardır. Hiç şüphesiz bu zaferin yapıcı mimarları arasında gerek cephe ardında gerekse bizzat cephenin ön safhalarında rol almış olan kadın kahramanlarımız bulunmaktadır.

Kadınlar, sadece cephe hizmetinde değil toplantı ve dernek çalışmalarında da bulunarak, mitingler ve kınama gösterilerinde yer alıp, orduya yiyecek ile mühimmat malzemelerinin ulaşmasında aktif rol üstlenmişlerdir. Ayrıca askerlerin tedavilerine de yardım ederek, halkta milli bilincin oluşmasını ve bu bilincin yayılıp gelişmesini sağlamışlardır. Bunca başarı ve özveriye rağmen ne acıdır ki bu mukaddes kadınlarımızdan pek çoğunun adı bile hatırlanmamaktadır.

1919-1922 tarihleri arasında yaşanan kurtuluş savaşında, Milli Mücadele'ye katılan Türk kadınının hem cephede hem de cephe gerisindeki yararlılıklarını, imajlarını ve çalışmalarını konu eden bu çalışma, Türkiye'de yapılan araştırma sonucunda kaleme alınmıştır. Bu tezde başta Milli Mücadele zamanına ait anılar ile görsel kaynaklar başta olmak üzere, çeşitli sayıda kitap, dergi, makale ve gazete incelenmiştir.

Son olarak bu aşamada desteklerini hiçbir zaman için eksiltmeyen kıymetli aileme ve benim için çok değerli olan sevgili arkadaşım Esra SÜNGÜ'ye, emekli olmasına rağmen tez danışmanlığımı bırakmayan bu çalışmada en az benim kadar emeği ve desteği bulunan, bana yol gösterip çalışmamda beni her zaman için cesaretlendiren danışmanım Sayın Dr.Öğr.üyesi ERGÜN ÖZ AKÇORA'ya ve Dr.Öğr.üyesi Mehmet KAYA'ya teşekkür ederim.

ÖZET

Tezin Başlığı: MİLLİ MÜCADELEDE KADIN KAHRAMANLARIMIZ (1919-1922)

Tezin Yazarı: Aynur İSLAM

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ergün ÖZ AKÇORA

Anabilim Dalı: Cumhuriyet bilim dalı

Bilim Dalı: Tarih

Kabul Tarihi: .../ .../

Sayfa Sayısı: ... (ön kısım) + (tez) + (ekler)

Bu Tez çalışmasında kahraman Anadolu kadınının Milli Mücadele'deki (1919-1922) katkıları ortaya konuldu. Bu dönemde Türk kadını gerek Güney, Doğu, Batı, cephelerinde gerekse cephe arkasında işgalci devletlerle mücadele etti. Verilen bu mücadele ve istikbal yolunda bilinen ve bilinmeyen pek çok sayıda isimsiz kadın kahramanı oldu. Hepsi olağan güçleriyle yurdu için, özgürlük için direnip, savaştı. Vatanın bütünlüğü için Mitingler düzenleyip, Cemiyetler kurma faaliyetlerinde bulundular. Türk kadınının hem Kurtuluş Savaşı ve milli mücadelenin zaferle sonuçlanmasında hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin zemininin hazırlanmasında çok büyük rolleri oldu.

Anahtar Kelimeler: Milli Mücadele, Anadolu Kadını, Cemiyetler, Mitingler, Kurtuluş Savaşı.

ABSTRACT

Title of Thesis: HEROINES IN NATIONAL STRUGGLE
Author of Thesis: Aynur İSLAM
Advisor: Doctor Lecturer Ergün ÖZ AKÇORA
Department: Republic branch of science
Branch of Science: History
Acceptance Date: .../ .../
Number of Pages: (front part) +(thesis)+(appendices)
<p>In this Thesis ,the contributions of the heroines Anatolian in national struggle(1919-1922) were revealed.In this period, Turkish women struggled with the occupying states both on the South, East,West fronts and behind the front.In way to this struggle and the future, there were many known and unknown anonymous heroines.All of them, with the usual strengths for their homeland, for freedom, resisted and fought.They organized public meetings for the integrity of the homeland and carried out activities to establish associations.Women of Turkey was a very large role in preparing the ground in both the Republic of Turkey and the victory of the War of Independence and the national struggle.</p>
Keywords: National struggle,Anatolian woman,Associations,Public meetings,War of Independence

GİRİŞ

İnsanlık tarihin her döneminde kadın, başta neslin devamının sağlanması olmak üzere erkekle beraber tüm alanlarda karşılıklı bir etkileşim içerisinde olmuş, toplum yaşamında önemli görevler üstlenmiştir.

Dünya üzerindeki bütün milletlerde, belli bir konumda olan kadın, Türk toplumunda da, vatanının, devletinin ve halkının yaşamını devam ettirebilmesinin güvencesi olduğunu, geçmişten günümüze değin üstlendiği rollerle göstermiştir.

Tarihin hiçbir evresinde esaret altında yaşamayı kabul etmemiş olan Türk milletinin kadınları da erleri gibi gerektiğinde vatan ve millet için can alıp can vermeyi bilmişlerdir. Kadının vatanına ve halkına sahip çıkma duygusunun Türklerde çok ileri seviyelere kadar tırmandığının nihai noktası Millî Mücadele'dir. Bu kutlu mücadele, Türk insanının kadını ve erkeğiyle omuz omuza verdiği bir mücadelenin neticesinde zafere ulaştırılmıştır. Şüphesiz ki bu kutlu bağımsızlık mücadelesi, sadece toplumun yarısını oluşturan erkeklerle değil kadınlarla da verilmiştir. Milli mücadele ruhunun nasıl ortaya çıktığını anlamamız için öncelikle 1914-1918 yıllarında yaşanmış olan Birinci Dünya Savaşını, Mondros Mütarekesini ve sonrasını da yaşanılmış olayları iyi idrak etmemiz gerekmiştir.

Fransa da mutlak monarşi altında ezilmiş olan halkın, bu yönetim biçimine daha fazla dayanamayarak özgürlük ve eşitlik gibi ilkelerle yönetime karşı ayaklanmış ve milliyetçilik fikirlerini ortaya çıkarmışlardır. 1789 yılında ortaya çıkıp yayılan milliyetçilik düşüncesi başta Osmanlı Devleti olmak üzere Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Çarlık Rusya'sı gibi çok uluslu devletleri derinden etkilemiştir. Ortaya çıkan bu hareketlilik hiç şüphesiz Birinci Dünya Savaşına giden yolda ilk basmağı oluşturmuştur.

Milliyetçilik akımı Avrupa da ilk izlerini Almanya ve İtalya üzerinde göstermeye başlamıştır. Almanya ve İtalya verdikleri mücadele ile ulus- devlet sürecini başlatıp tamamlamışlardır. Alman İmparatorluğu'nun ve İtalyan milli birliğinin tesisi balkanlarda yer alan ülkelerde milliyetçilik duygularını

kıvılcımlandırmıştır¹. XIX. Yüzyılda balkanlarda yayılıp gelişen bu akım Osmanlı Devletinin burada yaşayan halk ile anlaşmazlığa düşmesine neden olmuş ve savaşa giden sürecin kilit noktasını oluşturarak diğer sömürgeci devletlerin sömürge yarışını ortaya çıkarmıştır.

XV. ve XVI. yüzyıllarda özellikle pusulanın icadıyla başlayan coğrafi keşifler, Avrupa da güçlenip keşfedilen yerlere yerleşen devletler de Dünyaya hükmetme fikrini oluşturmuştur. Endüstri devrimi ile beraber XVIII. Yüzyılda sanayi devrimi ortaya çıkmış ve Avrupalılar gelişen teknolojilerine hammadde bulmak için yönünü diğer devletlere çevirmeye başlamışlardır.²

Avrupa da teknolojinin gelişmesiyle ortaya çıkmış olan sanayi inkılabı bu sahada gelişim gösteren devletleri bir araya getirerek kutuplaşmalara mahal oluşturmuştur. Ortaya çıkan bu kutuplaşma özellikle Birinci Dünya savaşında yer alan devletlerin itilaf ve ittifak gruplarında toplanmasına sebebiyet vermiştir. Bu perspektifte yaşanan savaş tüm dünyaya yayılmıştır. Osmanlı Devleti ittifak grubunda Almanya ve Avusturya İmparatorluğunun yanında yerini almış ve müttefikleriyle beraber savaştan mağlup çıkmıştır.³

Almanya'nın savaştan çekilmesiyle İngilizler Osmanlı Devletini anlaşmaya zorlamak için birliklerini İstanbul'a yaklaştırmaya başlamışlardır. Yönetimde bulunan Talat Paşa hükümeti bu gelişmelere dayanamayarak istifa etmek durumunda kalmıştır. İstifa eden kabine yerine Ahmet İzzet Paşa hükümeti kurulmuştur.⁴

İzzet Paşa yapılan zorlamalara karşı Wilson ilkelerine güvenerek anlaşmayı kabul edeceğini bildirmiştir. Padişah vahdettin ile görüşmüş ve onun onayını alarak anlaşmaya gidecek olan heyeti oluşturmuştur. Anlaşmaya giden heyette Bahriye

¹ Fahir Armaoğlu, *20.yy Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2010, 127.

² Enver Ziya Karal, *Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nda Batının Etkisi*, , Türk Tarih Kurumu Basımevi, Türk Ansiklopedisi, C. XV, Ankara, 2006, s. 359.

³ Necati Fahri Taş, *Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Osmanlı Devleti'nin Kazanımları*, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi C.XI, S.I, Erzincan,2018, s. 21-32.

⁴ İbnül Emin Mahmud Kemal İnal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, C.III, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, s. 1941.

Nazırı Rauf Bey, Hariciye Müsteşarı Reşad Hikmet, Erkan-ı Harp komutanı Sadullah Beyler yer almıştır.⁵

Agamennon zırhlısında yapılan görüşmelere İtilafları temsilen İngiltere, Osmanlı Devletini temsilen Rauf, Reşad ve Sadullah Beyler yer alarak yirmi dört maddeden müteşekkil 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkesini imzalamışlardır.⁶ Anlaşmada yer alan maddeler şunlardır:⁷

1. Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının açılması ve Karadeniz'e geçişin sağlanması; Çanakkale ve İstanbul Boğazları kalelerinin İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesi.

2. Türk sularındaki tüm mayın tarlalarının, torpido kovanlarının ve öteki engellerin yerlerinin gösterilmesi ve bunların taranması ya da kaldırılması için, istemde bulunulunca, yardım edilmesi.

3. Karadeniz'deki mayınlara ilişkin eldeki tüm bilgilerin verilmesi.

4. İtilaf savaş tutsakları ve gözaltında bulundurulmuş ya da tutsak olan Ermenilerin Tümü'nün İstanbul'da toplanarak, hiç bir koşula bağlı olmaksızın, İtilaf Devletleri'ne teslim edilmesi.

5. Sınırların denetlenmesi ve iç güvenliğin sağlanması için gerekli olan askerî Birlikler dışında, Türk Ordusu'nun gecikmeksizin terhis edilmesi. (Birliklerin insan gücü ve konusu, daha sonra, İtilaf Devletleri tarafından Türk Hükümeti'ne danışılarak, saptanacaktır).

6. Türk karasularında ya da Osmanlı Devleti'nin işgalindeki sularda bulunan tüm Savaş gemilerinin teslim edilmesi; Türk karasularında kolluk ya da benzeri amaçlar için gerekli görülebilecek belirli küçük gemiler dışında, anılan gemilerin gösterilecek Türk limanında ya da limanlarında gözaltına alınması.

⁵ Ali Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya Mütarekeleri Tarihi*, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1948,s.31.

⁶ Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1973, s.11-14.

⁷ İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara,1983, s.14.

7. İtilaf Devletleri'nin, kendi güvenliklerini tehdit edecek herhangi bir durum ortaya çıkarsa, herhangi bir stratejik noktayı işgal etme hakkı bulunması.

8. Şu sırada Türk işgali altında olan tüm limanların ve barınakların İtilaf Gemilerince özgürce kullanılması ve düşman tarafından kullanılmasının önlenmesi, özdeş koşullar, ticaret ve ordunun terhisi amaçları için Türk sularında bulunan Türk ticaret gemilerine de uygulanacaktır.

9. Tüm Türk limanlarında ve tersanelerinde her türlü gemi onarımı kolaylıklarından yararlanılması.

10. Toros tünel sisteminin İtilaf Devletleri tarafından işgali.

11. Kuzeybatı İran'daki Türk Birlikleri'nin gecikmeksizin savaş öncesi sınırların Gerisine çekilmeleri için daha önce verilmiş bulunan buyruk yerine getirilecektir. Kafkasların (Trans-Caucasia, Mavera-i Kafkas) bir bölgesinin Türk Birlikleri tarafından boşaltılması daha önce buyrulmuş bulunmaktadır; bu bölgenin geri kalan bölümünün boşaltılmasına, oradaki durum İtilaf Devletleri tarafından incelendikten sonra, gerek görülürse, girişilecektir.

12. Türk makamlarının haberleşmeleri dışında, tüm telsiz telgraf ve kablo istasyonlarının İtilaf Devletleri tarafından denetim altına alınması.

13. Denizciliğe, askerliğe ve ticarete ilişkin her türlü gereçlerin yok edilmesinin önlenmesi.

14. Ülkenin gereksinimleri karşılandıktan sonra, İtilaf Devletleri'ne Türk kaynaklarından kömür, akaryakıt ve deniz gereçleri satın alma kolaylıkları gösterilmesi.

15. Kafkasya demiryollarının şu sırada Türk denetimi altında bulunan bölümlerini de kapsamak üzere, tüm demiryollarında, halkın gereksinimleri gereği gibi göz önünde tutulmak koşuluyla, İtilaf makamlarının bunları tümüyle diledikleri gibi kullanabilmeleri amacıyla, İtilaf Denetleme Görevlileri 'nin yerleştirilmesi. (Bu hüküm Batum'un İtilaf Devletleri tarafından işgalini de kapsar. Türkiye, Bakü'nün İtilaf Devletleri tarafından işgaline hiçbir biçimde karşı çıkmayacaktır.)

16. Hicaz'da, Asir'de, Yemen'de, Suriye'de ve Irak'ta tüm garnizonların en yakın İtilaf komutanına teslim olmaları ve beşinci maddede öngörülen düzenin korunması için gerekenler dışında, tüm birliklerin Kilikya'dan çekilmesi.

17. Trablus ve Bingazi'deki tüm Türk subaylarının en yakın İtalyan garnizonuna teslim olmaları. Bunlar teslim olma buyruğuna uymazlarsa, Osmanlı Devleti subaylara ikmal gönderilmesini ve kendileriyle haberleşmenin kesilmesini sağlamayı yükümlenir.

18. Mısırata'yı da kapsamak üzere, Trablus ve Bingazi'de işgal edilen tüm limanların en yakın İtilaf garnizonuna teslimi.

19. Denizci, asker ve sivil tüm Almanların ve Avusturyalıların bir ay içinde Türk ülkelerinden çıkartılması; uzak bölgelerdekilerin de olanaklı en erken bir tarihte çıkartılması.

20. Beşinci Madde uyarınca terhis edilecek Osmanlı Ordusu'nun, taşıtlarıyla birlikte Araç ve gereçlerinin, silâhlarının ve cephanesinin kullanış biçimi konusunda verilebilecek buyrukların yerine getirilmesi.

21. İtilaf Devletleri'nin çıkarlarını korumak için Türk Donatım Bakanlığına bir İtilaf temsilcinin atanması.

22. Türk tutsaklarının İtilaf Devletleri'nin buyruğunda tutulması. Askerlik çağı dışındaki Türk sivil tutsakların salıverilmesi konusu göz önünde tutulacaktır.

23. Osmanlı Devletleri bakımından İttifak Devletleri (Almanya, Avusturya) ile tüm ilişkilerin kesilmesi zorunluluğu.

24. Altı Doğu ilinde (Vilâyat-ı Sitte) karışıklık çıkarsa, İtilaf Devletleri bu illerin herhangi bir bölümünü işgal etme hakkını ellerinde tutarlar.

25. İtilaf Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında düşmanca eylemler 31 Ekim 1918 Perşembe günü, yerel saatle öğleden başlamak üzere, duracaktır.

Mondros mütarekesi bizlere Osmanlı Devletinin şartsız bir şekilde teslimini göstermesine rağmen bazı Osmanlı devlet adamları tarafından ılımlı bir anlaşma olarak görülmüştür. Mütareke sırasında İngiliz temsilcilerinin Türk temsilcilerine karşı hoş ve kibar tavırları Rauf Bey ve diğer delegelerin anlaşmaya olumlu ve sıcak bakmalarını sağlamıştır. İzzet Paşa kabinesi anlaşmanın imza haberini alır almaz

mecliste tertip etmiş olduğu toplantıda anlaşmanın ılımlı olduğunu savunarak onaylanmasını sağlamıştır. Anlaşmanın onaylanmasından sonra dönemin yayın organı olan Tasvir-i Efkâr gazetesine bir demeç vermiştir. Vermiş olduğu demeçte savaşı sona erdiren anlaşmanın şartları Bulgaristan'la yapılmış olan anlaşmadan daha uygun olduğunu ve gerek İstanbul'da gerekse Anadolu'da işgalleri istemediğini belirtmiştir.⁸

Sadrazam izzet Paşanın görüşlerine anlaşmaya imza atan Rauf Orbay destek verecek nitelikte şu cümleleri kurmuştur⁹:

“Mütarekeyi imzaya giderken bugünkü gibi sevinçli döneneğimi tahmin etmiyordum. Bu mütarekeyle, devletimizin İstiklâli, saltanatımızın hukuku, tamamıyla kurtarılmıştır. Bu mütareke yenen ile yenile arasında yapılmış bir mütareke değil savaş halinden çıkmak isteyen denk iki kuvvetin aralarında düşmanlığı durdurmaları hali gibi bir şeydir.”

İsmet İnönü Hatıralarında halkın devlet adamlarının görüşlerine dayanarak anlaşmanın korkulan ya da tehlike saçacak şartların olmadığı varsayımlarında olduklarını anlatmıştır.¹⁰ Tüm bu ılımlı havalara karşı mütareke şartlarının bazı maddeleri bizlere itilafların ayan beyan bir şekilde Osmanlı Devletinin ekonomi kaynaklarından faydalanacağını göstermiştir. Mütarekenin diğer maddeleri de olası bir karşı koyuşa engel olmak için Türk halkının birleşmesine engel olacak nitelikte yapılmıştır. Bununla da yetinmeyerek Türk ordusunun asker sayısını düşürerek erken terhislerin yapılmasına ve ordu seviyesini minimum hale getirmeye çalışmışlardır.

Mondros mütarekesinin Osmanlı Devletinde yaymış olduğu bu ılımlı hava çok sürmemiş hemen bir gün sonra İngiliz birlikleri anlaşmaya aykırı olarak Musul'u işgale başlamışlardır. İşgal hareketlerini anlaşmanın 7. ve 16. Maddelerine dayandırarak Iraktaki Türk birliklerin teslimlerini ve işgal altına alınmış olan Musul

⁸ Zeynep Kalyoncuoğlu, *Anadolu'da Kuva-yı Milliye'nin Oluşumu*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2011, s.9.

⁹ Mevlüt Çelebi, *Türk İnkılâp Tarihi*, Özal Matbaası, İzmir, 2007, s.55.

¹⁰ İsmet İnönü, *Hatıralar*, (haz: Sabahattin Selek), Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2009, s.158.

bölgesinin teslimini istemişlerdir.¹¹Yapılan bu girişimlerle Anadolu'da işgal hareketleri başlamıştır. İngilizler; Batum, İskenderun, Konya, Maraş, Urfa, Kars şehrini, Fransa devleti; Tarsus, Adana ve Pozantı'yı, İtalya ise; Kuşadası, Antalya, Fethiye, Marmaris, Bodrum'u, işgale başlamışlardır.¹² Yunanistan da 15 Mayıs 1919 da İzmir'e ordusunu çıkarmıştır.¹³

İzmir'in işgaline karşı halk toplanarak Maşatlık Mitingini yapmışlardı. Miting alanına toplananlar, işgalci güçlere şöyle haykırmışlardır¹⁴:

“Ölmedik biz büyük bir milletiz. Uykuda gibi görünüyorsak da uğraş içinde bulunuyoruz. Ülkemizin peşkeş çekilmesini kabul edemeyiz. Birtakım karışıklıklar olacaktır. Biz ölebiliriz ama başkaları da beraber ölecektir.”

Kazım Özalp, Maşatlık Mitingi'nin yapıldığı geceyi aşağıdaki sözlerle ifade etmiştir:¹⁵

“O akşam, memleketin hamiyetli ve coşkun gençleri bağırarak, tekbirler getirerek, heyecanlı sözler söyleyerek İzmir sokaklarını dolaşiyor ve halkı toplantı yeri olan Yahudi Maşatlığına davet ediyorlardı. Evimizin kapısına gelen memleket gençleri heyecanlı sesleriyle haykırıyorlardı: “Vatanımı seven Yahudi Maşatlığına gelsin.” Evde bulunan bütün kardeşlerimle beraber Maşatlığa gitmek üzere ayrılırken, annemiz ağlayarak bizleri gitmeye teşvik ediyordu. Kadın-erkek, büyük-küçük bütün İzmir halkı bir nehir gibi sokaklardan akıyor, ağlayarak, haykırarak gece karanlığında Maşatlığa koşuyorlardı. İstila göreceğ bir nehrin matemi ile karışan korkunç bir karanlık, ortalığa büsbütün dehşet veriyordu.”

İzmir'in işgali üzerine Türkiye'nin dört bir yanından işgalci güçlere karşı kınamalar içeren telgraflar çekilmiş ve protestolar yapılmaya başlanmıştır. 9. Ordu göreviyle Samsuna görevlendirilen Mustafa Kemal, bu konuda duyduğu hassasiyeti dile getirmiş ve İstanbul Hükümetine bir telgraf çekerek işgallerin halkı ve orduyu derinden sarstığını, bu yıkım hareketlerini hiçbir şekilde kabul etmeyeceklerini

¹¹ Fahri Yetim, *Milli Mücadele Döneminde Mitingler(1918-1920)*,Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, Eskişehir, 1994,s.11.

¹² Sebahattin Selek, *Anadolu İttilali*, C.I, Nadir Kitapevi Yayınları, İstanbul,1965,s.170.

¹³ Cihat Akçayalioğlu, *Atatürk, Komutan, İnkılâpçı ve Devlet Adamı Yönleriyle*, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 1988,s.138.

¹⁴ Turan Feyzioğlu, *İzmir'in İşgali ve Sultanahmet Mitingi*, Türk Solu Gazetesi, S. 53, Simurg Kitapevi, Ankara,2004, s. 6

¹⁵ Kazım Özalp, *Milli Mücadele* C.I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998, s. 6-7.

bildirmiştir.¹⁶ Mustafa Kemal Samsundaki müfettişlik görevi icabıyla havzaya geçmiş, İzmir'in işgal haberini yaymak için vali, müstakil kaymakamlıklar ile kolordu komutanlarına talimatlarda bulunmuştur.

Ülkenin batı kesiminde başlayan işgaller nedeniyle Mustafa Kemal sadaret makamına tekrar bir telgraf çekerek Manisa, Aydın ve İzmir'deki halkın korku ve endişe içinde olduğunu bildirmiştir. Ayrıca halkın işgalleri kabul etmediğini ve her yerden kendisine bağımsızlık telgraflarının çekildiğini dile getirmiştir. Doğu bölgelerinde yer alan halkın da işgale uğrama endişeleri ile kendi içlerinde teşkilatlandıklarını bildirmiştir. Mustafa Kemal milli direnişi başlatmak için Ankara'da bulunan Ali Fuat Bey'e, doğuda Erzurum'da bulunan Kazım Karabekir'e, Karadeniz'in vilayeti olan Trabzon ve kazalarının belediye başkanlarına çekmiş oldukları telgraflarda milli teşkilatların tüm yurttaki kurulması talimatını vermiştir.¹⁷ Böylelikle milli mücadele Anadolu'nun her yerinde başlama imkânı bulmuştur.

Bu çalışma yukarıda verilen bilgiler ışığında ele alınmış ve üç bölüme ayrılmıştır. Çalışmanın ilk kısmında Türk kadınının yaşamı ve kadın faktörü, kadının yeri ve önemine değinilmiştir. Sonrasında coğrafi faktörler, din ve sosyal etkilerle kadının dönemler içerisindeki değişen rolleri anlatılmış ve bu durumun günümüze kadar nasıl cereyan ettiği hakkında bilgiler verilmiştir.

Tezin ikinci bölümünde kahraman kadınlarımızın isimleri ve şahsiyetleri hakkında bilgiler verilmiştir. Bu kadınların hepsinin ayrı ayrı adları var ancak genel olarak yüzlerine kara sürdükleri ve cesaretlerinden ötürü kendilerine kara Fatma ismi verildiği anlatılmıştır.

Kadın kahramanlarımız cephede yer almak için saçlarını kazıtmış, erkek kıyafetlerini giymiş, ellerindeki değerli eşyaları satarak kendilerine silah aldıkları ve cepheye gittikleri anlatılmıştır. Cephede korkup kaçmaya çalışan askerlerin önünü kestikleri, kendilerinin kadın oldukları halde korkmadan burada yer aldıkları gerçeğini hatırlatmış ve onlara cesaret kaynağı oldukları bilgisi verilmiştir.

¹⁶Yücel Özkaya, *İzmir'in İşgalinin Anadolu'daki Tepkileri*, Atatürk Yolu Dergisi, C.I, S.1, Ankara,1988 s.67.

¹⁷ Özkaya, a.g.e. s.68-69.

Kadınlarımızın gerek cephede gerek cephe arkasında yaptıkları çalışmalar ve fedakârlıklar neticesinde savaşın seyrini nasıl değiştirdikleri anlatılmış, onların desteği olmadan bir milli mücadeleden bahsetmenin imkânsızlığına yer verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde milli mücadelede Türk kadınının diğer katkılarına yer verilmiştir. Kadınların meydanlarda miting gösterilerine, işgalci devletlere ve eşlerine, İstanbul hükümetine, milli mücadelenin aleyhine olan tüm yayınlara çekmiş oldukları kınama telgraflarına ve yaptıkları çalışmalara yer verilmiştir. Bu dönemde kurulmuş olan çeşitli kadın dernekleri ve cemiyetleri anlatılmıştır. Kurulan derneklere cephedeki askerler için çorap, eldiven, atkı, hatta mermi gibi ihtiyaçların hangi koşullar altında hazırlandığı hakkında bilgi verilmiştir.

Kadınlarımız cephe arkasında toplanarak ordunun yiyecek ve içecek, giysi temini gibi yardım faaliyetlerinde bulunmuş, erkeklerin cephede olması nedeniyle cephe ve erzakları sırtlarında bebekleri ile taşımaları anlatılmıştır. Bununla da kalmamış ordunun eksilen mermi, tüfek gibi askeri mühimmatlarını yapmış ve kağıt arabaları ile cepheye taşımış oldukları anlatılmıştır. Bozulan taşıtlar nedeniyle top mermilerini kucaklarında nasıl taşıdıklarını, düşman kuvvetlerin Anadolu'da bozdukları demir yollarını tamir ettikleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Ayrıca kadınlar tarafından çeşitli vilayetlerde vücut bulmuş olan cemiyetlerin *Anadolu Müdafaa-i Hukuk Grubu* adı altında birleştiklerini ve başkomutandan gelen emirlere riayet edeceklerini ve her zaman için askerimizin yanlarında olacaklarını bildiren bilgiler verilmiştir.

Kısacası tezimizin ana omurgasını oluşturan Millî Mücadele'de Türk kadınının üstlendiği rolü tam olarak anlamak ve ortaya koyabilmek adına Türk kadınının tarihsel süreç içerisindeki konumunu, savaşçı kimliğini, Anadolu'da sergilenen mücadeledeki yerini ve niteliklerini de iyi bellemek gerekir. Zira Türk kadınının karakter yapısı anlaşılmeden anlatılacak bir Millî Mücadele, her yönden eksik kalmaya mahkûmdur.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK KADINI

1. İslamiyet Öncesi Toplumunda Kadın

İslamiyet öncesi eski Türkler'in tarihin en eski toplumu oldukları bilinmektedir. Tarih boyunca kadın ev hayatına bağlı olmayıp erkeğin her türlü uğraş ve faaliyetlerinde destekçileri olmuşlardır. Türklerin sözlü eserleri olan destanlarda, efsanelerde, hikâyelerde ya da avda, savaşta, şenlik gibi eğlence merasimlerinde yer aldığı gibi sosyal, siyasi, dini faaliyetlerde de erkeklerden geri kalmayarak onların tamamlayıcıları olmuşlardır. Siyasi ve içtimai alanda her daim erkeğin yanında oluşu ve güçlü duruşuyla diğer ırklardaki kadınlara emsal oluşturmuştur.

Eski Türklerin aile yaşamını araştıran araştırmacılar şimdiki gibi bir aile sisteminin olmadığını, anne, baba, çocuklar arasında samimi ilişkiler yerine gevşek denecek tarzda ilişkilerin görüldüğü konusunda hemfikir olmuşlardır. Ayrıca aile kavramını kapsayan ya da niteleyen bir kelimeye rastlamadıklarını belirtmişlerdir.

Eski Türklerde anne baba çocuklardan oluşan çekirdek aileye oğuş denilmiştir. Oğuş küçük bünye olup kan hısımlığına dayanmıştır. İslamiyet öncesi Türklerde baba sert, kuralcı olmayıp aksine arkadaş, yardımcı olarak bilinmiştir.¹⁸ Kadınlar eşlerine seslenirken "Bey" diye hitap etmişlerdir. Aile içindeki küçük erkek çocuk dışındaki kişiler ev üzerinden ayrılarak kendi yuvalarını kurabilirlerken küçük erkek çocuk anne babasıyla ev üstünde yaşayıp baba ocağını devam ettirmiştir. Türklerde aile içinde evlenmelere çok rastlanılmamış ve genellikle dıştan evlenme esas alınmıştır. '*Kızımı, yedi yad ellere veririm*', '*yedi yad ellerden kız alırım*' sözleri eski dönemlerde evlilik hayatının içten evlilik olmadığını tamamen dıştan yapıldığını kanıtlar nitelikte olmuştur.

¹⁸ Abdülkadir Donuk, *Eski Türk Ailesi ve Vasıfları*, Türk Yurdu Dergisi, C, IX, S.16, Ankara, 1988, s. 7.

Evlenmelerde tek eşlilik esas alınmıştır. Aile içindeki birlikteliği bozmamak için erkek çocuk vefat eden kardeşinin dul hanımı ile evlenmiştir.¹⁹ Bahattin Ögel'e göre dul kadınlar asla evden atılmamış baba evine gönderilmemiştir. Aile içinde her daim ilk sırada yer almıştır. Kadına verilen değer Göktürk ve Uygur yazıtlarında yer alarak ana kelimesi baba kelimesinden önce yazılıp okunmuştur.²⁰

Başlık ve ağırlık, Türklerin kadına verdikleri yüce değer en büyük belgesi niteliğinde olmuştur. Batıda kadına değer verildiği öne sürülürken, başlık ve ağırlık bedelini drahoma adı altında erkek tarafına bizzat kız tarafı veya kızın kendisi ödemiştir. Bu fiili durum, kadına batıda değer verildiğine bir riddiyeden başka bir şey olmadığını bizlere göstermiştir. Demek kadına, dolayısıyla her ana en büyük değeri hiç şüphesiz Türk toplumu vermiştir. Kadın kendisine biçilen başlık ve ağırlık parasıyla ne denli değerli bir varlık olduğunu kendisi de anlamış ve nefesine itimadını artmıştır.²¹

Eski Türklerde evin reisi baba olmakla beraber kız çocukları üzerinde sonsuz bir üstünlüğü bulunmamıştır. Baba kız çocuğunu zorlama yoluyla istediği kişiye vermemiştir. Kız evlatlarının görüşleri dikkate alınarak kızının isteklerine önem verilmiştir. Evliliğe rızası olan kız çocuğu “*rızalık*” denilen günümüzde mendil olarak bilinen bir sembolü babasına göstererek kabul ettiğini bildirmiş.²²

Türk geleneğinde kadına ayrı bir hürmet duyulup çeşitli konularda fikir alış-verişinde bulunulmuştur. Kadına verilen bu itibar neticesinde devlet yönetimi erkeğin tekelinde olmamış, *hatun hakan* iş birliği ile devam edip varlığını sürdürmüştür. Buna verilebilecek en güzel örnek nitekim ortaya konan Emirnameleri beraber imzalamış olmalarıdır.²³ Kadınların Türk toplumunda önem ve yerleri

¹⁹ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat Yayınları, İstanbul, 1993, s. 216.

²⁰ Bahaeddin Ögel, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, s.247-248.

²¹ İhsan Hınçer, *Türklerde Yüzgörümlüğü ve Ağırlık*, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, C.I, S.4, İstanbul, 1980, s. 55.

²² Bahattin Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Kömen Yayın ve Dağıtım Yayınları, Ankara,1979. s.184.

²³ Burhan, Göksel, *Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1998, s.406.

bilinmiştir. Yapılan Emirnamelerde, anlaşmalarda Kağan ve hatunun ortak imzaları bulunmuştur. Hatun kendisi için tertip edilen tören ile ülke başına geçer kağanla beraber ülke hâkimiyetinde söz sahibi olmuştur.²⁴

Hatun ülke yönetimi ile birlikte aynı zamanda ülkesine gelen elçileri kağanla beraber kabul etmiştir. Toy ve şöenlerde hatun kağanın solunda yer alarak siyasi fikirlerini kağana bildirmiştir. Kadına verilen değer mahiyetini anlamak için Büyük Hun İmparatorluğunun Doğu Asya'daki varlığı ile bilinen Çin hâkimiyetiyle ilk barış antlaşmasını Orta Asya'daki ilk Türk devleti Hakanı Mete Han'ın kadını imzalamış olması bizler için yeterli olmuştur. Yine Sabirlerin kağanı Belek'in vefatıyla kağanlık tahtına eşi Boarık hatunun geçmesi bir diğer örnek olmuştur. Dönemin kaynaklarına göre Boarık Hatunun Yaklaşık yüz bin kişiden oluşan milletini idare etmeyi başarması diğer devletler tarafından tanınmasını sağlamıştır. Elde ettiği başarılar neticesinde dönemin güçlü devletlerinden Doğu Roma ile bizzat antlaşma masasına oturmuş ve dönemin önde gelen şahsiyetlerden olduğunu kanıtlamıştır.²⁵

İslamiyet öncesi destanlarda, erkek -kadın ilişkileri ve kadının cemiyet içindeki konumu erkeklerden ayrı düşünülmemiş ve kadın erkeğin yanında yer almıştır. Bu durum kadını öne çıkarmış ve Altay destanına konu olarak kadını akıl danışılan kişi vaziyetine getirmiştir. Kadınlar erkeklerin yeni yurtlar bulmak için gittikleri savaşlarda erkeklerin boşluğunu anımsatmayarak onların yapmaları gereken görevleri de yerlerine getirmişlerdir. Erkekler gibi hayvanlarını otlak alanlara götürmüş evin idare ve güvenliğini üstlenerek savaşçı kimliklerini oluşturmuşlardır. Yine hanımlara ait kurganlarda çıkan kılıç yay, kargı, hançer ok, gibi savaş araçları bunu destekler özellikle olmuştur.²⁶

İslamiyet öncesi Türklerde kadına verilen değer başta Dede Korkut destanı olmak üzere çeşitli hikâye ve efsanelere konu oluşturmuştur. Kadının yiğitlikleri, av sahneleri, atla cirit atıp, karşı taraf ile güreşmeleri, savaş mücadelesi sözlü ve yazılı

²⁴ Ahmet Taşağıl, *Kök Tengri'nin Çocukları*, Bilge Kültür ve Sanat Yayınları, İstanbul,2017, s.184.

²⁵ Necdet Sevinç, *Türklerde Kadın ve Aile*, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul, 2007, s.31.

²⁶ İlhami Durmuş, *Türk Tarihinin Öncüleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2013, s.52-53.

edebiyatta her daim yerini almıştır. Yine İslamiyet öncesi kitabelere baktığımızda kağan buruklarında kağan buyuruyor ki sözü hoş görülmeyip kullanılmamış, kağanın söze başlayacağı zaman annesinin ve hatununun isimlerini sayması uygun bulunmuştur.²⁷

Destan ve efsanelerimizden anlaşıldığı üzere kız çocuğu sahibi olan aileye kendini kötü hissettirecek söz ve davranışlarda bulunulmamıştır. Kadın Tanrının bir armağanı olarak görülmüş ve en mutlu oldukları şölen merasimlerinde kız evladına nail olmak için dualarda bulunmuşlardır. Türk mitolojilerine baktığımızda doğurganlık vasfı nedeniyle kadına kutsallık atfedilmiştir. Mitolojilere baktığımızda Türk kadınlarının yönetici, lider bir vaziyette oldukları anlatılmıştır. Nitekim çocukları ve kadınları koruyan bir ana tanrıça Umay Ana miti ve meşhur savaşçı aynı zamanda devlet yönetiminden sorumlu Tomris Hatunun liderlik özelliklerine yer verilmiştir.²⁸

Türk toplumundaki mücadelecî kadın ruhu destanlara yansımıştır. Destanlarda yer alan erkek kahramanların evlenilecek kadınlarda at kullanma, keskin şekilde kılıç tutma, en az erkekler kadar cesurca savaşma gibi özelliklerini yeğledikleri görülmüştür.²⁹ Kadınlar erkeklerle birlikte ok, yay kullanıp savaşta erkeklerle beraber ordunun başında komutanlık görevinde de bulunmuşlardır³⁰. VII. yüzyılda Uygur reisi savaş alanında savaşlarla iştirak olurken, kağan annesi milleti arasında çıkan anlaşmazlıklarla ilgilenmiş törelere karşı gelip uymayanları cezalandırma vazifelerinde bulunmuştur.

Orhun yazıtlarınca kadına hürmetle bahsetmekle beraber, saldırıya uğrayan diyarlarda kadınları aşağılama ve kötü davranışta bulunma hoş görülmemiş kadının toplumdaki saygınlığını koruyup öne çıkarmışlardır.³¹ Anadolu'nun bozkır topraklarında her zaman bir uğraş halinde olan kadın erkeği ile aynı işe koşmuş her

²⁷ Ziya Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi*, C. II, Türk Kültür Yayınevi, İstanbul, 1995, s.211.

²⁸ Faruk Çolak, *Türklerde Lider Kadın Tipolojisi ve Gülnar Hatun Efsanesi, Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, C I. S.2, İstanbul, 2016, s.59.

²⁹ Mustafa Kemal Sıvı, *Türk Kadını*, Cihan Matbaası Yayınları, Ankara, 1973, s.16.

³⁰ Özkan İzgi, *Orta Asya Türk Tarihi Araştırmaları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2017, s.31

³¹ İbrahim Kafesoğlu, *Türkler ve Medeniyet*, Hamle Yayınları, İstanbul, 1995, s.30.

daim yardımcısı olmuştur. Kadının sürekli erkeğinin yanında olması tehlikelere mahal oluşturmuş ve olası bir saldırıda savaşçı ruhla kendini korumuştur.

İslamiyet öncesinde ele almamız gereken bir konu da kadınların bu dönemdeki giyim kuşamlarıdır. O dönemlerden kalan seyahatname ve yazıtlara göre, kadınlar kendileri için deriden yapılmış kıyafetler tercih etmişlerdir. Ayakkabı olarak başmak adıyla bilinen ayakkabı, keçeden ya da deriden yapılan başlık ve uzun şalvar giymişlerdir.³²Süslerine düşkün olan kadınlar kulaklarına değerli taşlardan yapılmış küpe, saçlarını tutmaları için hotoz adı verilen toka takmışlardır.³³Aksesuar olarak kemik ve boynuzlardan yapılmış kolyeler takmışlardır.³⁴

2. Türk İslam Toplumunda Kadın

Türklerin İslamiyet'le tanışması Çinlilere karşı Araplara yardım edip Talas savaşının kazanmasıyla başlamıştır. Türk toplumlarında kadınların vaziyetleri değişmemiş İslamiyet'le beraber sosyal ve siyasi alanlarda erkeği ile beraber yer almaya devam etmiştir. Edinilen mallarda ortak oldukları gibi yerleşik hayatla beraber toprak üzerinde de hak sahibi olmaya başlamışlardır.³⁵ Eski Türk yaşamında olduğu gibi kadın erkek Türk islam döneminde de bir arada yaşayıp birbirlerinden uzaklaşıp kaçmamışlardır. Aileyi çekip çevirenin kadın olma rolü bu dönemde de devam etmiştir.³⁶

İslamiyet'le beraber kadına verilen değer önceki dönemlerle aynı vaziyette ilerlemeye devam etmiştir. Bu dönemi anlatan dede korkut hikâyeleri Selcen Hatun adında kahraman bir Türk kadını tasvir etmiştir. Selcen Hatun ata çok iyi binen, kılıç kuşanan ve ok atmak gibi özellikleriyle bilinen savaşçı karakter olarak tanıtmıştır. Bu örnekten varılacağı üzere bu devirlerde hatunlar savaşçı kimliklerine devam etmişlerdir.³⁷

³² Şerafettin Turan, *Türk Kültür Tarihi*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1994, s.252.

³³ İzgi, a.g.e. s.40.

³⁴ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, Tarih Dergisi, C.I, S.28-29, Ankara 1971, s. 17.

³⁵ Sevinç,a.g.e. ,s.35.

³⁶Turan,a.g.e.s. 253.

³⁷ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, Milli Eğitim Yayınevi, İstanbul,1969, s.151-156.

Tarihte devlet yönetim ve başkanlığında bulunan ilk kadınlar da Türklerde görülmüştür. Bunu ikinci Göktürk Devleti'nde Türkan Hatun'un, Hindistan'da hâkimiyet sürüp varlık gösteren Delhi Türklerde Raziye Hatunun devlet erkânındaki yöneticilikleri örnek olarak verilmiştir. Kadınların devlet idaresindeki siyasi rolleri hanedan içerisine feodal bir yapı eklemiştir.³⁸ Kadınlar siyasi yönden etkili oldukları gibi iki devlet arasındaki ilişkileri pekiştirmek için de siyasi evlilikler yapma görevinde bulunmuşlardır. Nitekim Alparslan Karahallılarla olan mücadeleyi bitirmek hısımlık ilişkilerini kurmak için kız kardeşinin Karahallılara gelin gitmesine razı olmuştur.³⁹

Türk islam devletlerinde kadınların kendilerine ait iktâ (yurtluk) eyaletleri, divan teşkilatları, emri altında bir orduları ve özel hazineleri olması kadınların güçlerini ortaya koymuştur. Orta Asya'nın ünlü seyyahı İbn Batuta Kırım, Anadolu ve Çağatay diyarlarını gezerken hakanların eşleri tarafından da kabul edildiğini anlatmıştır. Yine ünlü seyyah Eretna beyliğinin hakanlarından olan Alaaddin Bey'in eşi Toga Hatun'la Orhan Bey'in hanımı Nilüfer ile kendilerini İznik şehrinde karşıladıklarını anlatmıştır. İznik'te kendisini bizzat Nilüfer Hatunun karşılayıp ağırladığından bahseden Batuta, Nilüfer Hatun'un Orhan Beyin askerlerine hükmettiğini bilgisine yer vermiştir.⁴⁰

Türk islam toplumlarında kadına verilen değer Edebi eserlere de yansımaları görülmüştür. Dönemin önde gelen Türk âlim ve düşünürü Zamahşeri (1047-1131) Türk soyundan olan kadınlarla ilgili görüşlerini şiirlerinde şöyle tasvir etmiştir: kadınların orta boylu, beli ince, saçları uzun, kaşları yay, gözler çekik ve bacaklarının gövdelerinin daha kısa olduğunu anlatmıştır.⁴¹

Türk kadınının devlet yönetimindeki söz hakkı İslamiyet'le birlikte devam etmiştir. Nitekim Selçukların hükümdarı Tuğrul Beyin Hanımı Altuncan Hatunun

³⁸ Göksel, a.g.e. s.108.

³⁹ Ömer Soner Hunkan, *Türk Hakanlığı Karahanlılar*, Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2011, s.383.

⁴⁰ Selahaddin Döğüş, *Kadın Alplardan Bacıyân-ı Rum'a (Anadolu Bacıları Teskilatı); Türklerde Kadının Siyasi ve Sosyal Mevkii*. KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, C.XII, S.1, Maraş, 2015, s. 127-150.

⁴¹ Osman Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Ötüken Neşriyat Yayınları, İstanbul, 2009, s.47.

devlet erkânının devamı için yaptıkları Türk kadınının kahramanlıklarına örnek olarak verilmiştir. Tuğrul Bey kendisinin buyruğu altına girmeyip isyan eden kardeşinin üzerine giderken, Altuncan Hatun'a da saray adamlarını ve vezirlerini alarak Bağdat diyarına bir an evvel varmasını buyurmuştur. Altuncan Hatun ata çok hızlı binen, kılıcını herkesten önce kuşanan emrindeki orduya komuta edebilecek güç ve mahiyette biri olduğu bilinmektedir. Altuncan Hatunun yardımı ve çabaları ile Tuğrul Bey'in kardeşi olan İbrahim Yinal yakalanmış ve mağlup edilmiştir. Altuncan Hatun, böylesine çetin ve tehlike arz eden olay karşısında üstün fedakârlıkta bulunarak Selçuklu Devleti'nin ömrüne ömür katmıştır. Bu olay karşısında anlıyoruz ki kadındaki savaşçı yapı ve yönetimdeki söz hakkı İslamiyet'in kabulüyle yok olmamış aksine varlığını sürdürmeye devam etmiştir.⁴²

X. asrın başında, İslamiyet'i kabul edip Orta Asya'da kurulmuş ilk Türk devleti olan Karahanlılar ilk Türk islam sentezlerini meydana getirmişlerdir. Bu hanedanın kız çocukları "Terken" unvanını kullanmışlardır. Karahanlılar'da Terkenlerin kendilerine ait ekonomileri, dîvanı ve ordusu bulunmuştur.⁴³

Türk islam devletlerinde olan ve Harzem bölgesinde kurulmuş olan Harzemşahlar da Sultan Tekiş'in Hanımı Terken Hatun hem eşinin hem de oğlunun zamanında ülkenin yönetim ve siyasi işlerinde onlarla beraber söz sahibi olmuştur. Gerekli bulunduğu durumlarda oğlunun verdiği emirleri bozma gücüne vakıf olmuştur. Terken Hatun'un kendi bünyesinde devrin en mühim kişilerinden olan yedi devlet adamından oluşan İnşa divanı bulunmuştur. Terken Hatun tıpkı oğlu gibi Hüdâvend-i Cihân (dünyanın sahibi) unvanını alarak iktidara ortak olduğunu göstermiştir.⁴⁴

Salgurlu Atabeğlerinden olan Bibi Terken, erkek evladının küçük olması nedeniyle kendisine yardımcı olmak için başa geçmiştir. Selçuk şahın vefatıyla boşalan Salgurlu iktidarına II. Sa'd'ın kızı Âbiş Hatun geçmiş ve idaresiyle ünlenen

⁴² Mehmet Altay Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, Kültür Bakanlığı, İstanbul, 1976, s.67.

⁴³ Arzu Terzi, *Türk Siyaset Kültüründe Kadınların Rolü*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, C.I,S.1, İstanbul,2012,s.19.

⁴⁴ İbrahim Kafesoğlu, *Harezmşahlar İmparatorluğu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara,2000, s. 170-172.

biri olarak kaynaklarda geçmiştir.⁴⁵ Delhi Türk kağanlarından İltutmuş hastalığında erkek çocuklarının zevklerine düşkünlüğü fark etmiş bu noksanlık ile yönetimi idare edemeyeceklerini düşünerek ülkenin yönetimine kızı Raziyye'yi veliaht olarak belirlemiştir.

Mısır'da kurulmuş olan Eyyûbi Devletinde Melik Salih Necmüddin'in hanımı Şecerüddür'ün, hükümdarı ilan etmiştir. Ancak kadın olmasından binaen Abbasi Halifesi bu duruma hoş bakmamış ve kendisini hükümdar olarak tanımamıştır. Kendisi Halifeye karşı direnerek adına para basmış ve basılan paralara Abbasi Halifesinin ismine de yer vererek hakanlığını ilan etmiştir.⁴⁶

Azerbaycan Atabegi hanımlarından olan İnanç Hatun ile Melike Hatun'un, yine Zengi atabeglerinden Zümrüd Hatun'un, yararlılıkları ve uğraşları önem teşkil etmiştir. Diğer bir beylik olan Danişmendliler'e baktığımızda Bizans'a karşısında önemli üst olan Çankırı'yı savunan satrapın vefatı nedeniyle beldeyi savunma sorumluluğunu Hanımına bırakmıştır. Yine Saltuklularda Mama Hatun babasının ölümü üzerine yönetimin başına geçmiştir.⁴⁷

Dulkadiroğullarından Mehmed Bey, Kayseri vilayetinin kendi himayesinde olması ve esir olan evladının serbest bırakılması için kağan Baybars'la görüşmeye eşi Hatice Hatun'u göndermiştir. Hatice Hatun Baybars'a eşinin güven teminatı olarak Kayseri vilayetinin anahtarlarını sunmuş ve vilayetin yıllık vergisini de zamanında kendilerine ulaştıracağını sözünü vermiştir. Hatice Hatuna güvenip emin olan Sultanı Baybars, kendisini kibar bir şekilde ağırlayıp tüm ricalarını kabul etmiştir.⁴⁸

Eratnalılar'da da hakan eşlerinin önem arz eden görevlerde yer aldıkları bilinmiştir. İbn-i Batuta seyahatnamesinde Eratna'nın hanımı Toğa Hatun, Kayseri'yi

⁴⁵ Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Bilge Kültür ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1985, s. 208-209.

⁴⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1984, s. 304.

⁴⁷ Merçil, a.g.e. s.283-284.

⁴⁸ Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s. 49.

Sultan adına yönettiğini ve sarayda kendisini güzel bir şekilde ağırladığını bizlere nakletmiştir.⁴⁹

3. Selçuklu Toplumunda Kadın

Horasan bölgesinde çıkıp hâkimiyetliğini genişletmeye başlayan Selçuklular'ın, bir devlet kurup köklüleşmeleri yaklaşık bir yüzyıl sürmüştür. Selçukluların yayılıp uzun süre varlıklarını sürdürmelerinde hiç şüphesiz toplumun bir arada olmak için topyekûn verdikleri mücadeleden kaynaklanmıştır. Selçuklularda devletin kuruluşundan son bulmasına kadar kadın, her türlü devletin yanında olmuş ve bu uğurda büyük bir sorumlulukla üstüne düşen her türlü vazifeyi noksansız bir şekilde yerine getirmekten geri durmamıştır. Toplumun temel taşı olan aile kavramını meydana gelmesinde büyük rol oynayan kadın, sadece anne ya da iyi bir eş olmakla kalmamış aynı zaman sosyal hayattaki tüm aktivitelerde yerini almıştır.

İslamiyet öncesinde olduğu gibi ata binmeyi, pusat kuşanmayı ihmal etmemiş olan kadın, olası saldırılarda düşmanla mücadele etmekten geri durmamıştır. Tüm bunların yanında kadın ülkenin ekonomisine de var gücüyle katkılarda bulunmuştur. Elde ettiğimiz araştırmalara göre, kadın İslamiyet öncesi Türklerden süre gelen erkeğin yanında var oluşu, erkekler gibi kılıç kuşanması, çarşı pazarda yer alması, erkelerin yapabildiklerini kadının da yapıp başardığı görülmüştür.⁵⁰Selçukluların 10. yüzyılda Anadolu topraklarına gelip yerleşmeleri ve İslâm dininin etkisiyle, Türk kadını bu coğrafyada da aktif bir role sahip olmuştur. Selçuklu devletinin Anadolu topraklarındaki egemenliği yaklaşık olarak üç yüzyıl civarı sürmüştür.

Türk geleneğindeki Kadına verilen değer, Tuğrul Bey döneminden itibaren etkili bir şekilde kendini göstermiştir. Selçuklularla ilgili çeşitli araştırmalarda bulunmuş olan Mehmet Köymen, hanedan içindeki taht kavgalarından ve isyanlardan bahsederken şu ifadeleri kullanmıştır.⁵¹

⁴⁹ Kemal Göde, *Eratnalılar (1327-1381)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. 142-143.

⁵⁰ Abdülkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987, s. 277.

⁵¹ Köymen,a.g.e. s.66.

“Hanedanın erkek azasının bir kısmı, giriştikleri taht mücadeleleri ve giriştikleri isyanlarla, devleti zayıflatıcı roller oynarken, aynı hanedanın -kaynaklarda bazen sadece “Hatun” kelimesiyle geçen- kadın azası, eski Türk geleneğine uygun olarak, devleti destekleyici ve yükseltici roller oynamışlardır.”

Selçuklularda kadının aile ve sosyal hayata katkısı olduğu gibi devlet erkânında da hükümdarla olan evliliklerde devleti yönetme, siyasi işlerle hemhal olma gibi durumları gözlenmiştir. Hükümdarla evlenen kadın hatun unvanını almıştır. Kadın kendisine verilmiş olan annelik vasfıyla toplumda belli bir saygınlığa erişmiş bu durum hanedan içindeki hatunun manevi anlamda tüm halkın annesi konumuna getirip yücelmesini sağlamıştır. Selçuklu araştırmacısı Mehmet Köymen’e baktığımızda izdivaç niyetiyle Selçuklu sarayına gelen hatunların, evlilik yoluyla elde ettikleri haklar en az hane içerisindeki diğer kadınların ki kadar olduğunu belirtmiştir.⁵²

Tuğrul Bey, eşi Altuncan Hatun’la izdivacını yaptıktan az bir süre sonra ondaki gücü, kuvveti fark etmiş ve nefes aldığı süre boyunca hatununun hak ettiği sevgiyi ve itibarı kendisinden yoksun koymamıştır. Devrin ünlü membalarından Sıbt İbnü’l-Cevzî’ye göre Tuğrul Bey’in hanımı: oldukça içten, zeki ve ilimin güzel karşıladığı, kesin çizgileri olan bir görüş sahibi imiş. Yoksul halka epeyce bir bağışta bulunup ve pek faydalı işlerle uğraş halinde olmuştur. Tüm bu vasıflarından dolayı Tuğrul Bey’in takdirini kazanmış, özel hayatında mühim derecede önemli bir mevkiiyle şerefendirilmiştir. Hükümdarın en sevdiği hanımı, can yoldaşı olduğu kadar siyasi görevlerinde de kendisinin mühim destekçisi ve danışmanı olmuştur.⁵³

Altuncan Hatun’un eşine destek çıkıp her daim yanında bulunma sorumluluğu, hiç şüphesiz Türk törelerinden öteden beri süre gelen millet menfaatini her şeyden üstünde tutma ve devlet ile halk bağına zirvede tutma anlayışından kaynaklanmıştır. Tuğrul Bey’in hanımının bu desteklerinin en görünen hali 1058 yılında sergilemiştir. Tuğrul Beyin üvey kardeşi İbrahim Yınalın isyanı üzerine Altuncan Hatun Tuğrul

⁵² Mehmet Altay Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, Nadir Kitap evi Yayınları, C.II, Ankara,1983, s.67.

⁵³ Ali Sevim, , *Makaleler,(Mir’atü’z-Zaman/Tuğrul Bey Dönemi)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C.II, Ankara, 2005,s.130.

Beye yardım etmek için emrindeki askerlerle beraber Bağdata geçmiştir. Bu yardım sayesinde İbrahim Yınal mağlup edilmiştir. Saltanata sancağına kurulan oyun Altuncan Hatunla beraber bozulmuştur. Böylesine tehlikeli ve çetin bir zamanda vermiş olduğu cesurca kararlar saltanatın ömrünü uzatmayı başarmıştır. Bu üstün başarı gelecekte kendisini tüm millete, “Devlet kurtaran Türk anası” olarak anılmasını sağlamıştır.⁵⁴

Selçuklularla beraber Türk kadının Anadolu’daki vaziyetinde değişmeler başlamıştır. Bu değişmelerin sanat ve kültür hayatına yansımaları görülmüştür. Kadının sanat ve kültürel hayata atılması erkeklerine olan destek ve yararlıklarında bir noksanlık ortaya çıkarmamıştır. Böylesi bir toplumda *Harem* uygulamasının olmaması Anadolu kadını hayatın her alanında aktif kılmıştır.

Selçuklularda kadınların çeşitli iş alanlarında görev alıp çalıştıkları ve sosyal ile siyasi konularda erkeklerle sürekli dayanışma durumunda oldukları görülmüştür. Anadolu’da kadınlar toplumsal alanda ahilik kolu olan bacıyan-ı rum tanımıyla dünyada bilinen ve daha önce görülmemiş ilk kadın örgütünü kurarak teşkilatlanmışlardır. Bu örgütlenmiş yapı Fatma Bacı liderliğinde kurulmuştur. Kurulan bu kadın teşkilatı dayanışmanın temel kaynağı olmuştur. "Anadolu Kadınları" anlamına gelen bu yapı Ahilik Teşkilatı'nın kadınlardan müteşekkil yan kolunu temsil etmiştir. Bu teşkilat dokuma, tutkal, bakırcılık gibi çeşitli alanlarda kadınlara çalışma olanağı sağlayıp iş hayatında sosyalleşmesini sağlamışlardır.⁵⁵

Teşkilatın kurucusu olan Ahi Evran iş gücüne duyulan ihtiyaçta kadınları bir araya toplama yoluna gitmiştir. Bu gayeyle bölgedeki kadınları teşkilatlı hale getirip çeşitli faaliyet alanlarına yönlendirmiştir. Böylelikle kadınlar erkekleriyle omuz omuza meslek yaşamına girmeye başlamışlardır. Yapılan bu girişim hareketi bölgenin önde gelen din âlimi Ahi Evran tarafından kurulmuş olması ve kadınları iş hayatına katması kadına verilen değer mahiyetinde önem teşkil etmiştir.

⁵⁴ Zekeriya Kitapçı, *Türk ve Selçuklu Hatunları*, Yedi Kubbe Yayınları, Konya, 2008. s.263.

⁵⁵ Kasım Tatlıoğlu, *Ahilik Teşkilatında Anadolu Türk Kadının Girişimciliğine Sosyal-Psikolojik Bir Yaklaşım*, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi C.II, S.4, Bingöl, 2012, s.69-89.

Bacıyan-ı Rum kadınları, Anadolu'nun Moğollar tarafından işgalinden sonra yerleri değiştirerek farklı eyaletlere geçmişlerdir. Gittikleri eyaletlerde yöre kadınlarına el sanatlarını gösterip üretim faaliyetlerini olumlun yönde etkilemişlerdir. Böylelikle savaş nedeniyle bozulan ülke ekonomisini tekrar toparlamayı başarmışlardır.⁵⁶

Yaşanılan sosyal, kültürel yenilikler beraberinde kadın figürünü ortaya çıkarmıştır. Nitekim bu dönemde inşa edilen Medreselere, Hastanelere, Kütüphanelere vs. gibi sivil mimarilere kadın isimleri verilmeye başlanmıştır. Buna verilecek en somut örnekler İran bölgesinin Kirman şehrinde yapılmış olan ”*Kutlu Türkan Şifahanesi*, yine Kayseri’de yapılmış olan “*Gevher Nesibe Şifahanesi*, yine Sivas Divrik’te yer alan “*Turan Melek Hatun Kütüphanesi (XIV. yy)*”.⁵⁷

4. Osmanlı Toplumunda Kadın

Selçukluların etkisiyle oluşan sosyal-kültürel faaliyetler Osmanlı Devletinde kurulduğu zamanlarda da etkisini göstermeye devam etmiştir. Kadın yalnızca hane içerisindeki işlerden sorumlu olmamış, dokuma tezgâhlarında, el sanatı gerektiren uğraşlarda, tarım, toprak, çarşı, pazar işlerinde boy göstermiştir. Bu dönemlerde Anadolu Türklerinde erkekten korkup kaçma âdeti ya da giyim kuşam konusunda tutuculuk bulunmamıştır.

Her toplumun kendine has kıyafeti olduğu bilinmektedir. Bu durum Osmanlı Devletinde kendinin bariz bir şekilde kendini belli etmiştir. Kadın dış örtü olarak çarşaf denen uzun elbise, yüzlerini korumak için peçe, başlarına da ibrişim denen örtüler geçirmişlerdir. Bunun yanında yine güzel kokmak için misk ve amber gibi kokular tercih etmişlerdir.

Osmanlı Devleti ilk teşkilatlanıp kurulduğu zamanlarda tebaa ayrımı yapmamış, Müslüman ve gayri Müslimleri tek çatı altında toplamıştır. Kendi bünyesindeki bu

⁵⁶ İnci Varinli, *Günümüzde Uygulanan Kadınlara Yönelik İstihdam Projeleri ve Bacıyan-ı Rum’da Kadın*, II. Uluslararası Ahilik Sempozyumu Bildirimler, kayseri,2017,s. 79-86.

⁵⁷Aşıkpaşazade; *Aşıkpaşaoğlu Tarihi (Tevarih-i Al-i Osman)*, Hzrt. Nihal Atsız, Devlet Kitapları Yayınları, İstanbul, 1970, s.222.

tebaaya can ve mal güvencesi vererek kadınları da özel bir koruma altına girmesini sağlamıştır. Nitekim buna verilecek en güzel örnek o dönemlerde Eskişehir’de Osman Gazi tarafından hamam bölgesinde hem Müslüman hemde Gayr-ı Müslimlerin gelip işlerini görmesi için bir pazar kurdurulmuştur.

Osmanlı Devletinde dul kadına ayrı bir önem verilmiş ve devletin özel himayesi altına alınmıştır. Bu kadınlara iş gücü verip çalışamayacak durumda olanları da sadakaya bağlanmıştır. Âşık Paşaoğlu bu hizmeti ve dul kadınlara verilen bu önemin Osman Gazi'nin icraatı olduğunu anlatmıştır. Osman Gazi'nin faaliyetleri bunlarla sınırlı kalmamış tebaasındaki fakir halk için de gün aşırı yemek pişirip, fakir olan halkı bir araya getirip doymalarını sağlamıştır. Çıplakları toplayıp yeni elbiselerle donatmıştır. Osman Gazi'yle beraber başlamış olan bu faaliyetler daha sonraki hükümdar tarafından gelenek olarak sürdürülmüştür.⁵⁸

Osmanlı Devletinde ilk zamanlarda yapılan evliliklerde tek eşlilik görülmüştür. Eğer kadın çocuk sahibi olamayacaksa erkek karsından izin alarak ikinci evliliği yapabiliyordu. Ancak ikinci evliliği yapan erkeğin eşleri arasında adaleti sağlaması şartı konulmuştur. Bu türden evliliklere tebaadan ziyade genellikle saray hayatında rastlanmıştır. Hükümdarlar haremde yaşayan kadınlara İslam'ın hükümleri neyi gerektirmişse onları uygulamışlardır. Hükümdar karısı olanlar efendi konumuna yükselmişlerdir. Hükümdarların ilk hanımları Baş Kadın Efendi olarak isimlendirilmişlerdir.⁵⁹

Yıldırım Beyazıt döneminden itibaren kadına bakış açısı değişmeye başlamıştır. Bu dönemde saray şölen merkezi haline gelmiştir. Bu değişimler beraberinde *Harem* kavramını ortaya çıkarmıştır. *Harem* yaşamı Anadolu'nun kırsal yerlerinde bilinmemiş sadece merkez ile kısıtlı tutulmuştur. Ekonomi yapısı tarım

⁵⁸ İsmail Doğan, *Osmanlı Ailesinin Sosyolojik Evreleri, Kuruluş, Klasik ve Yenileşme Dönemleri*, Türkler Ansiklopedisi, C.V, Ankara, 1999, s. 372-392.

⁵⁹ Said Öztürk, *Osmanlı Toplumunda Çok Evliliğin Yeri*, Türkler Ansiklopedisi, C. V, Ankara, 1999, s. 407-414.

ağırlıklı olan Osmanlı Devletinde kadın tarım işlerinde ve ekonomi yapıda, siyasi alanda erkeklerle beraber aynı konumda yer almıştır.⁶⁰

Hükümdar Murad'ın başarılı ve güçlü olan kızı Melek Hatun, dönemin ilk zamanlarında devlet idaresinde etkili olmuştur. Yine kanununin eşi Hürrem ile kızı Mihrimah'ın siyasete yön veren isimlerden oldukları bilinmektedir.⁶¹ Buradan varılacağı üzere kadınların Osmanlı devlet idaresinde aktif, yönetimde söz hakları olduğu anlaşılmaktadır. Padişah hanımları mehd-i ulyayı saltanat vasfıyla yönetimde etkili olup, küçük yaştaki oğullarına devlet idaresinde yardımcı oldukları bilinmektedir.

Kadınlara verilen rahat ve serbest yaşam sultan Süleyman'la birlikte ortadan kaldırılmıştır. Kadınlara ilgili fermanlar çıkarılmış, okunan buyrukta kadınların ne şekil giyinecekleri, erkeklerle olan münasebetlerine kadar çeşitli konularda kısıtlamalar getirilmiştir. Ayrıca giysi imal eden kadınlar içinde bir ferman çıkarılarak usule uygun kıyafet dükkân için yetki verilmiş fakat usullere uyulmadığı takdirde yapmadığı takdirde dükkânı kapatma emri verilmiştir.

Sultan Süleyman ile başlayan bu kısıtlamalar 3. Osman'la daha ağır bir hal almıştır. Hükümdarın dışarıya çıkacağı zaman kadınların dışarıda görünmesi yasaklamıştır. Hanımların giyimlerine dikkat etmeyip vücut uzuvlarını elli eden elbiseler giyindiklerine dair dedikodular çıkınca kısıtlamalar daha fazla bir hal almaya başlamıştır. Bu süreçte kadınların sandallara binmeleri yasaklanmıştır. Kendinden önceki hükümdarlara uyan Hünkar Selim kadın terzilerine daha uzun ve gösterişsiz kıyafetler dikmeleri çağrısında bulunmuştur. Mesken yerlerinin dışa açılan pencereleri, dıştan görünmeyecek biçimde kapatılmıştır. Sahil yer alan yalılar, koca setlerle çevrilerden denizden geçen sandalcıların evleri görme olasılığı ortadan kaldırılmıştır.⁶²

⁶⁰ Ömer Çaha, *Sivil Kadın*, Vadi Yayınları, Ankara. 1996. s.80.

⁶¹Tayyib Gökbilgin, *Hürrem Sultan*, İslam Ansiklopedisi, C.V,S.2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul,1950,s.593-596.

⁶² Sevinç, a.g.e. s.50-51.

Osmanlı Devletinde gerileme döneminin başlamasıyla beraber devlet zorunlu olarak bazı değişikliklere gitmiştir. Bu değişikliklere kadınlarda dâhil olarak sosyal yaşamlarındaki etkilerine yansımaları görülmüştür. Bu yansımaların en somut örneği Tanzimat Fermanı olmuştur. Bu fermanla kadınlar çeşitli alanlarda bazı imtiyazlara sahip olmuşlardır.

Yenileşme dönemi Tanzimat yıllarında Gülhane’de okunup takdim edilen “*Tanzimat-ı Hayriye*” ile birlikte yeni bir düzen başlamıştır. Kız çocuklarımıza ilkokul, ortaokul eğitimine 1858’de izin verilmiştir. Yine kız çocukları için muallimlik ve ebelik okulları kurulmuştur. Başlayan bu yenileşme hareketi ile kadınların sadece ilköğretim hayatı artık sona ermiştir. Kadınlar eğitim hayatına aktif olarak katılmış kız ortaokulları, Ebe mektepleri, Dar’ul Muallimât kurumları, kız sanayi mektebi, kızların devlet hizmetinde yer almalarının yanı sıra sosyal hayatta katılımlarının kanıtı olmuştur.⁶³

Tanzimat’la beraber eğitim, hukuk ve iş yaşamını içeren yeniliklerle kadın için hayatın her alanında gözle görülür çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Hayatın pozitif yönüne örnek olacak söz konusu adımların, Osmanlı Devletinde kadını ve aile yapısını içerir biçimde genişletmiştir. Kadınlara verilen eşitlik hakkı, miras ve toplumsal hayata katılım payı, evlenme geleneklerindeki çatışmalar vb. konular, artık bu ferman gelişimi ile rahat bir şekilde dile getirilebilmiştir.⁶⁴

Batıda başlayan ve hızlıca tüm alanlara yayılmaya başlayan modernleşme hareketi Osmanlı Devletini de içine alacak şekilde ilerlemeye devam etmiştir. Dağılma döneminde başlayan yenileşme daha çok askeri ve idari alanda kendini göstermiştir. Yenileşme hareketi bu iki alanda sınırlı kalmamış, toplumsal yaşama yönelik ıslahlara gidilme zorunluluğunu hissettirmiştir. Halk arasında hızla yayılan batılılaşma hareketi, yaşam faaliyetlerinin daha canlı olması yönünde gelişim göstermiştir.

⁶³Şefika Kurnaz, *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul,1996, s.15.

⁶⁴ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Alkım Yayınları, İstanbul,2005, s.244-247.

Tazminatla birlikte kulluk ve Cariyelik ortadan kaldırılmış ve çeşitli mal paylaşımlarında cinsiyet ayrımı olmadan eşitlik hakkı getirilmiştir. Bunların yanı sıra kadının eğitilmesi gerektiği gündeme gelmiş ve bu amaçla da kadınlar için ebelik kursları yine aynı fermanla kız ortaokulları ve kız öğretmen okulları açılmıştır.⁶⁵

Osmanlı Devletinde kadınlar Tanzimat'ın etkisiyle elde ettiği haklara dayanarak bir araya gelip kendi topluluklarını oluşturmuşlardır. Bu dönemde yaşanan gelişmeler beraberinde Müslüman ve azınlıklar için olumsuz sayılacak içerikler meydana getirmiştir. Ortaya çıkan olumsuz içeriklerin etkisini yok etmeye çalışan azınlık gruptan etkilenen Anadolu kadınları, teşkilatlanmaya başlamışlardır.⁶⁶

Bu dönemde ortaya çıkan “*Gençtürk*” hareketine katılan ve uzun süre hizmette bulunan Zilsad Hanım ile ittihat terakki başkanlığını sürdüren Emine Semiye Hanımlar teşkilattaki gizli yazışmaları saklamış ve tercümelerde bulunarak, yazılarını Avrupa basınına ulaştırmışlardır.

Cemal Paşa'nın çıkarmış olduğu fermanla hanımlar için zorunlu görev yasası çıkarılmıştır. Bu amaçla kurulan Kadınları Çalıştırma teşkilatı İslamiyesin ve diğer bir kurum olan İstihlak-ı Milli Kadınlar müessesesi vasıtasıyla, işçi taburlarında hizmet edecek kadınlar sağlanmıştır.⁶⁷

Meşrutiyetin ilanı ile ortaya çıkan fikir akımları eğitim öğretim konusunda kızların okuması ve sosyal alanda aktif rol üstlenmesini sağlamıştır. Medreselerde ilim veren müderrislere göre iyi bir eğitim almış olan kadın gerek annelik gerek evlat gerekse istenilen bir eş olarak var sayılmıştır.

Avrupalılar ile Türklerin bakış açısına göre toplumsal hayatta kadının aktif olması için eğitim şart koşulmuştur. Bunun için kadına meslek kazandırıp iş hayatına sokacak okulların açılması kararlaştırılmıştır. Toplumsal süreçte yer almaya başlamış

⁶⁵ Ayça Gelgeç Bakacak, *Cumhuriyet Dönemi Kadın İmgesi Üzerine Bir Değerlendirme*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, C.XI, S 44, Ankara,2009,s.629.

⁶⁶ Leyla Kaplan, *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1998, s.37.

⁶⁷ Kaplan, a.g.e, s.35.

ve aile içindeki konumu değişmiş olan kadın yaşamı ile ilgili aile kanunnamesinde ıslahatlar yapılmaya başlanmıştır.

1917'ye gelindiğinde Osmanlı Devletinde aile ile ilgili kanunnameler gözden geçirilmiştir. Bu hukuk çerçevesine göre evlenme ile boşanmalar hükümetin idaresinde olmuştur. Evlilik yaşı belirlenen kanunla hanımlarda 17 olup erkelerde ise 18 yaş olarak belirlenmiştir.⁶⁸ Hanımını boşamadan tekrar evlenmek isteyen kişi ancak hanımı rıza gösterirse mümkün kılınmasına karar verilmiştir.⁶⁹

Tanzimat ve meşrutiyetle beraber içtimai alanda kadına verilmiş olan haklar münakaşa edilirken diğer taraftan da kadınlar; çarşafı ortadan kaldırmak, tiyatroya gitmek, iş hayatına atılmak, kocaları ile aynı araçta yer almak gibi isteklerde buldukları için toplumsal baskı altında bulunmuşlardır. Ortaya çıkan yenilikler ışığında kadınlar örgütlenip dernekler oluşturmuş ve çeşitli sahalarda kendilerini geliştirecek kurslara katılmışlardır. Birinci Dünya Savaşının baş göstermesiyle savaşa katılan nüfus nedeniyle fabrikalarda çalışan erkek gücü azalmış ve boşta kalan alanların istidamı kadın nüfusuyla tamamlanmıştır.⁷⁰

1908 fermanı ile hanımlar, çeşitli topluluklar oluşturmuş, mecmualar çıkarmış, aktif çalışmalar içerisinde yer almışlardır. O dönemlerde Selanik şehrinde faaliyete geçen “*Mefharet mecmuası*”, meşrutiyet akımını desteklemek amacıyla kapak kısmına “*Yaşasın Türk Milleti*” deyimini koydurtmuştur. *Mefharet mecmuasında*; yeni kurulmuş olan “*Meclis-i Mebussan*” olan deyim yerine, “*Millet Meclisi*” lügati uygun bulunmuştur.⁷¹

⁶⁸ Abdurrahman Çaycı, *Gazi Mustafa kemal Atatürk*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2002, s. 434-435.

⁶⁹ Yalçın Durmuş, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara,2002, s.94.

⁷⁰ Emine Önhan, *İkinci Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'in İlanına Kadar Kadın Cemiyetleri*, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Erzurum,1930,s.58.

⁷¹ Tezer Taşkıran, *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyet'in 50.Yıldönümü Yayınları, S.5,Ankara, 1973, s.37.

1908–1918 tarihleri arasında ortaya çıkan fermanla kurulan kadınlara mahsus örgütlenmelerin gayesi birlerinin yanlarında olmak ve haklarını savunmak gibi çeşitli fikir akımları nedenleriyle teşkilatlanmışlardır.⁷²

Yirminci yüzyılın başlarında Osmanlı Devletinde kadınlar hayatında önemli değişimler baş göstermiştir. Bu dönemde kadınların toplumsal alanlara girişi başlamış ve daha önceleri açılmış olan okullarla beraber artık üniversite eğitimleri yaygınlaşmıştır. İstanbul başta olmak üzere büyük şehirlerde eskiden dış kıyafet olarak tercih edilen çarşaf, peçe bu dönemde terk edilmiştir.⁷³

Savaş nedeniyle azalan erkek gücü kadınlarla tamamlanmaya çalışılmıştır. Kadınlar öğretmenlik ve ebeliğin yanı sıra fabrikalarda, belediyede, önemli devlet dairelerinde yer almaya başlamışlardır. Ayrıca kadınları çalıştırma cemiyeti kurulmuş ve kadınlar çeşitli atölyelerde askerleri kıyafetler, çamaşır, kum torbası dikimi gibi işlerde vazifelendirilmişlerdir. Günde 10 kuruş ücretle atölyelerde çalışan kadınların yanı sıra evlerinde Cemiyet için çalışan kadınların da varlığı bilinmiştir. Kadınlar, savaş yıllarında Osmanlı Devletinin ekonomisine katkılarının yanı sıra askeri alanda da varlıklarını göstermişlerdir. Birinci Orduya bağlı olarak kurulan kadın taburu bunların en göze çarpanların başında yerini almıştır.⁷⁴

5. Cumhuriyet Döneminde Kadın

Türk bağımsızlık mücadelesinde kadınlar gerek cephede gerek cephe gerisinde çeşitli özverilerde bulunmuşlardır. Mustafa Kemal Türk kadınının çabalarını takdir ederek cumhuriyetin ilanı ile beraber sosyal siyasi ekonomi alanlarda kendilerini kapsayan uygulamalar başlatmıştır.

Kurtuluş savaşı yıllarında doğu cephesinde bulunan Mustafa Kemal, yanındaki kişilerle kadın sorunlarını tartışmış ve kadın hakları ile ilgili düzeltmelere gitme

⁷² Afet İnan, *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1982, s.88.

⁷³ Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 2007, s.109.

⁷⁴ Akşin, a.g.e.s.109.

gerekliliğini savunmuştur. Tedavi için gittiği Karlsbald'da sosyal alanındaki eşitsizliği ortadan kaldırmayı düşündüğünü notlarında belirtmiştir.⁷⁵

Mustafa Kemal milli mücadele savaşını verirken Türk kadınlarının yardımlarını unutmamış, onlara olan vefa duygusunu her söyleminde dillendirmiştir. Nitekim kadınlara çeşitli haklar tanınması ve kadınlara önem vermesi bu duygunun tesirinden kaynaklanmıştır.⁷⁶

Cumhuriyetin ilan edilmesiyle beraber kadın- erkek eşitliğini her alanda sağlamak için bu uğurda yeni çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Öncelikle eşit düzeyde eğitim sağlanmış ve Meslek okullarında, üniversitelerde erkekler gibi kız çocuklarının da eğitim görme olanağı verilmiştir. Eğitimi başarılı bir şekilde tamamlayan kadınlar sosyal alan da mesleklerini faaliyete geçirmeleri ile kadın statüsünde bir başka boyut başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nden kalan kırıntıları tamamen ortadan kaldırıp yerine çağdaş ve yeni bir rejim kurmak isteyen Mustafa Kemal Paşa siyasi alanın yanı sıra kültürel alana da ağırlık vererek çağdaş yapıya uygun olarak yeni bir kadın imajının ortaya çıkmasını uygun bulmuştur. Çünkü hayatın omurgasını oluşturanın kadın olduğu gibi değişiminde kadından başlayarak sürmesi esas alınmıştır. Bu kararını da yapmış olduğu bir diyalogda şöyle ifade etmiştir:⁷⁷

“...Bir toplum cinsinden yalnız birinin, çağın gereklerinin edinmesiyle yetinirse, o toplum yaradan çok güçsüzlük içinde kalır. Bir ulus ilerlemek ve uygarlaşmak isterse, özellikle bu noktayı temel alarak kabul etmek zorundadır. Bizim toplumumuzun başarısızlığının nedeni kadınlarımıza karşı gösterdiğimiz gevşeklik ve kusurdan doğmaktadır... Bir toplumun yaşamda çalışması ve başarılı olması için, çalışmanın ve başarılı olabilmenin bağlı olduğu bütün nedenleri ve koşulları kabul etmesi gerekir. Bundan dolayı bizim toplumumuz için ilim ve fen gerekliyse bunları eşit ölçüde hem erkek hem de kadınlarımızın elde etmesi gerektir.”

⁷⁵ Turhan Feyzioğlu, *Atatürk ve Kadın Hakları*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.II. S.6, Ankara, 1986,s. 541-542.

⁷⁶ Muhittin Gül, *Bizde Kadınların Siyasal Haklar Alması ve İlk Kadın Milletvekillerimiz*, Cumhuriyet'in Kuruluşunun 75. Yılı Armağanı, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi. Arşiv ve Uygulama Merkezi Yayınları No:3, Ankara,1998,s.79.

⁷⁷ Rauf İnan, *Atatürk ve Türk Kadını*, Tarihte Türk Kadını Arkın Yayınevi, İstanbul, 1991, s. 41-42.

Çağdaş ve laik düzende kadın eğitime önem verilmiş, kadın iş hayatına ve siyasette yer alması için yeni düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Çalışmanın ilk adımı olarak önce Halifelik makamı kaldırılmış akabinde hemen Tevhid-i Tedrisat yasası çıkartılarak eğitim-öğretimde birlik sağlanmaya çalışılmıştır. 1925 yılına gelindiğinde tarikatların uğrak alanları olan Tekke ve Zaviyeler kapatılmıştır. 1926 tarihinde kanuni esasiye son verilerek yeni bir kanun olan Medeni kanun kabul edilmiştir. Bu kanunla birden çok evlilik yasaklanmış, daha önceleri sadece erkekte olan boşanma hakkı kadına da verilmiş ve kadına çocukların velayet hakkı tanınmıştır. Medeni kanunla sosyal alanda elde edilen haklarla beraber siyasi alanda da önce yerel seçimlere sonraki yıllarda genel seçimlere katılıp, rey hakkını elde etmiştir. Böylelikle kadın elde ettiği haklarla toplum içinde eşit yurttaş olmuş ve aktif konumda yerini almıştır.⁷⁸

Yeni düzenle beraber verilen hakların faaliyete geçmesiyle geçmişten gelen kadın algısı ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Sadece evlerde, aile içinde görmeye alıştığımız kadın kendisine sağlanan bu haklarla tüm sosyal, siyasi, kültürel alanlarda kendinden söz ettirmeye başlamıştır. Kadının toplumsal hayata atılmasıyla birlikte kılık kıyafetinde birtakım değişikliklere gidilmesi uygun bulunmuştur. İlk iş olarak kadınların örtü olarak kullandığı peçe, çarşaf ortadan kaldırılmış ve daha modern kıyafetler tercih edilmeye çalışılmıştır. Yeni imajla kadınları artık geçit törenlerinde bayrak taşıyan şortlu, okul formalı, sportif uğraşlarda aktif olan, kalabalıklar önünde söz hakkı alabilen, teknolojiyi kullanabilen ve eğlence alanları olan dönemin balo salonlarında dans eden tuvaletli olarak karşımıza çıkmaya başlanmıştır.⁷⁹

Sosyal ve siyasi alanda faaliyet gösteren tüm hakların ilk adımını Nezihe Muhiddin önderliğinde Kadınlar Halk Fırkası (KHF) cemiyeti kurulmuştur. Bu cemiyette; Tuğrul Bedri, Nimet Rumejde, Matlube Ömer, Zeliha Ziya, Seniye İzzeddin, Muhsine Salih ve Şükûfe Nihal, gibi kadınlar da faaliyet göstermişlerdir.

⁷⁸ Şirin Tekeli, *Türkiye’de Kadının Siyasal Hayattaki Yeri, Türk Toplumunda Kadın*, Türkiye Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara, 1979.s.380-381.

⁷⁹ Nilüfer Göle, *Modernleşme Bağlamında İslami Kimlik Arayışı, Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s. 70-81.

Kurulmuş olan fırkanın amacı sosyal, siyasal ve ekonomik alanlarda kadınların aktif olmasını ve kadın varlığını kitlevi bir hale getirmeye çalışmaktır.⁸⁰

Kadınlar halk fırkası 1924-1935 yıllarında aktif olmuş, cumhuriyet rejimi ile beraber sivil toplum bünyesinde de çalışmalarda bulunmuşlardır. Bu cemiyet kadınları sosyal ve ekonomik alanda üstün bir seviyeye getirmeye çalışmakla beraber kadınların düşünce alanlarında kendilerini ispatlamalarını sağlamıştır.

Kadın seslerini tüm yurda duyurmak için 1925-1927'de Kadın Yolu dergisini, 1933'de de Kadın Sesi adlı dergiler çıkartmışlardır. Bu dergiler çerçevesinde kadınların hem fikri yapılarını ifade etmelerinde hemde kadın sorunlarını kamuoyuna duyurmayı başarmışlardır. Aktif çabalar içinde olan bu fırkanın en büyük başarısı 1924-1927 yıllarında kadın erkek eşitsizliğinin sürdüğü siyasal haklar için dergilerde gündem yaratmışlardır. Nitekim kurulmuş olan bu cemiyetin en büyük başarısı kadınlara siyasal hakların tanınması olmuştur.⁸¹

Son olarak elde edilen haklar ve yaşanan değişimlerle öne çıkan kadınları ve bu kadınların meslek alanlarına bakacak olursak:

- **Bedriye Tahir Gökmen**-İlk Türk Kadın Pilot
- **Sabiha Gökçen**-Dünyanın İlk Kadın Savaş Uçağı Pilot
- **Latife Uşaklı**-Mustafa Kemal Atatürk'ün İlk Ve Tek Eşi
- **Afet İnan**- Cumhuriyetin İlk Kadın Tarih Profesörü
- **Safiye Ayla**-Önde Gelen Türk Klasik Türk Müziği Sanatçısı
- **Semiha Berksoy**-İlk Türk Kadın Opera Sanatçısı
- **Remziye Hisar**-Cumhuriyet'in İlk Kadın Kimyacı
- **Süreyya Ağaoğlu**-İlk Türk Kadın Avukat
- **Sadiye Hanım**-İlk Türk Kadın Belediye Başkanı
- **Gül Esin**-İlk Türk Kadın Muhtar
- Afife Jale**-İlk Türk Kadın Tiyatrocu

⁸⁰Zafer Toprak, *Türkiyede Siyaset ve Kadın: kadınlar Halk Fırkasından Arşulusal Kadınlar Birliği Kongresine (1923-1935)*, Kadın Araştırmaları Dergisi, C.0,S.2, İstanbul,2009, s.8.

⁸¹ Toprak, a.g.e. s.9.

İKİNCİ BÖLÜM

KAHRAMAN TÜRK KADINLARIMIZ

Birinci Dünya Savaşı bitiminde, itilaflarla yapılan Mondros ateşkes antlaşması ile Osmanlı Devleti mağlup kabul edilmiştir. İtilaflar mütarekenin 7. fırcasını kısas olarak güvenliklerini tehdit etme bahanesiyle çeşitli alanlara asker çıkarmışlardır.⁸²İtilaflar belirtilen maddeyi dayanak göstererek önceden aralarında yapılmış olan gizli antlaşmalar ile hiçbir haklı dayanakları olmadan Osmanlı Devleti'nin topraklarında işgale başlamışlardır. İstanbul hükümetinin işgallere sessiz kalmasıyla halk kendi arasında dağınık disiplinsiz bir güçle yıkımların karşısında durmaya çalışmıştır.⁸³ Vatan topraklarının İtilaflar tarafından işgal edilmesiyle Osmanlı tebaası kadın-erkek, genç-yaşlı demeden topyekûn bir şekilde ülkeleri için harekete geçmişlerdir.⁸⁴

İşgalci güçlerden anlaşma maddelerine dayanarak 15 Mayıs 1919'da Yunanistan İzmir'i, Fransa da; Maraş, Urfa, Antep, Adana, Mersin, Dörtyol bölgesini, İtalya ise Antalya, Kuşadası, Fethiye, Bodrum, Marmaris ve Konya'yı işgale başlamıştır.⁸⁵ Çeşitli söylemlerle, bazen bahane bile göstermeksizin bu tür işgallere devam etmişlerdir. Osmanlı Devletinin çaresizliğine karşın, böylesi olay karşısında, Anadolu halkı seyirli kalmamış hep birlikte çatışmalara katılmış ve bu uğurda verdikleri mücadele ruhuna *Millî Mücadele/ İstiklal savaşı/ Kurtuluş harbi* adını vermişlerdir.⁸⁶

⁸² Hasan Ali Polat, *Mondros Mütarekesi'ni Müteakip, İşgallere Karşı Marmara Ahalisinin Tepkisi*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. III, S.11, Samsun,2010, s.486.

⁸³ Mustafa Balcıoğlu, *Batı Anadolu'nun işgali ve Kuvayı Milliye, Millî Mücadele Tarihi-Makaleler-*, Yay. Haz. Berna Türkoğan, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2002, s.40.

⁸⁴Muzaffer Tepekaya, *Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 10, Konya,2003, s.148.

⁸⁵ Mustafa kemal Atatürk, *Nutuk*, Yay. Haz. Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2000, s.1.

⁸⁶ Döndü Çavdar, *Millî Mücadele'de Kahraman Türk Kadınları*, Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, Konya,2009,s.62.

Milli Mücadele'nin esas nüfus kaynağını 8-8,5 milyon dolayındaki Türk nüfusu oluşturmuştur. Bu az sayıdaki nüfus vaziyeti savaşlar alanlarında verilen ölü sayısı ile Anadolu ulusunun bünyesi baştan aşağı değişmiştir. Yaşanılan bu değişimle ihtiyaç duyulan yetişkin çağdaki yaş aralığı istihdamında geniş bir boşluk açılmıştır.

Savaş dönemindeki yokluk, fakirlik ve yorgunluğun ardı sıra tüberküloz ve sıtma gibi illet hastalıklar baş göstermiş, kişi kaynağını mühim derece kısır kılan önemli faktör olmuştur. Dolayısıyla bu zor koşullar sürecinde ülkenin tüm köşesinden kadınlar kurtuluş mücadelesine dâhil olma durumunda kalmıştır.⁸⁷

Anadolu kadını vaziyet ve mesuliyetlerinin bilinci ile Milli Mücadele hareketi boyunca yurdun işgalden kurtulup selamete çıkması için bizzat ön safhalarda mücadele alanına katılmıştır. Harp tarih süresince kadınları farklı düzeyde etkilemiş olmakla beraber, Kurtuluş Harbindeki gibi birçok kadının kişisel olarak veya gruplar şeklinde silah kuşanması da az görülen olaylardan olmuştur.

Tarihler 7 Nisan 1919'u gösterince Mustafa Kemal paşa Memleket gazetesine verdiği demeçte "*Türk Kızı da Millî Mücadeleye Atılmalıdır*" sloganı büyük yankı uyandırmıştır. Gazetede çıkan bu başlık kadın Jandarklarımızın içindeki yurt sevgisini ve savaşçı ruhunu ortaya çıkarmıştır.⁸⁸

Anadolu kadınının haklı mücadelesi yalnızca cephe savaşı ile sınırlı olmamıştır. Cephe ötesinde de yaralıların bakımları ile uğraşmak, cepheye erzak taşımak, cephane imalathanelerinde hizmet etmek, savaşçılarımız ihtiyaçlarını teminini sağlamak uğruna çeşitli özverilerde bulunmuşlardır. Kadınlarımız terzilerde giysiler üretip, askerler için yemek hazırlayıp, eskiyen üniformalar yerine yenileri yapıp ve ordunun eksilen malzemeleri için para toplayıp, işgallere meydan okuyup mitinglere katılıp, protesto telgrafları çekip ve topluluklar etrafında teşkilatlanmak şeklinde düşmana karşı yurdu koruma gibi faaliyetler içinde yer almışlardır.

Türkiye Devletinin kurucusu Mustafa Kemal Paşa ülkede olan çetin mücadeleye bizzat şahit olmuş ve "*Dünyada hiçbir ulusun kadını, ben Anadolu*

⁸⁷ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s. 80.

⁸⁸ Sarıhan, a.g.e. s. 81.

kadınından daha fazla çalıştım, ulusumu kurtuluşa ve zafere götürmekte Anadolu kadını kadar hizmet gösterdim diyemez” ibaresiyle kadına vermiş olduğu değeri ifade etmiştir.

Mustafa Kemal Anadolu kadınının Milli Mücadelede göstermiş olduğu bu uğraş ve özveriden dolayı Osmanlı Devletinin son buluşu ve Cumhuriyetin kurulmasının hemen akabinde yeni hükümetin inşa edilmesine en büyük yardımı kadınların başaracağı inancını taşımaktadır.

1. İsimleri İle Tarihe Mal Olmuş Kadın Kahramanlar

Milli kurtuluş mücadelesi Anadolu halkında topraklarını teslim etmektense canları pahasına savaşıp ölmeyi yeğlemek bakımından önem taşımıştır. Böylesi düşüncenin bilincine vakıf Anadolu'nun vefakâr ve cefakâr yiğit ve mert kadınları bilfiil savaşa girmekte geri durmamıştır.

13 Eylül 1921 tarihinde komutan Refet paşa Sakarya'da kazanılan sevinç galibiyetini kurultaya haber ederken kazanılan bu zaferin ordumuzla beraber daima bizim destekçilerimiz olan en az bizim kadar başarı gösteren kadınların çabası olduğunu şöyle dile getirmiştir:⁸⁹

"Bu kesin zaferi milletin mukaddes çabalarına borçluyuz. Müdafaa-i milliye vekili ordunun şükranını milletin ayaklarına sererken, bu mücadelede kağı arabalarıyla çalışan köylülere ve köylü kadınlara bu şükranı burada bir defa daha eda etmek en mukaddes bir vazifedir bu zafer asıl, kağı arabasıyla koşan, yavrusunu kucağında taşıyan köylü kadının zaferidir..."

Şanlı ve mukaddes tarihimizde cephelede bizzat savaşmış kadın kahramanlara çokça rastlanmıştır. Milli mücadeleye dâhil olan kadınlarımız bu davanın en parlak şeklini oluşturmuşlardır. Bu bölümde ismine ulaşabildiğimiz kahraman Türk kadınlarımızı gözden geçirelim.

⁸⁹ Kıvanç Osma, *Cumhuriyet Dönemi Anıt Heykellerinde Kadın İmgesi*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. XXX, S.1, ,Sivas, 2006, s.93.

1.1.Şerife Bacı

Kastamonu'nun Seydiler ilçesinden olduğu bilinmektedir. İnebolu-Kastamonu mücadelesinde kundağındaki yavrusu ile askerler için kışlaya cephaneye taşımıştır. Ancak kış ayının başlangıcı olan aralık ayında taşımış olduğu erzakları ısladığını fark edince çocuğunun üstündeki örtüyü çekip cephaneyi örtmüştür. Bebeği üşümesin diye de kendi vücut sıcaklığı ile yavrusunu sarıp sarmalamıştır. Fakat ne hazindir ki soğuğa daha fazla direnmeyerek yavrusu ile donarak can vermiştir. Şerife Bacı, kurtuluş döneminde yiğit kadınların çabalamış olduğu özverinin adeta bayraklaşan sembollerinden biri olmuştur. Onun vatanı için yaptığı bu fedakârlığın bir teşekkürü olarak, Kastamonu ve İnebolu'da kendi adını taşıyan bir anıt yapılmıştır.⁹⁰

1.2. Süreyya Sülün Hanım

Diğer bir yiğit ve kahraman Türk kadını da Süreyya Sülün Hanım'dır. Van doğumlu olan Süreyya Hanım'ın babası aziz şehitlerimizden biri olmuştur. Kasabaları işgalci düşman kuvvetlerinin zulümlerine maruz kalınca, Süreyya Sülün Hanım ve üç kardeşinin de içinde olduğu yaklaşık 500 kişilik bir vatansever birlik düşman kuvvetlerine karşı kasabalarını savunmaya karar vermişlerdir.

Murat nehri dolaylarında ve Iğdır çevresinde düşmanla kahramanca çatışan bu milis grubunun içerisindeki Süreyya Hanım da, kahramanca savaşarak yiğit ve kahraman bir Türk kadını olduğunu herkese ispatlamıştır.⁹¹

Süreyya Hanım, Kara Köse'de Ziverbey Taburuna girerek bu taburla savaşlara katılmıştır. Yaralandıktan sonra Erzurum vilayetine yerleşmiştir. İlerleyen süreçlerde komşu şehir olan Erzincan'da öğretmen olan Şerafettin beyin hanesi işgalci güçler

⁹⁰ Mustafa Eski *20. yüzyılda Kastamonu kadınları*, Önder Matbaacılık Yayınları, Ankara.2008. s. 56

⁹¹Aynur Mısırlıoğlu, *Kuvayı Milliye'nin Kadın Kahramanları*, Sebil Yayınevi Yayınları, İstanbul, 1976,s.79.

tarafından ele geçirilmiştir.⁹² Bu olayı haber alan Süreyya Hanım tek başına harekete geçerek düşman müfrezlerini haneden çıkarmayı başarmıştır.⁹³

1.3. Fatma Karadeniz

Denizli'nin Sarayköy İlçesi Sığma Kasabası halkından olan Hacı İsmailoğlu'nun hac vazifesini yerine getirmek üzere gittiği Arabistan'dan 13 yaşlarında küçük bir köle olarak memleketine getirdiği, Fatma kız, Sığma Kasabasının Çaybaşı Mahallesi'ne yerleşmiştir. 1887 yılında evlenmiş olduğu Mehmet Efendi'den 2 kızı (Fadim Karadeniz, Feriştah Kılıç) ve bir oğlu (Yusuf) olmuştur. 1932 yılında kocası Mehmet efendinin vefat etmesi üzerine aynı kasabadan Durmuş Efendi ile ikinci izdivacını yapmıştır.

1.70 cm boylarında, kavruk, güler yüzlü, bazen sakin bazen öfkeli, zeki ve cesur, bir şahsiyete sahip bulunan Fatma Kız, yöre halkı arasında "Galek" lakabı ile anılmıştır. İngiltere'nin Akdeniz filo komutanı Galtrop'un emriyle 25 Temmuz 1919 tarihinde Sarayköy İstasyonuna gelen bir İngiliz heyetinin, yolunu kesmiş ve "*Gelecekleri varsa görecekları de vardır*" diyerek silahıyla işgalci İngiliz askerlerin üstüne yürümüştür.

Milli İstiklal Mücadelesinde aktif olarak görev alan Galek Fatma cephelerdeki askerlerimize ve gönüllülere yiyecek içecek, semer, palan, ot, çuval, arpa, saman ve nal gibi hayvan malzeme ve yiyeceklerini, eldiven, çorap, cephane, tüfek, yiyecek maddeleri toplayıp, cephedeki askerlerin takviyesinde aktif bir rol almıştır. Zaferden sonraki yıllarda düğün evlerinde aşçılık yaparak ve köyündeki bahçesinde sebze yetiştirerek geçimi sağlamıştır. Fatma Karadeniz, evlâtlarının vefatından sonra yalnız

⁹² *Kahraman Bir Hanım*, Cumhuriyet Gazetesi, 30 Eylül 1930, s. 2.

⁹³ Necati Çankaya, *Tarihi Süreç İçerisinde Türk Kadını*, MKB Ajans Yayınları, İstanbul, 2003,s.184.

kalmıştır. Milli Mücadelenin bu kahraman kadını 1964 yılında köyünde vefat etmiş olup, mezarı Sığma Kasabasında bulunmaktadır.⁹⁴

1.4. Halide Onbaşı (Halide Edip Adivar)

İstanbul'da doğmuştur. Babasının adı Mehmed Bey, annesinin ise Berifem Hanım olduğu bilinmektedir. Halide Edip annesini çok küçük yaşta kaybetmiştir. Tek başına çocuk yetiştirmenin zor olduğunu anlayan babası birkaç evlilik yapmıştır. Halide Hanım bu evliliklere alışamamış kalabalık bir aile olan anneannesinde yaşamıştır.⁹⁵

Halide Hanım, Anaokulu eğitimine çok küçük yaşta bir Rum okulunda başlamıştır. Buradaki herkesin Rum olmasından dolayı tek Türk ve Müslüman kendisi olmuştur. Eğitimine daha sonra 1893'de Amerikan Koleji'nde devam etmiştir. Dedesinden Osmanlı-Rus savaş öykülerini dinleyerek büyüyen Halide Hanım, bu okulda bulunan İncil ve İngilizce kitaplar dikkatini celp etmiştir. Birtakım sorunlar nedeniyle Koleje ara vermek zorunda kalmış ve babasının evinde kalarak Kur'ân eğitimi, Arapça, Farsça dillerini ve musiki derslerini almıştır.

İngilizce eğitimini bir İngiliz hocadan, musiki eğitimini de bir İtalyan sanatçısından almıştır. Altı yıl gibi uzun bir süreden sonra tekrar Amerikan Koleji'ndeki eğitimine kaldığı yerden devam etmiştir. Bu sırada evdeki özel eğitimini de aksatmadan sürdürmüştür. Bu okuldaki Türkçe, edebiyat ve Fransızca derslerine bakan hocası Rıza Tevfik Halide Hanıma doğunun felsefe anlayışını, sanatını ve şiirini anlatmıştır. Bununla da kalmamış kendi kültüründen uzak kalmasın diye halk edebiyatını tanıtmış ve özel bir ilgi duymasını sağlamıştır. Bu sürede matematik derslerini de Salih Zeki'den de almıştır.⁹⁶ Bunca karışık ve farklı kültürlerdeki eğitimi onda özgün bir kişilik ve zihin yapısının şekillenmesini sağlamıştır. Almış

⁹⁴ Şükrü Tekin Kaptan, *Kurtuluş Savaşında Denizlililer Önderler*, Bilal Ofset Matbaacılık. Denizli, 2004, s.152.

⁹⁵ Halide Edip Adivar, *Mor Salkımlı Ev*, Özgür Yayınları İstanbul, 2005, s.53.

⁹⁶ Adivar, a.g.e. s.119-131.

olduğu bu eğitim neticesiyle yabancı ve milli kültürü kıyaslamış, yabancı kültürde olan değerlerin millî kültürdeki karşılığını aramıştır.

Okulunu bitirdikten sonra 1901 yılında Salih Zeki ile izdivacını gerçekleştirmiştir.⁹⁷Kocasına yardım etmek için meşhur İngiliz matematikçilerinin hayat hikâyelerini çevirmiştir. Çeviriler sonucunda Fransız edebiyatına ilgi duymuş ve özellikle yazar Zola'yı okumuştur. Halide Edip bu evlilikle Ayetullah ve Hasan Hikmetullah Togo isimli iki oğlan çocuk doğurmuştur.

Yazarlık hayatına Hüseyin Cahit'in yayımladığı “*Tanin*” gazetesine yazdığı yazılarla başlamıştır. İlk yapıtı “*Beşiği Sallayan El Dünyaya Hükmeder.*” Başlıklı çalışmasıdır. Halide edip bu eserde kadının toplum içindeki önemini ortaya koymakla beraber, kadının ilk vazifesinin iyi bir çocuk yetiştirmekten başlayacağını anlatmıştır. Halide Hanımın bu görüşleri büyük bir ilgi görmüştür. Hatta dönemi önde gelen yazarlarından Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Halide Hanımın kendisinde edebi bir hissiyat oluşturduğunu ve Halide Salih isminin dönemin tüm dergi ve mecmualarında aramaya başladığını anlatmıştır.⁹⁸

Halide Edip sadece Fransız kitaplara ilgi duymamış milli değer olan Osmanlı tarihine de ilgi duyup okumuştur. Hatta Osmanlı Devletinin ilk hükümdarlarının şahsına münhasır olduklarını varsaymıştır. Onların idareci, savaşçı, hüküm koyucu, sanat ve kültürleri koruyucu vasıflarına hayranlık duymuştur.

Ülkede zuhur bulmaya başlayan yıkımlara karşı çareler aramaya başlamıştır. Halide Hanım bir anda ve çok hızlı yapılan hiçbir ihtilal ve reformları kabul etmeyip aksine yavaş yavaş, samimi bir şekilde gelişen ıslahatlardan yana olmuştur.

Mektepli alaylı çatışmasının yaşandığı 31 Mart isyanında Tanin gazetesindeki yazılarından ötürü tehdit edilmiş ve mısıra kaçmak zorunda kalmıştır. Evlatlarıyla beraber ilk kez yurt dışına giden Halide Edip, buradan sonra İngiltere'ye geçmiştir.

⁹⁷ İnci Enginün, *Halide Edib Adıvar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara,1989, s.5-11.

⁹⁸Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*, İletişim Yayınları, Ankara,1969,s. 327-329.

Halide Edip *Nation* gazetesine yazdığı “*Türk Kadınının Geleceği*” adlı başlıkla eğitimci Isabel Fry ile tanışmış ve bu tanımayı ileri taşıyarak kendisini İstanbul’da ağırlamıştır.⁹⁹ Fry’le olan bu dostluk bağı ilerlemiş ve kendisi de Halide Hanımı Londra’da ağırlayarak ve çeşitli İngiliz yazar ile felsefecilerle tanışma olanağını sağlamıştır. Halide hanımın bu kişilerle yapmış olduğu sohbet kendisinde hayranlık meydana getirmiştir. Düşünürler sayesinde Demokrasi, feminizm, eğitim konuları hakkında özgün görüşler edinmiştir.¹⁰⁰

Bu sıralarda aile hayatında beklenmeyen bir durum ortaya çıkmıştır. Eşi Salih Bey ikinci evliliği yapmak istediğini beyan etmiştir. Daha önce babasının birden fazla evliliklerine şahit olup ve bu durumla büyüyen Halide Hanım, bu durumu kabul etmeyeceğini bildirmiş ve eşinden ayrılmıştır.

Evliliğin bitmesi ile eğitim yaşamına daha bir sıkı sarılan Halide Hanım, Cemal Paşanın daveti ile Suriye’ye hareket etmiştir. Burada Fransızların okullarda halka siyasi öğretimlerde bulduklarını şahit olan Halide Hanım, kapalı olan okulların açılmasını sağlayarak yetim çocukların ve yerel halkın eğitimiyle alakadar olmuştur. Suriye’de Ermeni zulümlerinden kaçmış Türklerle tanışmıştır. Burada olduğu süre zarfında Dr. Adnan (Adıvar) ile tanışmış ve 23 Nisan 1917’de evlenmiştir.¹⁰¹

Halide Hanım Balkan Harbinin başladığı sıralarda milliyetçi yazılar kaleme alıp yayın hayatına sürmeye başlamıştır. Bu milliyetçi görüş hiç şüphesiz Ziya Gökalp’ten etkilenerek oluşmuştur. Halide Hanım bu sıralarda kurulmuş Türk Ocakları’na kocası Adnan Adıvar ile birlikte katılmıştır.¹⁰² Var olan Osmanlı ideolojisine Türkçü tarzda yeni fikirler katmıştır.

Halide Hanım kadınların hak ve eğitimi üzerinde durmuş, ona göre kadınlar, eğitilmeden elde edilecek hiçbir hakta yarar sağlamanın olanağı yoktur, görüşünde

⁹⁹Ayşe Durakbaşa, *Halide Edip Türk modernleşmesi ve feminizm*, İletişim Yayınları, İstanbul,2017,s.191.

¹⁰⁰ Enginün, a.g.e. s.376.

¹⁰¹ Devrim Altay, *Halide Edip Adıvar*, Alter Yayınları, Ankara,2010,s.77.

¹⁰² Nergiz Uludağ, *Milli Mücadele Döneminde Rıza Mühendisliği Halide Edib Adıvar*, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, Ankara,2017,s.54.

olmuştur.¹⁰³ Halide Hanıma göre, bir neslin yetişip, sağlam karakter kazanmasında en önemli etki kadının olduğunu savunmuştur. Meşrutiyetten sonra bu idare için yeni insan tipi gerekmektedir. Yeni insan tipi için gereken iki şey ise; birincisi eğitim ve öğretim ikincisi ise bunu gerçekleştirecek öğretmen ve annelerdir. Zira hâlihazırda Türk kadınının buna hazır olmadığını kanısında olmuştur.¹⁰⁴

Vatan topraklarının yıkıma uğradığı o hazin zamanlarda öteki bir takım entelektüellerinde yaptığı gibi Amerikan mandasını isterken sonraki zamanlarda Milli Mücadele'ye gönülden bağlanmış, Mustafa Kemal Paşa ile yoldaşlarının safına katılmıştır.¹⁰⁵ Bunun bir nişanesi olarak ilk adımı 1921 Ağustosunda Mustafa Kemal'e bir gönderi çekip Milli Mücadeleye gönülden gelerek katılmak isteğini bildirmiştir. Mustafa Kemal paşa da kendisini batı cephesine atayarak, cephedeki başarılarından ötürü Halide Hanımı onbaşı rütbesiyle taltif etmiştir.¹⁰⁶

Ülke işgaline karşı İstanbul'da üniversite talebeleri ve Asri Kadınlar grubu tarafından düzenlenen toplantı alanında en hararetli konuşmalardan birini Halide Edip yapmıştır.¹⁰⁷ Yine İzmir'in işgali ile ilgili olarak İstanbul'da Sultanahmet mevkiinde tertip edilen protesto mitinglerinin en ses getiren hatibi Halide Edip olmuştur. İki yüz bin kişinin bir araya geldiği kalabalığın büyük oranı kadınlardan oluşmuş ve bu coşkulu kalabalığa Halide Hanım bağımsızlık andı ettirmiştir.¹⁰⁸

Halide Edip mitinglerde yapmış olduğu coşkulu seslenişlerle bu dönemde dikkatleri tümüyle kendisi üzerine toplamıştır. Ancak kendisinin en mühim hizmeti kalemi vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Cephede bulunmuş olduğu süre içinde de, savaşın farklı evrelerini bizzat izleme olanağı bulmuş, bundan sebep kaleme aldıklarıyla,

¹⁰³ Mustafa Ergün, *II. Meşrutiyet devrinde eğitim hareketleri*, Ocak Yayınları, Ankara,1996,s.150.

¹⁰⁴ Enginün, a.g.e. s.402.

¹⁰⁵ Tarık Zafer, Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C.I, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988. s.247.

¹⁰⁶ Halide Edip Adıvar, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, Can Yayınları. İstanbul, 1962, s.214.

¹⁰⁷ Şennur Şenel, *Kadın ve siyaset*. Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi, C.IV. S.20,Ankara, 2013,s.7-31.

¹⁰⁸ Hamza Altın, *Halide Edip'te Eğitim Fikri ve Onun Talim ve Terbiye İsimli Eseri*, Bingöl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi, C.XIV, S.20, Bingöl,2019,s.1864.

Kurtuluş harbi Literatürünün en heyecanlı emsalleri arasında kendisine yer edinmiştir.

Halide Edip, eşi ile beraber Kurtuluş Savaşı'nda aktif olarak yerlerini almışlardır. Buradaki hizmetleri cephe arkasında yaralılar için kurulmuş olan Kızılay Hastanelerinde tedaviler için çalışıp, Yakup Kadri ile beraber Tetkik-i Mezalim Komisyonunda yer alarak, Yunanlıların Türk milletine yapmış oldukları zulümleri yerlerinde tespit etmektir. Ayrıca Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde aktif rol alarak İstanbul basınına milli mücadelenin lehine yazılar yazmak ve cepheye tüm güçleri ile cepheye taşımaya çalışan kadınlarımızın maneviyat hizmeti görmek gibi çeşitli hizmetlerde bulunmuştur.¹⁰⁹ Halide Edip'in hizmetleri bu kadarla sınırlı kalmamış Anadolu'daki halkın sesini ve Milli Mücadelenin yankılarını tüm dünyaya duyurmak için Yunus Nadi ile beraber Anadolu Ajansı'nı kurmuştur. Yunus Nadi'nin aktardığına göre ajanstaki Anadolu ismini Halide Edip kendisi bulmuş ve bu olması yönünde karar kılmıştır.¹¹⁰

Halide Edip'in milli mücadelede aktif rol oynaması ve bu uğurda yaptığı hizmetler İstanbul'da hoş karşılanmamış ve İstanbul'daki basın tarafından acımasızca eleştirilmiştir. Bunu örneklendirmek gerekirse Peyam-ıSabah başyazarlığını yapan Ali Kemal gazetede Halide Edip'e ayan beyan bir şekilde mektup yazmıştır. Mektup da Halide Edip'i suçlayan yazılar yazmış ve Mustafa Kemal'e de hakaret içeren söylemlerde bulunmuştur.¹¹¹

Halide Hanım, İnebolu daki mücadeleden Ankara'ya ve de Sakarya'ya kadar savaş malzemelerini yüklenip nakleden destek gruplarına çavuş olarak katılmış ve insan gücünün ötesinde özverilerde bulunmuştur. Yunan Kılık Zırhlı aracının 9 Haziran günü 1921'de İnebolu da yapmış oldukları bombardımanda ayağından yara almıştır.

¹⁰⁹Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı*. C.III, TEV Yayınları İstanbul,1997,s.679.

¹¹⁰Aslı Gönenç, *Anadolu Ajansı'nın Türk basın tarihindeki yeri ve önemi*, İletişim Fakültesi Dergisi, C.0,S.19,İstanbul,2004,s 83.

¹¹¹ Altın,a.g.e.s.1864.

O dönemlerde gencecik bir kız olarak katıldığı savaşta ortaya koyduğu üstün çaba ve başarıları dikkate alınarak, kadın gruplarında görev üstlenen dava yoldaşları ile beraber Ankara'ya davet edilip burada ağırlandı. Mustafa Kemal Paşa bizzat kendisini Çankaya Köşkünde misafir edip, bir süreliğine eşi Latife Hanım'ın yanına vermiştir. Bu kahraman kadın İstiklal madalyası bide çavuşluk payesiyle mükâfata mazhar kılınmıştır. Ülkesine yaptığı hizmetten ötürü maaşa bağlanmıştır.¹¹²

Kalemi vasıtasıyla günümüzün önemli kaynakları arasında yer alan eserlerine bakacak olursak:

Romanları

- Heyula (1908)
- Raik'in Annesi (1909)
- Seviye Talip (1910)
- Handan (1912)
- Yeni Turan (1912)
- Son Eseri (1913)
- Mev'ud Hüküm (1918)
- Ateşten Gömlek (1923)
- Vurun Kahpeye (1923)
- Kalp Ağrısı (1924)
- Zeyno'nun oğlu (1928)
- Sinekli Bakkal (1936)
- Yolpalas Cinayeti (1937)

¹¹² Gülay Sarıçoban, *Milli Mücadelede Anadolu Kadını*, Atatürk Üniversitesi Fen- Edebiyat fakültesi Yayınları. Erzurum, 2017,s.11.

- Tatarcık (1939)
- Sonsuz Panayır (1946)
- Döner Ayna (1954)
- Akile Hanım Sokağı (1958)
- Kerim Ustanın Oğlu (1958)
- Sevda Sokağı Komedyası (1959)
- Çaresaz (1961)
- Hayat Parçaları (1963)

Hikâyeleri

- İzmir'den Bursa'ya (Yakup Kadri, Falih Rıfkı ve Mehmet Asım Us ile birlikte, 1922)
- Harap Mabetler (1911)
- Dağa Çıkan Kurt (1922)
- Kubbede Kalan Hoş Seda (1974)

Hatıraları

- Türk'ün Ateşle İmtihanı (1962)
- Mor Salkımlı Ev (1963)

Tiyatro

- Kenan Çobanları (1916)
- Maske ve Ruh (1945)

İncelemeler

- Turkey Faces West (Türkiye'nin Karşısında Batı, 1930)
- Conflict of East and West in Turkey (Türkiye'de Doğu-Batı Çekişmesi, 1935)

- İngiliz Edebiyatı Tarihi (3 cilt, 1940-1949); Türkiye’de Şark-Garp ve Amerikan Tesirleri (1955)
- Dr. Adnan Adıvar (1956)

1.5. Kılavuz Hatice

1920’de Fransızlar tarafından kuşatılmış olan Adana-Pozantı ve buradaki eylemlerinden sonra, işgalci güçler Millet’in vatanseverliği, birlik olgusu, cesaret ve kuvveti karşısında Tarsus yönüne doğru kaçmışlardır. Hatice Kadın bu esnada, Derviş Ağa ve Emin beyin saflarına gönüllü olarak dâhil olmuştur.

Kendisine Namrudan çıkıp İçel’e ulaşılacak kestirme hattını öğrenmek isteyen işgalcilere yanlış yol göstericilik yaparak Fransız düşman kuvvetlerini Türk askerlerinin ateş hattına sokarak, Fransız işgalcilerin esir alınmasını sağlamış, kendisi kaçarak kurtulmuştur. Onun bu başarısı sayesinde Fransız askerleri esir alınmıştır.¹¹³ Bu olaydaki üstlendiği Misyonundan ötürü kendisine kılavuz Hatice ünvanı verilmiştir. Bu kahraman kadınımla alakalı fazla bir bilgi bulunmamaktadır.¹¹⁴

1. 6. Küçük Nezahet (Türk Jan Dark)

Kurtuluş savaşı döneminin kahraman kadınlarından Nezahet Onbaşı’nın hikâyesinin geçmişi Çanakkale de verilen destansı mücadele dönemine kadar uzanmaktadır. Savaş yıllarında annesi Hadiye Hanım henüz 24 yaşında genç bir kadın iken verem hastalığından dolayı vefat etmiştir. O zor zamanlarda başkent İstanbul işgal edilmiş olup, bu küçük kahramanımızın babası Albay Hafız Halit Bey cephe hatlarında koşturmaktadır. Hafız Halit Bey, daha sonraki zamanlarda komutası altındaki 70. Alay ile birlikte Anadolu topraklarında mücadele yürüten kahramanların safına katılma kararı almıştır. Biricik kızını bırakacak kimsesi olmadığından göz aydınlığı yavrusunu kendi yanında savaş bölgesine götürmek

¹¹³ Kasım Ener, *Çukurova Kurtuluş Savaşı’nda Adana Cephesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara,1996, s.124-125.

¹¹⁴ Leyla Kırkpınar, *Türk Kurtuluş Savaşı’nda Türk Kadını*, Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II. Genelkurmay Basımevi Yayınları, Ankara, 2001,s 112.

durumunda kalmıştır. Daha 9 yaşındayken Küçük Nezahet’i kaderi mücadele meydanlarına sürüklemiştir.

Nezahet, cephelerde çarpışmaların bir süreliğine durduğu aralarda babasının özel hizmetinde bulunmuş ve onun askeri üniformalarını yıkayıp söküklerini ve yırtıklarını tamir etmiştir.¹¹⁵

Askerlerin artık kullanılmayan eski kıyafetlerinden kendisine hâki renginde bir elbise dikilmiş ve böylelikle İlk askeri üniformasını 1920 yılında giymiştir. Dönemin ünlü komutanlarından Çerkez Ethem ile savaş meydanında karşılaşmıştır. Askeri kıyafet giymiş bu küçük kızın kim olduğunu merakı celbeden Çerkez Ethem, kendisine neden bu askeri kıyafetleri giydiğini sorunca Nezahet’in cevabı, “*Ben askerim*” şeklinde olmuştur. Çerkez Ethem “*askerin Pusatı olmazsa o kişi asker olmaz*” diyen düşmanla olan çarpışmalarda ele geçen bir Yunan askeri bıçağını ona pusat olarak hediye etmiştir. Bu günden sonra 70. Alay’ın adı “Kızlı Alay” diye söylenmeye başlanmıştır.¹¹⁶

Gediz taarruzu esnasında aşağı yukarı 600 kişiden müteşekkil alaydan bir takım askerlerin korkup geriye kaçmaya başlaması üzerine Nezahet Hanım, adeta askerinin suratına tokat gibi inen gerçeği, vatan muhabbetini ve şehadetini şu sözlerle ifade etmiştir: “*Ben babamın yanında şehit olmaya gidiyorum, siz nereye firar ediyorsunuz?*”

Gediz bölgesindeki çarpışma her ne kadar kaybedilmiş olsa da Yunan askerinin Anadolu topraklarının içine kolayca sızmasının önüne geçilmiştir. Kazanılan başarıları sebebiyle Küçük Nezahet’e onbaşı rütbesi verilmiştir.¹¹⁷

Birinci İnönü savaşı sırasında savaş meydanına gelen Mustafa Kemal Paşa, 70. alayın simgesi haline gelen Nezahetle tanışmıştır. Mustafa Kemal Paşanın ziyaretinin asıl gayesi askerleri ve Hafız Halit’i yerinde denetlemek olmuştur. Komutanın kaldığı yerde küpeleriyle, üzerinde askeri kıyafetlerle dolaşan genç kızını görünce

¹¹⁵ Sadi, Borak, *Millî Mücadele’de Harika Kız*, Tarih Coğrafya Dünyası Dergisi, C.2, S.8, Ercan Matbaası Yayınları, İzmir,1959,s.134.

¹¹⁶ Aysal. Neşet Dinçer, *Rahime Onbaşı*, Hançer Matbaası Yayınları, Osmaniye, 1983,s.18.

¹¹⁷ Fatih Uğur, *ilk İstiklâl Madalyası Bir Çocuğundu*, Aksiyon Yayınları, Ankara, 2006, s.48-50.

şaşkınlığını gizleyememiştir. Bu genç kızın aradığı komutanın kızı olduğunu öğrenince merakını gidermek için kendisine şu soru sorulmuştur: “- Ne arıyorsun sen burada?”

O da bir slogana dönüşen şu sözünü haykırmıştır: “- Ben buradaki askerlerin geçit vermeyen kalesiyim, eğer ola ki korkup geri dönme hareketlerinde bulunurlarsa karşılarında beni bulurlar.”

Bu veciz yanıt, Mustafa Kemal Paşanın hoşnutluğunu celp etmiştir. Bundan ayrı olarak üç kez daha cephede karşılaşmışlardır. Bursa Ahu dağıda, Bozüyük kırsalında Mustafa Kemal paşanın kendi vagonunda, son olarak da Akşehir vilayetinde karşılaşmışlardır.¹¹⁸

İstiklâl Harbimiz nihayete erince Nezahet Onbaşı babasıyla İstanbul’da hayatını sürdürmeye devam etmiştir. Babası tarafından o dönemde henüz yeni açılmış İstanbul Kumkapı’daki Jan Dark Enstitüsü’ne öğrenci olarak verilmiştir. Bu okulun en başarılı öğrencisi iken ailesinin aldığı kararla ortaokuldan sonra okumasına izin verilmemiştir. Daha sonra 1931 yılında bağımsızlık mücadelemizin erlerinden olan Yüzbaşı Rıfat’la evlenmiştir.

6 Temmuz 1986’da Nezahet Onbaşı 78 yaşında iken Dolmabahçe Sarayı’nda sade bir törenle teşekkür plâketi almıştır. Aradan 6 yıllık bir zaman geçer ve daha madalyasını göremeden 84 yaşında yaşama gözlerini yumarak aramızdan ayrılmıştır.

1.7. Mudurnulu Fatma Kadın

Nerede doğduğu ve hayatı hakkında pek bilgi sahibi olmadığımız bir diğer kahramanımızdır. Evladı İsmail Yunan kuvvetleriyle cereyan eden İnönü savaşlarında bağlı bulunduğu komuta müfrezesinden kaçarak annesinin yanına varmıştır. Fatma Hanım bu durumu vatana ihanet saymış ve kaçak olan evladının yalvarışlarına aldırmayıp onu hanenin eşiğinden geçirmemiştir. Oğluna vatani için vazifeden vazifeye koşması gerektiği sırada bunu eda etmeyip kolayca kaçmasını

¹¹⁸ Ferhat Uyaniker, *Milli Mücadelede Türk Kadını*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Yayınları, İstanbul,2007, s.109.

affedemeyeceğini ve kendisini evlatlıktan reddettiğini söyleyerek hükümete teslim etmiştir. Diğer tüm Anadolu'daki erkek ve kadınlara emsal oluşturacak bu hareket kurtuluş ve özgürlük düşüncesinin halk arasında nasıl yer ettiğini bizlere açıkça göstermiştir.¹¹⁹

1.8. Tayyar Rahmiye

Bu kahraman kadınıımız Güney Cephesinde mücadele eden 9. Tümede gönüllü olarak yer almıştır¹²⁰. Osmaniye'de bulunan tümen birliği işgalci devlet olan Fransa askerlerinin cephe hattına saldırıda bulunmuşlardır. Saldırı esnasında askerlerin istemsiz hareketlerini görünce onları savaşa motive etmek için: “*Ben kadın olduğum halimle ayakta duruyorum da, siz sözde erkek olduğunuz halde yerlerde sürünmekten utanmıyor musunuz?*” siteminde bulunmuştur. Rahmiye Hanımın bu konuşması askerleri silkelemiş ve kendilerine getirmiştir. Ne yazık ki kendisi Fransız bayrağının indiğini göremeden dünyaya gözlerini yummuştur. Taarruz sonrası Fransızlardan tüfek ve birçok makinalı tüfek alınmıştır.¹²¹

1.9. Binbaşı Ayşe

Selanik doğmuştur. Birinci Dünya Savaşında Kafkas cephesinde hayatını kaybeden kocasının öcünü almak için yemin etmiştir. İzmir şehri Yunan birliklerince işgal edildiği haberi üzerine başlayan direniş eylemlerinde yerini almıştır. İzmir şehrini Yunan kuvvetleri alınca Aydın vilayetine doğru hareket etmiş; bir müfreze oluşturmuş; meydana getirdiği bu müfreze ile Kepekçi Nuri birliğine katılmıştır. Bu uğurda iki evladını şehit vermiştir. Aydın mücadelesinde yer alıp Koçarlı'ya çekilmişlerdi. Aydın Salihli ilçesinde Yunanlılarla yapılan mücadelede kendisine çavuşluk rütbesi verilmiştir. Kurtuluş harbinin başlangıcından itibaren yer alır ve sol kasığından yara almıştır. Yarası İzmir Hastanesi'nde tedavi edildikten sonra tekrar

¹¹⁹ Sarıçoban, a.g.e. s.12.

¹²⁰Volkan Payaşı, *Fransız İşgalinde Osmaniye (Cebel-İ Bereket) ve Rahime Hatun Üzerine Bir Değerlendirme*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi S.61, Ankara, 2017,s.293.

¹²¹ Dinçer, a.g.e. s.18.

askeri birliğine iltihak etmiştir.¹²² Hastanenin raporunda ölen kocasının öcünü almak için ondan geriye kalan mücevherleri elden çıkararak at, mavzer, kıyafet vs. gibi ihtiyaçları karşılayıp milli mücadeleye katıldığı belirtilmiştir.¹²³

Büyük Taarruzda komutan Mürsel Paşa birliğine katılan Ayşe kadın, Afyon Kara Hisar'ın Yunan işgalinden kurtarılması ve Türk müfrezelerinin İzmir'e girişinde de yer almıştır.¹²⁴

1.10. Kara Fatma(Fatma Seher Hanım)

Ulusal kurtuluş Mücadelesi zamanında devam eden muharebelere katılmıştır. Seher hanım Erzurum eşrafından Yusuf Ağa'nın evladı ve adı bilinmeyen şehit binbaşı olarak anılan kişinin hanımıdır. Ulusal kurtuluş Mücadelesinde Afyonkarahisar, Nazilli, Adana, Dinar, Tire, Sarayköy'de cephe hatlarında görev almıştır. Hatta bir keresinde göğsünden yaralanmış gazilik şerefine de nail olmuştur.

Kurtuluş Savaşı sıralarında yaşı kırk beş olduğu kaynaklara geçmiştir. Bu yiğit kadın bağımsızlık direnişinin önde gelen savaşçılarından olmuştur. Bu özelliğiyle etrafına halkı toplayarak kadın ve erkeklerden oluşan bir kuvvet oluşturmuştur. Gösterdiği Kahramanlıkları ve mücadele aşkı başka birliklere örnek gösterilmiş, ordu içerisinde üsteğmenlik rütbesine kadar yükselmiştir.¹²⁵

Balkan savaşları sırasında eşiyle beraber Edirne dolaylarında mahsur kalmış, askerlik yaşamını Yanık Kışla coğrafyasında çetin bir şekilde deneyimleyerek öğrenmiştir. Ateşkesin yapıldığı esnada eşi binbaşı derviş vefat etmiştir. Eşinin ölümüyle müfrezede oluşan düzensizliği yok etmek için birliğe katılmış ve savaş alanlarında bizatihi gövde göstermiştir. Ulusal kurtuluş harbinde baş gösteren ordu karşıtı söylemlerle mücadele etmiş ve vatan müdafaasında rol almak istemeyenlerle

¹²² Yavuz Aslan, *Türk Bağımsızlık Savaşı'nın Kadın Kahramanlarından Ayşe Çavuş ve Onunla Yapılan İki Mülakat*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.VI, S.37, İstanbul, 2006,s.216-217.

¹²³ Cahit Çaka, *Tarih Boyunca Harp ve Kadın*, As. Fb. Basımevi Yayınları. Ankara, 1948 s.53.

¹²⁴ İnci Enginün, *Milli Mücadelede Türk Kadını*, Cumhuriyetin 60. Yıldönümü Yayınları Enstitüsü, Ankara, 1983, s.48.

¹²⁵ Mustafa Şahin, *Hasan Tahsin Uzer'in Mülki İdareciliği ve Siyasetçiliği*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, Erzurum, 2010,s.66.

tek tek konuşup kendi safına çekmeyi başarmıştır. Bağlı bulunduğu İznik komutanlığında göğsüne bir darbe almış ancak savaş alanını terk etmemiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas şehrinde faaliyette bulunduğunu haberi kendisine ulaşınca onu görmek için Sivas'a kadar gitmiştir. Karşısında yiğit bir cengâver kadını gören Başkomutanımız Mustafa Kemal Paşa, kendisine hayranlık duymuş ve onu tanımak için kişiliğine ve askerlik becerisine ilişkin çeşitli sualler yöneltmiştir. Fatma hanımın verdiği cevaplar doğrultusunda memnuniyet duymuş ve cesareti, gözü pekliği gibi özelliklerinden dolayı kendisine Kara Fatma unvanını vermiştir.¹²⁶ Mustafa Kemal 'in yerine getirmesini istediği direktifleri İstanbul'a varınca uygulama imkânı bulmuştur.

Düşmanın tüm bakışlarını üstüne çeken seher hanım İzmit vilayetine gitmiş ve burada kimse tarafından bilinmeyen davulcular ormanında saklanmıştır. Bu ormanda bulunan yaklaşık 150 kişiyi andıran birliğin başkanlığını yapmıştır. Civarda bulunan köy ve belde muhtarlarına kendisini Kara Fatma olarak tanıtmıştır. Yörede yer alan Ermeni jandarmalara aylık verilen haraçlara ilişkin: "*sizin ırzınızı ve namusunuzu ben koruyacağım*"¹²⁷ söylemiyle yöre halkına bu maddi işkencenin son bulduğunu bildirmiştir.

Kara Fatma, başkomutan ile konuşmak için Sivas'a doğru yola çıkmıştır. Kurtuluş Mücadelesine ilişkin hatırasını 1944'te yapılan gazete röportajında şöyle nakletmiştir¹²⁸:

Atatürk'ün Sivas'ta faaliyete geçtiğini haber aldığım dakikadan itibaren duyduğum sevinci tarif etmekten acizim ve ilk işim kısa bir hazırlıktan sürecinden sonra Sivas'a hızla hareket etmeyi kararlaştırdım; hemen yola koyuldum ve Gül Cemal Vapuru ile önce Samsun'a oradan da Sivas'a ulaştım. Mustafa Kemal 'in huzuruna çıkabilmek için çeşitli kıyafete girerek üç günlük bir çabanın ve ısrarlı bir takibin sonucu olarak, Sivas'ta öğle yemeğine davetli bulunduğu bir yere giderken kendisini yolda yakaladım. Üzerinde çarşaf

¹²⁶ Esmâ Torun Çelik, *Türk Kadın Kahramanlarından Kara Fatma*, Journal Of Turkish Studies Dergisi, C. XI, S.16, Ankara,2016, s.141.

¹²⁷ F. A. Tansel, *İstiklal Harbi'nde Mücahit Kadınlarımız*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1951,s.52.

¹²⁸ İlknur Bektaş, *Kara Fatma*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s.48-49.

vardı, yüzüm de peçe ile kapalıydı. Kendisi ile bir konu hakkında görüşmek istediğimi söyleyince, ilk defa sert bir üslup kullanarak, Ne görüşeceksin? Karşılığında bulundular. Yüreğimdeki vatan aşkı bu sert muameleye üstün gelerek derhal yüzümdeki peçemi kaldırdım ve İstanbul'dan buraya kadar kendisiyle görüşmek için geldiğimi, bir dakika için dahi olsa maruzatımın dinlenmesini rica ettim. Bunun üzerine yakınlardaki bir lokantaya beni kabul ettiler.”

Kara Fatma ve emrindeki milis güçler İzmit'teki askeri malzemelerin yöre dışına çıkarılmasında büyük başarı sağlamışlardır. Bu olay neticesinde Fatma Hanım yakalanmış ve hapsedilmiştir. Bir süre düşman elinde hapis kalan Fatma seher hanım kaçmayı başarmıştır. Kendi yöresinde yapılan çatışmalara ek olarak İnönü savaşlarına, Dumlupınar ve Sakarya meydan Muharebelerine bizzat katılmıştır. Bu zorlu Mücadele'de birçok yerinden yaralar alıp tedavi görmüştür.

Tedavi sonrasında düzce dolaylarında firari girişimlerini engellemek için çalışmalar yapmıştır. Başkomutanlık meydan muharebesi Afyon çevresinde bulunan Sürmeli köyünde işgalcilere yapılan taarruzda sırasında esir olmuştur. Düşman tarafından uzun bir süre çeşitli suallere maruz kaldıktan sonra Yunan başkumandanı onu tanıyarak “*Sen Kara Fatma ha!*” şeklinde alaycı söylemlerde bulunmuştur. Kendisi cesur bir ses tonuyla “*Anadolu'daki Kara Fatmaların en kuvvetlisi benim.*” İfadesinde bulunmuştur. Sorgusu bitince hapsedilmiştir. Başına gözlem için dikilen askerin sarhoşluğundan faydalanarak kaçıp kurtulmuştur. Sürmeli köyündeki müfrezesine dâhil olmuş ve Bursa vilayetinin kurtuluş hareketinde görev almıştır.

Milli Mücadele Zaferinden sonra askerliğe veda eden Kara Fatma, yoksulluk içerisinde olmasına karşın, üstün çaba başarıları için kendisine aylık verilmek istenmiş ancak o: “*tüm mücadelemi vatanım ve halkım için yaptım herhangi bir isteğim yok.*” Söylemiyle teklifi kesin bir dille Red etmiştir. Bu yiğit kadın 2 Temmuz 1955'te vefat etmiştir¹²⁹.

¹²⁹ Uyaniker, a.g.e. s.74-86.

1.11. Nazife Kadın

1922'nin 6 Mart sabahında Bigadiç kazasının Bozyük köyü işgale uğramıştır. Burada bulunan kuvvet komutanı Halil Efe askeri birliklerini güney yönüne doğru yola çıkmaları emrini vermiştir. Yola çıkan birlik Yukarı Devrek kırsalında olan gölün güney yamacındaki Ulus dağ eteklerinde karargâhını oluşturmuştur. Nazife kadın buradaki askeri birliğe ekmek, su, aş gibi temel ihtiyaçları ulaştırmıştır. İşgalci Yunan birliklerine ordu müfrezlerinin konumunu bildirmediği için fırın ateşine atılarak şehit edilmiştir.¹³⁰

1.12. Asker Saime

Kurtuluş Savaşımız başladığı sırada Darülfünun talebesi olduğu bilinmektedir.¹³¹ Asıl adı Münevver Saime olduğu bilinmektedir. Kadıköy Mitinginde boy gösterdiği coşkulu hitaplarıyla hakkında yakalama emri çıkarılmıştır. Yurdun sınır hattına geçerek ulusal Mücadele'ye katılma kararı vermiştir. Batı birliğinde istihbarat görevinde bulunmuştur. İzmit'te kendisine tevdi edilen vazifeyi eda ederken tam bu sırada yara almış ancak görevi yarıda kesilir endişesiyle kimseye belli etmeden vazifesini tamamlamıştır.¹³² Genç bir üniversite talebesiyken İstanbul işgal edildiği haberi üzerine göstermiş olduğu çabalar neticesinde arkadaşları tarafından Asker Saime olarak anılmaya başlanmıştır.

Saime Hanım, İstanbul'un okuyan kadınlarından olup, savaş zamanında okulunu yarıda bırakıp, Milli Mücadele'ye koşmuştur. Cephelerde eline ilk defa silah alıp kullanmış ve çıkan çatışmalarda yaralanmıştır. Savaş bitimi sonrası üniversiteden mezun olmuş ve yurdunda öğretmenlik yaparak ülkesine karşı olan hizmetini sürdürmeye devam etmiştir.¹³³

¹³⁰ İbrahim Ethem Akıncı, *Demirci Akıncıları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi Yayınları, Ankara 1978, s.201.

¹³¹ Zehra, Celâsın, *Tarih Boyunca Kadın*, Ülkü Kitap Yurdu Yayınları, İstanbul 1946.s.158.

¹³² Ayşegül, Yaraman, *Resmi Tarihten Kadın Tarihine*, Bağlam Yayınları, İstanbul 2001.s.115.

¹³³ Tansel, a.g.e. s.54.

1.13. Gördesli Makbule

Yapılan tespitlerine göre doğum tarihi 1901 olan Makbule Hanım İzmir Gördes'te doğmuştur. Anne adı Zeliha Hanım, baba adı ise Abdullah beydir. Zamanın Gördes Belediyesi tarafından çıkarılmış olan bir bültende bu tarihin 1902 olduğunu yazmaktadır.

Makedonyalı Akıncı birliği komutanlarından olan İskipli Halil Efe, Gördes dolaylarında akıncı vazifesindeyken bu yiğit kadının adını işitmiştir. Kendisini görmeden hayranlık duymuş ve sonunda görücü olarak gitmeye karar vermiştir. (Gördes'te bir düğünde) Makbule'yi görünce âşık olup onunla izdivaç yapmaya karar vermiştir. Bu duyguların karşılıklı olmasıyla ikisinin evliliği gerçekleşmiştir.

Yeni evlenen çift savaşın başlamasıyla erken ayrılmak zorunda kalmışlardır. Halil efe vatan müdafaasına katılan arkadaşlarını tek bırakmak istememiştir. Makbule hanım eşini tek başına cepheye göndermeye gönlü el vermeyince eşini takip etmiş ve bu gizlilik Akıncı Müfrezesi Karargâhına varınca ortaya çıkmıştır.¹³⁴ Geri dönmesi için yapılan baskılara direnerek müfrezeden ayrılmamıştır. Müfreme kumandanı İbrahim Ethem Bey'in de durumu görüp izin vermesiyle müfrezenin içinde kalmaya devam etmiştir.¹³⁵

Bu kahraman Anadolu kadını erkekler gibi pantolon giyip üstüne ceket ya da uzunca bir kıyafet almıştır. Uzun çizmeleri, kafasında kara bir börk ile bir küçük tabanca taşımıştır. Düşman milis güçlerden ganimet olarak aldığı at ile karargâhı için çalışmalarda bulunmuştur. Ata çok hızlı biner, olası saldırılarda herkesten den önce pusatını kuşanmıştır. Verilen mücadelede pek çok yara almasına rağmen vatanın kurtuluşuna olan inancı hiç sönmemiş aksine birçok durumda telâşa düşenlere cesaretiyle örnek olmuştur.

Makbule Hanım, bir zaman sonra Koca Yaylada düşmanın kurduğu pusuya düşmüştür. Milli mücadelenin bu kahraman kadını 16 Mart 1922 günü gerçekleşen

¹³⁴ Mustafa Tarakçı, *Milli Mücadele ve Mücadeleci Kadınlar*, Başlık Yayınları, İstanbul,2008, s.155.

¹³⁵ İbrahim Çiçek, *Gördesli Mücahide Makbule ve Silâh Arkadaşları*, Salihli Belediyesi Kültür Yayınları, Salihli,1998, s.20-40.

bir çarpışmada alnından giren kurşunla şehit olmuştur. Şehit düştüğü yerde cesedi birkaç avuç toprakla ancak örtülebilmiştir.¹³⁶

1.14.Gül Hanım

Milli Mücadele'ye çok büyük katkılar sağlayıp bizzat cephelerde ön safhada yer almış ve ne yazık ki haklarında pek bilgi sahibi olmadığımız birçok kadın kahramanımız olmuştur. Buna örneklerden biri de Gül Hanım'dır.

Halide Edip, kitabında Gül Hanım'ı şöyle tasvir etmiştir: Halide Hanım Bir gün Atıyla gezinirken atı şaha kalkmış, önünde atlı üç asker belirmiştir. İçlerinden birinin başı dervişlerdeki gibi ak bir örtü ile sarılıymış. Yüzü örtülü, gözün de ise kara bir gözlük olan bu kişi Gül Hanım olarak kendini takdim etmiştir. Bu yiğit hanıma rüyasında Hz. Ali tarafından kendisinin orduya katılmasını tembih edilmiş, o da bu kutlu rüyanın etkisiyle Erzincan'da evini barkını terk ederek Yunanlılarla savaşmak üzere oğlu ile birlikte Batı Cephesine gitmiştir. Gül Hanım, Halide Edip'e bu görmüş olduğu rüyasını anlatmıştır. Eğer kendisi savaşa girerse bu sayede Yunanlıların mağlup edileceği inancını taşımıştır.

Halide Edip, İsmet Paşaya ricacı olarak Gül Hanım'ın cepheye gönderilmesi için çaba göstermiştir. İsmet Paşa, Gül Hanım'ın garip giyiminden ötürü hastanelerde veya Yunanlılar tarafından yapılan zulümleri yerinde inceleme işlerinde görevlendirilmesini istemiştir. Kendisine tevdi edilen görevden memnun kalmayan Gül Hanım cephe hattında olmak istediğini bildirmiştir. Kemalettin Sami Paşa da Gül Hanım hakkında şu sözleri dile getirmiştir: Gül Hanım adlı bu yiğit Anadolu kadını Büyük Taarruz öncesinde cepheye gelmiş ve askerlere hitaben "*Eğer vatani düşmanın elinden kurtarmadan dönerseniz, kadın olarak sizlere lanet edeceğiz*" demiştir. Gül Hanım, Büyük Taarruzun hemen öncesinde birlikleri gezerek askerlere zafer yemini ettirmiştir.¹³⁷

¹³⁶ Çaka, a.g.e. s.61.

¹³⁷ Burak Can Uğurluay, *Milli Mücadele'de Türk Kadını ve Çukurovalı Kadınlar*, Kütahya, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Yayınlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Yayınları, Erzurum,2019, s.76.

1.15. Elif Bacı

Elif hanım, eşi askerlik vazifesine çağrılınca kendisi kundaktaki yavrusuyla tek başına yaşamak zorunda kalmıştır. Elif kadının bu halini gören yaşlı komşusu onu kızı yerine koyarak kendisine bu zorlu yolda kol kanat gelmiştir. Elif Bacı askerlerimizin ihtiyaçlarını karşılamak onlara faydalı olmak için cüzi miktardaki bütçeyle az çok demeden askerler için çorap örüp, elinden geldiğince onlar için hazırlık yapmıştır.

Köylülerden toplanılan malzemeler cepheye gönderilmek üzere Anadolu kadınları tarafından bizzat oluşturulmuş olan kağnı katarı vasıtasıyla yola çıkarımı sağlanmıştır. Elif Bacı da askere giden eşinin elbiselerini giyer, uzun saçlarını sıfıra vurup ve yüzüne de kara sürmüştür. Oğlu Mehmet'i de kucağına alıp hazırlamış olduğu birkaç parça gerekli eşyayı kağnısına yükleyip cepheye gitmiştir. Onu uzaktan görenler bir görüşte kadın olduğunu kolaylıkla anlayamamışlardır.

Bayağı süren uzun bir yoldan sonra kağnının üzerine örtmüş olduğu yorganın altında olan küçük çocuğu hastalanarak vefat etmiştir. İstikamet yoluna yakın alanda yavrusunun cansız bedenini gömmüştür. Elif Bacı gözyaşlarını içine akıtarak yoluna devam etmiştir. Yolda Elif Bacının üzerinde olduğu kağnısı çamura batmış ve tamda bu sıkıntılı süreçte eşkıya saldırısına uğramıştır. Eşkuya çetesinin reisi Elif'in giymiş olduğu kıyafetlere rağmen kadın olduğunun farkına varmıştır. Adamın İçinde kalan ufacık bir merhamet cevheri meydana çıkmıştır. Gözleri dolu biçimde şu cümleleri kurmuştur:

“Kızım, kendini iyi gizlemişsin hiç korkma, demek ki sen bu halde kadın başına cepheye gideceksin, bir de gözünün nuru yavrunu yolda kaybedeceksin ve sana ilişilecek ha! Eşkuya olsam bile tamamen imansız da değilim ya! Senin bu halinle koştüğün cepheden geri kalmaktan hayâ ederim. Artık bu saatten sonra eşkıyalığa tövbe ediyorum. Ben de düşmana karşı savaşmak üzere cephe hattına gideceğim.”

Eşkuya lideri çamura batan kağnyaya omuz vererek kağnyayı saplanıp kaldığı yerden çıkarmış ve böylece Elif Bacının kağnısının kafileye yetişmesini sağlamıştır.

Çete reisin yardımıyla cepheye ulaşılmış ve askerlerin emanetleri kendilerine verilmiştir. Cepheden dönerken Elif kadın aniden rahatsızlanarak şehit olmuştur.¹³⁸

1.16. Adile (Hala) Onbaşı

Hayatı hakkında pek bilgi sahibi olmadığımız Adile Hanım Tarsus'ta doğmuştur. Kurtuluş çalışmalarına diğer kadınlar gibi kendisi de bizatihi katılmıştır. Fransa'yla yapılan ve güney cephesinin kapanmasını sağlayan Ankara Antlaşmasıyla yönünü batı cephesine çevirmiştir. Başkomutanlık harbine katılmış ve askeri erzakları taşınmasında, birliğe teslim edilmesinde rol almıştır. 1923'te Mustafa Kemal paşa Tarsus'u ziyaret ettiğinde paşanın önünü kesmiş ve ayaklarına sarılarak "*Bastiğın toprağa kurban olayım Paşam*" sözünü söyleyerek, sevinç gözyaşlarını akıtmıştır. Mustafa Kemal paşa şaşkın bir vaziyette yerde olan kadını kaldırarak kendisinin ne kadar değerli olduğunu hissettirecek şu cümleyi kurmuştur: "*Kahraman Türk kadını! Sen yerlerde sürünmeye değil, omuzlar üzerinde yükselmeye layıksın.*"¹³⁹

1.17. Halime Çavuş

Kastamonu şehrinde doğmuştur. Ulusal mücadeleye küçük yaşta katılmıştır. Cephede savaşmak için Kadın kimliğini saklamış dış görünümünü tamamen erkek haline çevirmiştir. Yaşanılan arbede sakatlanmıştır. Sakarya muharebesinde Mustafa Kemal paşa kendisinin kadın olduğunu anlamış ve savaşın bittiği sulhun sağlandığı zaman kendisini Ankara'da görmek istediğini söylemiştir. Mustafa Kemal paşanın davetine kayıtsız kalamayan Halime Hanım mücadelenin kesinlik kazandığı dönemde Ankara'ya varmıştır. Karşısında halime çavuşu gören Mustafa Kemal kendisine artık gitmemesini burada onlarla kalıp kendi çocukları olmasını teklif

¹³⁸ Burhanettin Kapusuzoğlu, *Toprağa Can Ektiler Seferberlik Hikâyeleri*. Sorgun Belediyesi Yayınları, Ankara,2011, s.55.

¹³⁹ Taha Toros, *Kurtuluş Savaşı'nda Çukurova*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s.389.

etmiştir. Ancak halime kadın bu değerli teklifi kibar bir şekilde ret ederek kendisini anne ve babasının beklediğini söylemiştir.¹⁴⁰

1.18. Bitlis Defterdarının Eşi

Yapılan kaynak taramalarında adı bilinmemekte yaptığı hizmetler karşılığında arşivlere bu isimle kayıt olunmuştur. Fransızlara Maraş'ta karşı koymuştur. Çıkan çatışmalarda sekize yakın kişiyi öldürmüş ve kaynaklara şöyle geçmiştir:¹⁴¹

"Maraş'ın Kayabaşı Mahallesi'nde sakin Bitlis Defterdarının haremî Hanım, İslamların hun-ı masumunun nahak yere akıtılmasından ve birçok harmanların söndürülmesinden galeyana gelerek, hanesinden açtığı mazgaldan dindaşlarımızı imha için İslam mahallelerine saldıran düşmanlara ateş aşarak, akşama kadar sekiz düşmanı telefe muvaffak olduğu ve akşam üzeri erkek elbisesiyle ve kemal - i cüretle muhafaza-i ırz ve can kaygısı ile silaha sarılmış bulunan mücahidin-i İslamiye Sünûfunu iltihakla bi'l-fi'l müsademedede iştirak eylemekte bulunduğu bildirilmiştir."

Ali Fuat paşa anılarında Maraş ili ile güney cephesinde yer alan işgalci müfrezelerin şehri yağma edip yaktıklarını, hüküm sürdükleri yerlerde bombalandırmaların olduğunu ve tüm bu olumsuzluklara halkın nasıl direndiğini hatıralarına şöyle yansıtmıştır:¹⁴²

"Kahraman müfrezelerimizle beraber halk, devamlı bir surette Fransızların işgalinde olan kilise ve mekteplere hücum ederek bir kısmını ele geçirmiş ve bu esnada iki top ile on kadar mitralyöz almış ve bunları düşman aleyhine kullanmışlardır. Maraş kadınları da ellerinden geleni yapıyorlar. Başlarında, Bitlis Defterdarının zevcesi vardı."

¹⁴⁰ Nazike, Karagözoğlu, *Sosyal Bilgiler Dersinde Vatanseverlik Değerinin Kazandırılmasında Kadın Kahramanların Yaşam Öykülerinin Kullanılması*, Uluslararası Alan Eğitimi Dergisi. C.IV, S.2, Yozgat,2018,s.106.

¹⁴¹Cengiz, Şavlıklı, *Maraş'ın Kurtuluş Bayramı Kutlamaları ve Basına Yansımaları (1920-1950)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, C.XVI, S.61, Ankara, 2017, s.311.

¹⁴² Ali Fuat, Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, Vatan Neşriyatı Yayınları, İstanbul, 1953, s.330.

1.19. Ayşe Hanım (Mehmet Çavuş)

Ayşe Hanım Aydın'a göç edip yerleşmiş olan bir ailenin kızı olarak dünyaya gelmiştir. Baba adı Ahmet olan Ayşe Hanım, dolgun, al renkli bir yüzü, elmacık kemikleri belirgin ve çekik gözleri ile dikkatleri üzerine toplamıştır. Ancak ne yazık ki kendisi kadar talihi güzel olmamıştır. Erken yaşta evlenip bir çocuk dünyaya getiren Ayşe Hanım, ömrünün en güzel baharında dul kalmıştır. Çocuğuna ve kendisine kol kanat gelen erkek kardeşi de Aydın işgalinde Yunan müfrezeleri tarafından öldürülmüştür.

Aydın işgali nedeniyle Kuvay-ı Milliye komutanlarından Yörük Ali'nin bölgeye hareket ettiği haberini almıştır. Yörüklü Alinin müfrezesinde işgallere karşı erkeklerle beraber kadınlarında yer aldığı bilgisini alınca kendisi de bu birliğe gönüllü olarak kaydını yapmıştır. Kendisi için bir askeri kıyafet temin ederek bölgede düşman kuvvete karşı 58 saat olağanüstü bir performansla savaşmıştır. Menderes ve Koçarlı vilayetlerinde de faaliyet göstermiştir. Aydın'ın Tabaklı Mahallesi Yunanlılar tarafından ateşe verilince kendisi sıra dışı cesaretiyle düşman üzerine yürümeyi sürdürmüş ve bu cesareten ötürü kendisine Mehmet Çavuş unvanı verilmiştir.

Ayşe hanımın hizmetleri sadece savaşla sınırlı kalmamış aynı zamanda bölgenin tanınmış önde gelen bir zeybek takımının hocalık görevini de üstlenmiştir. Ayşe kadın Yörüklü Ali'nin birliğinden sonra bölgede aktif olan Osman oğlu Nazım'ın birliğine dâhil olmuştur. Oğlunu da demirci Mehmet efe birliğine göndermiştir.

Dönemin gazetesi olan Tasvir-i Efkâr'da muhabirlik yapan Arif Oruç Bey'e, verdiği bir söyleşide aralarında şöyle bir konuşma geçmiştir: Arif Oruç Beyin; "*Sen kadın olduğun halde, böyle harp etmekten maksadın nedir?*" sorusuna karşı akıllarda kalan ve herkese örnek olacak şu cevabı vermiştir:¹⁴³ "*Biz niçin çıkmışız harp etmeye*

¹⁴³ Tasvir-i Efkâr, 30.11.1919, S.2917, s.2.

biliyor musun? Milletimiz, mülkümüz yandı. Bak benim yedi yaşındaki çocuğum kaldı. Namusum ve ırzımı muhafaza için savaştım ben.”

1.20. Şerife Ali Kübra (Çiftlikli Kübra)

Aydın'ın Çiftlik köyünde doğmuştur. Annesini erken yaşta kaybetmiş, babasıyla beraber yaşamıştır. Küçük yaşta yakalandığı sıtma hastalığı nedeniyle soluk yüzlü, kısa boylu, hafif kilolu bir fiziki yapıya sahip olduğu bilinmiştir. Kendisi daha on yedi yaşındayken Aydın Yunanlılar tarafından işgal edildiği haberini almıştır. Yunanlılara karşı tüm Aydın milletinde olduğu gibi kendisinin de yüzüne kin ve öfke yansımıştır.

Şerife Efe işgallerin henüz başlamadığı dönemde nişanlanmış ve evlilik hazırlığında bulunmuştur. Ancak işgaller başlayınca Şerife Kübra rahat uyku uyuyamamıştır. Yine böylesine rahatsız olduğu bir uykudan korku ile sıçramıştır. Kızının bu halini gören babası endişe içinde yanına gelerek ne gördüğünü sormuştur. Rüyasını anlatmaya başlayan Şerife Hanım, Çete Ayşe'yi gördüğünü onun yanında mücadeleye girmek istediğini söylemiştir. Kadın kimliğini saklamak için babasının elbiselerini giymiştir. Yerel direniş örgütüne katılmak için yola çıktığı sırada, kendisine nişanlı olduğu hatırlatıp karşı çıkmaya çalışan babasına: *“Ülkem düşman işgalindeyken ben nasıl evlenip çocuk sahibi olabilirim. Şimdi düşmanı kovma vakti, sağ kalıp geri dönersem evlenirim, çocuklarım olur.”* cevabını vermiştir.

Şerife Kübra, önce Çete Ayşe birliğinde yer almış daha sonra Yörük Ali Efe birliğine katılmıştır. Burada verdiği başarılar neticesinde Ali'nin 3. Kızanı olarak anılmaya başlanmıştır. Aydın'ın kurtarıldığı mücadelenin sona erdiği zamanda kendisine hizmetlerinin bedeli olarak maaş verilmek istenmiştir. Fakat Şerife Efe *“Vatan'ı kurtarmanın karşılığı olmaz”* ifadeleriyle bu teklifi utanç verici bulup sert bir şekilde reddetmiştir.

Selahaddin Burhan'ın anlattığına göre savaş yıllarının en buhranlı dönemlerine şahit olmuş bir doktor 1919'da yerel gazeteye vermiş olduğu röportajında şu ifadelerde bulunmuştur¹⁴⁴:

“Kuvayı Milliye'nin en dikkat çekici yanı, kadınlardan oluşan müfrezelerdir. Yurtlarını savunmak ve Yunanlılardan intikam almak için silahlanan mücahideler, başlarındaki örtüye rağmen pek heybetli bir manzara arz etmektedir. Bunlardan en meşhurları Şerife Ali ile Çete Ayşe'dir. Şerife Ali'nin ismi, fevkalade kahramanlığından dolayı Şerif Ali'ye çevrilmiştir.”

1.21. Ayşe Çavuş

Vakit Gazetesinin 5 Şubat 1922 yılında yaptığı haberler neticesiyle Ayşe kadın ile ilgili bilgileri buradan öğrenmekteyiz. Gazetenin muhabirliğini yapan Lütfi Arif Bey Ayşe Hanımla bir röportaj yapmıştır. Röportaj gazeteye şu başlıkla geçmiştir:¹⁴⁵ *“Yunanlıların İzmir'e girmesini müteakip köy köy dolaşarak gönüllü toplayan ve Kasaba ile Demirci'de düşmana mühim darbeler indiren kahraman kadının menâkıbı.”*

Lütfi Arif Bey, arkadaşıyla soğuk, ayazlı bir havada Ankara caddelerinden Millet Bahçesi'ne doğru yürüdüğü esnada Ayşe Çavuş'la karşılaştığını ifade etmiştir. Ayağında uzun çizmeleri, elinde bir kamçı, erkek giysileriyle dikkat çeken bu kadının aceleci bir şekilde yanlarından hızla geçtiğini ve kendisinin onu hemen tanıyarak arkadaşından birkaç dakikalığına izin alıp yanına koştüğünü anlatmıştır. Ayşe çavuşa yetişen Lütfi Arif gazeteci olduğunu, kendisiyle eğer mümkünse bir röportaj yapmak istediğini bildirmiştir. Ayşe Çavuş bu isteği kırmamış ve ertesi gün için Merkez Kahvehanesinde görüşmek için söz vermiştir.

Lütfi Arif, röportajında Ayşe Hanımın sarışın olarak, Tatarlara benzeyen görünümü ve yaklaşık elli beş civarında görüldüğünü anlatmıştır. Aslen Prizren'li olan Ayşe Çavuş Balkan savaşlarından sonra ailesiyle buralara göç etmek zorunda kaldıklarını ve dört erkek, bir kız kardeşi olduğunu söylemiştir. Lütfi Arif'in hangi

¹⁴⁴ Sabahattin Burhan, *Çete Ayşe*, Nesil Yayınları, İstanbul 1998, s.21.

¹⁴⁵ *Vakit*, 05.02.1922, S.1492, s.1.

gayeyle silahlandığını nasıl bir duyguyla savaştığı sorusuna tebessüm ederek şöyle yanıt vermiştir:¹⁴⁶

“Oğlum! Düşman İzmir’e girmiş, bizim tarafa geliyormuş, dediler. Yüreğim kalktı. Balkan Harbi’nde çok çekmiştik. Kocamı da orada kaybetmişim. Artık bizim için ölüm var, kurtuluş yok! Dedim. Kalktım. Çocukları alarak Uşak’a doğru yollandık. Fakat millet muharebe etmeye karar vermişti. Bütün köy delikanlıları silahlanmıştı. Ben de kendimde kuvvet hissettim. Çocuklarımı Uşak’a yolladım. Damadım ve büyük oğlum ile beraber çarıkları çektik. Elime bir de sopa alarak dilenci kıyafetiyle Aydın’a geçtik. Aydın’da üç gece muhtarın evinde misafir olduk. Mahalle delikanlılarını ayarttım. Kaçmanın onların erkekliklerine yakışmayacağını, vatani kurtarmak için çalışmak lâzım geldiğini söyledim. Muhtar Mehmet Ağa da bana yardım etti. Bana bir filinta ile 200 fişek verdi. Civar köylerden 280 delikanlıyı ikna ettim. Erzak ve cephanemizi düzdük. Kasaba ‘ya yollandık. Yunan gelmiş, Kasaba ‘ya girmiş, etrafına tel örgü çekmişti. Bizim için Kasaba ‘ya girmek imkânı yoktu. Geceleyin Salihli’ye dönmeye karar verdik. Mevsim yaz ve hava güzeldi. Geceyi dağda geçirerek ertesi gün Salihli’ye girdik. Salihli’de bize yardım ettiler. “Ayşe Hanım Teyze’nin bütün istediklerini veriniz” dediler... Kuvvetimiz gittikçe çoğalıyordu. Üç yüz elli kişi olmuştuk. Hepimiz silahlı idik. Gece vakti Kasaba ‘ya geldik...”

Kasaba ‘da işgalci güçlerle yaptıkları arbedenin yaklaşık iki saat sürdüğünü ve çarpışmada galip geldiklerini ifade etmiştir. Bu başarıyla Kuvayı Millîye başkomutanının kendisini çağırıp görmek istediğini bildirmiştir. Ayşe çavuş, Ayşe çavuş, burada kaldığı süre zarfında düşman keşif birliklerinin bir adım dahi ilerlemelerine müsaade etmediği bilgisini verdikten sonra konuşmasına şöyle devam etmiştir:

“Lakin bir müddet sonra Yunan ‘ın Demirci’ye girdiğini haber alınca, süvari olarak bütün kuvvetimle Kasabadan çıkarak Demirci’ye geldim. Bütün kuvvetim üç yüz elli atlı idi. Oldukça bol cephanem de vardı. Dört yüz kişilik bir düşman kuvveti Demirci’ye yerleşmişti. Fakat henüz istihkâm ve siperlerini bitirememişlerdi. O gece ani bir baskın yaparak üç koldan Demirci’ye girdik. Düşman şaşırmış, birbirini kırmaya başlamıştı. Biz de tüfekten ziyade kılıç ve süngülerimize dayandık. Saatlerce muharebeden sonra düşmanı söküp çıkardık. Süngülerimizden kurtulabilen kaçtı. Demirci’den Simav’a geçtik. Orada Kuvayı Millîye kumandanı bana: “Seni Mustafa Kemal Pasa görmek istiyor. Ankara’ya

¹⁴⁶ Uyaniker,a.g.e. s.93.

gideceksin” dedi. Ben de Ankara’ya yollandım. İstasyondaki dairesinde Pasa beni kabul etti. Hizmetimin mükâfatını vermek istedi. Ben de milletin sağlığını ve vatanın kurtulmasını istediğimi ve serbest bırakılmak istediğimi söyledim. Ankara’dan yine elli dört arkadaş topladım. Oğlum ve damadım ile beraber Kütahya’ya geçtim...”

Ayşe çavuş bundan sonra Kütahya’ya gidip orada hizmet ettiğini ve buradaki başarılarının karşılığında çavuşluk unvanının kendisine nasıl verildiğini şöyle aktarmıştır:¹⁴⁷

“... Ben orada iken düşmanın Gediz’e girdiğini söylediler. Arkadaşlarımla hemen yola çıktık. Akıncılık yapmak istiyordum. Hamidiye köprüsüne yaklaştığımız zaman da karsıdan bir otomobil gördük. Atlarımızı ormana çekerek pusu tuttuk. Otomobil yaklaşınca ve içinde iki Yunan zabitanı görür görmez “Ateş” kumandasını verdim! Bir dakika içinde makinecisi ile beraber üç Yunanlının cesetleri otomobilin içine yuvarlanmıştı. Otomobili kullanmayı bilmiyorduk. Bunu hayvanların arkasına bağlayarak sürükleye sürükleye Kuvayı Millîye Kumandanına getirip teslim ettim. Bu suretle iki makineli tüfek iğtinam (yağma) etmiştik. İşte bu muvaffakiyet üzerine beni çavuş yaptılar ve artık herkes bana Ayşe Teyze yerine Ayşe Çavuş demeye başlamıştı. Gediz’de bir müsademede bir oğlum ve Demirci’de damadım şehit oldular. Diğer çocuklarım da Afyon’a geçmiş, oradan Ankara’ya gönderilmişler. Artık yorulmuştum. Hem dinlenmek hem de çocuklarımı görmek için Ankara’ya geldim. Ankara kumandanına silâhlarımı, müfrezemi, atlarımızı teslim ettim.”

Ayşe çavuş Sakarya savaşına da katılmış ve burada işgalci güç olan Yunanlıları Tüm ordu ile beraber mağlup ettiklerini anlatmıştır. Bu savaşta kasığından ağır bir yara aldığını ve tedavi olduktan sonra birliğine kaldığı yerden devam ettiğini anlatmıştır.¹⁴⁸

İstikbal Gazetesi’nin aktardığına göre Ayşe çavuş Sakarya mücadelesinde üç kızını kendisinden uzak güvenli şehir olan Ankara’da bıraktığını ve onları önce Allah’a sonra Mustafa Kemal Paşa’ya emanet ettiği bilgisini vermiştir. Paşa kızları daha emniyetli olan Kayseri’ye göndermek isteyince kızlar, tıpkı anneleri gibi cesur bir tavır takınarak “eğer annemiz şehit düşerse yerine biz geçeceğiz, çatışmaya gireceğiz” söyleminde bulunarak hiçbir yere gitmeyeceklerini bildirmişlerdir.

¹⁴⁷ Uyanıker,a.g.e.s.94-95.

¹⁴⁸ Fevziye Abdullah Tansel,a.g.e.s.39.

Aynur Mısırlıoğlu'nun anlattığına göre Ayşe çavuşun, Ankara şehrine nasıl ve hangi amaçla gittiği sorusuna karşılık, kendisinin ilk silâhı eline aldığı, Manisa Salihli'deki çatışmasında Mustafa Kemal Paşa'nın bunu haber aldığı, kendisini Ankara'ya davet ettiği yanıtını vermiştir. Ancak savaş halinde olduğu için burayı terk edemeyeceğini, savaş bitiminde davete icabet edeceğini bildirmiştir.

Savaş bitiminde Ankara'ya geçmiş ve Mustafa Kemal ile görüşmüştür. Yine Aynur Mısırlıoğlu'nun aktardığına göre Ayşe çavuşun dinç ve çok çevik olduğu, gözlerinden cesaret aktığı, vücudunda üç yara olduğu halde bunları önemsemeyip kısa bir şekilde geçiştirdiğini ve kendisine on iki yaşındaki oğlunun hizmet ettiğini anlatmıştır.¹⁴⁹ Daha sonraları Başkomutanlık meydan muharebesine katılmış ve binbaşılığa terfi etmiştir.

Yeni Sark Gazetesi'nin haberine göre 1922 Mart ayında Ayşe Çavuş, bir süreliğine Trabzon'a gitmiş ve onların misafiri olmuştur. Burada Müdafaa-i Hukuk teşkilatının Başkanlığını yapan Hacı Ahmet Efendi'nin hanesinde kalmıştır. Kendisi şerefine Trabzon Fatih Kız Okulu'nda çay ziyafeti tertip edilmiştir. Daha sonra Darüleytam'da kendisi için mevlit okutulmuştur. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde kendisini merakla bekleyen askeri müfrezelerle görüşmüş ve memleketin nazik, hoş kadınları tarafından düzenlenen davetlere katılmıştır. Ayşe Çavuş, Trabzon'da olan halka ülkenin selameti ve özgürlük konusunda çarpıcı konuşmalar yaparak herkesin içindeki vatanseverlik duygusunu ateşlendirerek halkın takdirini almıştır. Buradaki süresi sona eren Ayşe Çavuş kırıma gitmek için yola çıkmıştır.¹⁵⁰

1.22. Maraşlı Senem Ayşe

Maraş vilayeti Fransızlar tarafından işgale başlayınca halk kendi çabalarıyla kurduğu işgaller karşısında durmaya çalışmıştır. Dağınık olan bu yapı daha sonraları

¹⁴⁹ Aynur Mısıroğlu, *Kuvayı Milliye'nin Kadın Kahramanları*, Sebil Yayınevi, İstanbul,1976, s.140-142.

¹⁵⁰ Sabahattin Özel, *Millî Mücadele'de Trabzon*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s.206.

Maraş Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında toplanmış ve topyekûn saldırıların karşısında durmuştur. Cemiyetin başkanlığını Mehmet Ramazan üstlenmiştir. Mehmet Ramazan yaşanan çarpışmalarda şehit düşünce eşi Senem Ayşe cemiyetin dağılmasına engel olmak için eşinin kıyafetlerini giyip, silahını kuşanarak liderlik yapmaya başlamıştır.

Milli Mücadele yaşandığı bu dönemde coğrafi yapıdan dolayı Maraş evleri genellikle, duvar duvara yapılan ahşap ve kerpiç evlerden inşa edilmiştir. Maraş'ta eskiden beri Türkler, Ermeniler, Rumlar, Yahudiler kapı komşusu olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Senem Ayşe, işgallerin başladığı dönemde kapı komşusunun evinin düşman kuvvetleri için cephanelik olarak kullandığını fark etmiştir. Senem Ayşe bu ihaneti kabullenemeyip çareler aramaya başlamıştır. Bu duruma engel olmanın tek bir yolu kendi evini yakıp kapı komşusuna sıçramasını sağlarsa cephaneliği yok edebileceğini düşünmüştür. Nitekim hiç düşünmeden kendi evini yakmış ve düşman cephaneliğinin imha etmeyi başarmıştır.¹⁵¹

¹⁵¹ Mehmet Özel, *Senem Ayşe (Kahramanmaraş) Cephelelerden Kurtuluş Savaşı'na Türk Kurtuluş Savaşı*, Türk Şehitlikleri ve Anıtları Vakfı Yayınları, Ankara 1995, s.65.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELEDE KADINLARIMIZIN DİĞER FAALİYETLERİ

1. Milli Mücadelede Yıllarında (1919-1922) Türk Kadının Mitinglerdeki Yeri ve Önemli Rolü

Anadolu insanının kurtuluş hareketine yaptıkları özveri ve çabanın hiçbir cihan devletinde emsali görülmemiş tarzda olmuştur. Ülkede başlayan istiklal ruhu kadın erkek demeden tüm herkesi bir araya getirmiştir. Başlangıçta dağınık şekilde çalışan ve sadece kendi yöreleri için mücadele halk ilerleyen süreçlerde önce bölge daha sonra tüm yurt olarak vatan için düşman kuvvetlerine tek vücut olarak karşı koymuşlardır. Karşı koyuşların en güzel örneklerinden biri de hiç şüphesiz işgalleri kınama hareketleri ve bu yıkımları kabul etmeyeceklerini gösteren toplantıları tertip etmişlerdir.¹⁵²

Mitinglerin ilk çıkış yeri İstanbul olmuştur. Yayılmaya ve gelişmeye başlayan özgürlük söylemleriyle mitinler zamanla İstanbul'la sınırlı kalmamış ülkenin en ücra köşesinde yerini almıştır. Ortaya konan bu çalışmalarla halkı mücadeleye çağırıp işgalci güçlere direnişi başlatmışlardır.

Savaş nedeniyle ülkede mücadele edecek, silah tutacak erkek sayısı azalmıştır. Yaşanılan bu düşümlere kayıtsız kalmayan analarımız soluğu cephe önlerinde almaya başlamışlardır. Eli silah tutanlar erkekler gibi giyinerek düşmana karşı durmaya geride kalanlarda ordunun eksikliklerini tamamlamaya çalışmışlardır.

Kadınlar, mevlitler düzenlemiş, dernekler kurmuş işgalci devletlerden hiç çekinmeyerek meydanlarda, mitinglerde boy göstermişlerdir. Miting konuşmalarının yapılış gayesi işgalleri kınamaktır. Bu sebeple miting alanlarında ve Osmanlı Mebusan kurulunda, padişah ile İtilaf devletlerine seslenilmeye çalışılmıştır.

¹⁵² Nermin Unat Abadan, *Türk Toplumunda Kadın*, Ekin Yayınları, İstanbul, 1982, s.378.

Mitinglerde söz alanlar halka cesaret ve coşku verip, milli duygulara da hitap ederek herkesi meydanlara çıkmaya davet etmişlerdir.

Eşitlik, uygarlık, Barış, Özgürlük, İnsaniyet, Bağımsızlık, Milliyetçilik görüşlerinin işlendiği toplantıların neticesi işgalci devletleri korkutmuştur. Bundan dolayı gösterilerin oluşmasını engelleyip türlü zorluklar meydana getirerek milletin katılımını engellemeye çalışmışlardır. Ancak bunu engelleyemeyip, gösterileri ortadan kaldırmaya çalışmışlardır. Fakat tüm engel faaliyetlerine rağmen ülkenin tehdit haline uğramamış olan yörelerinde Anadolu'nun işgal halinde olmayan yörelerinde kınama çabaları tüm gücüyle devam etmiştir.¹⁵³ Böylece, halka direnç şevki işlenmiş, yurdun işgalinin kabul edilmeyeceği belirtilmiştir.

Gösterilerde söz alan hanımlar yurdun işgalci devletlerin elinden çıkarılması için icap ederse sevdiklerinden ve hayatlarından feragat edeceklerini söylemişlerdir. Bunlardan bazılarının bakılacak olursa:

1.1. Fatih Mitingi (Halide Edip Mitingi)

İzmir'in işgali üzerine yapılan bu ilk mitingi 19 Mayıs 1919 Pazartesi günü Fatih meydanında yapılan toplantı izlemiştir.

Türk Ocağı reisi Ferit Bey, hitabetiyle bilinen Halide hanıma ulaşarak buradaki talebelerin kendisinin yanında olduklarını hiç vakit kaybetmeden bir an önce buraya teşrif etmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ancak şöyle bir soru vardı; konuşmacılar belli olmasına rağmen bu coşkulu kalabalığa ilk kimin hitap edeceğine karar verilmemiştir. Halide Edip kararlı bir duruşla ilk söz hakkını kendisinin almak istediğini ve böylesi önemli vazifeye hazır olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁴

Elli bini andıran milletin hıncahınç doldurduğu kalabalık Fatih Belediyesi önünde kurulmuş olan konuşma kürsüsüne siyah tabana ak bir ay yıldızlı birer

¹⁵³Gülay Sarıçoban, *Milli Mücadelede Anadolu Kadını*, Atatürk Üniversitesi Fen- Edebiyat fakültesi Yayınları, Erzurum,2017,s.10.

¹⁵⁴Hacı Murat Arabacı, *Milli Mücadele'nin Hazırlık Safhasında Halide Edip Adıvar'ın Faaliyetleri ve Mustafa kemal Atatürk*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.19, Kütahya, 2007, s. 277.

sancak bırakılmıştır. Bu mitingde etkileyici konuşmalar yapan Halide hanımın ilk sözü: “Gece en karanlık ve ebedi görüldüğü zaman gün ışığı en yakındır.” Olmuştur¹⁵⁵. Halide Edip Hanım, daha sonra kendisini dinleyen halka şöyle haykırmıştır¹⁵⁶:

“Müslümanlar, Türkler, Türk ve Müslüman bugün en kara gününü yaşıyor. Gece, karanlık bir gece... Fakat insanın hayatında sabahı olmayan gece yoktur. Yarın bu korkunç geceyi yırtıp muşââ bir sabah yaratacağız. Yalnız ışık geldiği vakit gözümüzü güneşe karanlığı gören baykuşlar gibi açmayalım. Işık geldiği vakit hayatı karşılayacak, karşılayabilecek insanlar halinde bulunalım. Millet iyi ve fena günler gördü. Günah dakikaları ve şanlı dakikalar yaşadı. Fakat kardeşler, bugün ufak günahlarımızın üzerine öyle ateşin bir kan akmıştır ki bu kan bütün dünyanın günahını yıkayacak kadar temiz ve mebzuldü. O kan bizim vazifemizi tâyin etti, bize bir vazife bıraktı. Hanımlar, bugün elimizde top, tüfek denilen alet yok, fakat ondan büyük, ondan kuvvetli bir silahımız var: Hak ve Allah var (Alkışlar). Tüfek ve top düşer, hak ve Allah bakidir. Topun yüzüne tükürecek kadar evlatlar, analar, kalbimizde aşk ve iman, milliyet duygusu var. Biz dünyada millet sınıfına layık bir millet olduğumuzu, erkek, kadın ve çocuklarımıza kadar ispat ettik. Bugün memleketimiz taksim tehlikesi karşısında adım, adım, adeden kendi durumumuzdaki milletleri başımıza efendi yapmak istiyorlar. Bugün İzmir, yarın Konya, öbür gün İstanbul, sonra Müslüman dünyasının başı olan Türk susturulmuş olacaktır. Buna karşı ne silahımız var? Kurşun, top, bomba... Bir top bebeklerimizi öldürebilir. Bizim bundan da kavi silahlarımız var. Sesimizi mutlak dünya işitecektir. İşitmek ve işittirmek için bugün kuvvetli ve metin bir millet halinde bulunmalıyız. Bugün Türkler arasında milli davalarını halledinceye kadar nasıl kurunu vustada haftada üç gün Allah mütarekesi yapılırsa öyle Allah mütarekesi akdedilmektedir. Arkadaşlar, Müslümanlar, Türkler, bugün buraya toplanan şu halk kütlesinin bir tek isteği var. O da en tabii haklarının kendisinden alınmamasıdır. İsteyeceğimiz basit, yüksek ve ulvi bir haktır. Bizim sözümüzü onlar dinlemeyebilirler, fakat biz padişahımızdan bize babalık etmesini rica ederiz. Biz erkeklerimizle beraber milletin kalbinden gelen en kuvvetli, en akıllı, en cesur, milleti en çok temsil edecek bir kabine isteriz. Padişahımıza halkın hissiyatını tebliğ eder ve deriz ki: İşte kara bir gün yaşıyoruz, bugün herkes susmuştur. Bugün Türk ve Müslüman, padişahın etrafında toplanmıştır. Hanımlar, efendiler, bugün bunun beş bini kadar bir miting de

¹⁵⁵Kemal Arıburnu, *Millî Mücadelede İstanbul Mitingleri*, Yeni Desen Matbaası Yayınları, Ankara,1975,s.13.

¹⁵⁶ Hilmi Yücebaş, *Bütün Cepheleriyle Halide Edib Adıvar*. Aka Kitapevleri, İstanbul.1964,s.42.

yapmış olsak bir semeresini göremeyiz. Fakat yarın var, çocuklarımız var. Buradaki Müslüman âleminin kalbidir. Siz düştüğünüz zaman birçok şeyler düşecektir. Kadınlar silahsız ve zayıf, fakat kalbi gayet metindir. Bütün âlemi İslam hep kardeşimizdir. Bundan dönen Türk kadını değildir. Yaşasın milletimiz.”

Halide Edip kendisini dinleyen kalabalığı derinden etkilemeyi başarmış, miting alanında itilaflara ait iki uçağın kendi üzerlerinden geçtiklerini fark etmediğini Türkün Ateşle İmtihani kitabında anlatmıştır. Yine aynı kitapta şu ifadelerde bulunmuştur:¹⁵⁷ *“Adeta, korkmuş bir çocuğun elini tutarak ona tehlikeyi unutturmak için konuşan bir insan gibiydim. Biraz sonra dağılmış olan kalabalık yerlerine döndü.”*

Halide Edipten sonra kürsüye geçen Dr. Ferruh Bey, işgale ilişkin düşüncelerini şöyle dile getirmiştir:¹⁵⁸

“Halkı Türklerle meskûn bütün yerlerin inkısam kabul etmez bir küll olduğu hakkında evvelki günkü Fatih Mitinginde izhar olunan kanaate iştirak etmiş ve en büyük intikamın gasp olunan bir hakkın istirdadı hususunda fevran edeceğini şiddetli protesto şeklinde matbuat vasıtasıyla bütün âleme ilan etmeğe karar vermiştir.”

Yine aynı kürsüde Selahattin Bey söz alarak, Paris Konferansı kararlarına ve mütareke bildirimlerine değinerek şu açıklamalarda bulunmuştur:

“Türklerin ekseriyeti haiz olduğu memalik bizimdir, kalmalıdır. Aksini kabul ve iddia namuskar bir hareket değildir. İzmir'den işittiğimiz haberler çok fecidir. Orada bizim payidar olacak hukukumuz vardır. İzmir ve diğer işgal edilen yerlerdeki hakkımız çok ümit ederiz ki mahfuz kalacaktır. Biz hukukumuzu sonuna kadar müdafaaya azmettik...”

Selahaddin Beyden sonra söz hakkı alan Hüseyin Ragıp (Baydur) Bey'de düşüncelerini şöyle dile getirmiştir:¹⁵⁹

“...Vatandaşlar, bizimle beraber yaşamak istemeyenler için kapılarımız açıktır, geldikleri yere gidebilirler. Fakat biz, kendi yurdumuzda hiçbir milletin bize hakim, bize efendi olarak yaşamasına tahammül edemeyiz. Dağdan gelip de bağdakini kovmak isteyenlerin hakkı, kötek ve satır olacaktır...Vatandaşlar, İzmir Yunana ilhak edilemez!”

¹⁵⁷ Halide Edip Adıvar, *Türk'ün Ateşle İmtihani*, Can Yayınları. İstanbul, 1962,s.30

¹⁵⁸ Sezai Kürşat Ökte, *Milli Mücadele Döneminde Halkla İlişkiler (1918-1922)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara,2013,s.68.

¹⁵⁹ Ökte, a.g.e. s.67.

Toplantı alanında daha sonraları Tahsin Fazıl Bey’de söz hakkı alarak hitap konuşmalarında bulunmuştur. Bitiş konuşmasının sorumluluğu ise Meliha Hanım’a verilmiştir. Darülfünun Felsefe bölümünden Meliha Hanım, muazzam bir coşku içinde konuşmuştur.¹⁶⁰ Yedi yüzyıldır kalıcı olmuş olan Osmanlı Devleti’nin yıkılmak istendiğini itham ederek demiştir ki:¹⁶¹

“ Fakat bu büyük devlet çökerken öylesine bir tarraka ile yıkılmalı, öylesine bir çattırtı olmalı ki o güçlü ve raşin yapının çattırtısı dünyayı titretmeli, tüm insanları sarsmalıdır. Bu harabe enkazında sadece bu halkın adamları ve erkek çocukları değil, hanımları da ezilip yok olacaktır. Ayrıca bu kişilerin kibar ve narin bedenleri bu dehşetli afet enkazında dayanamayıp üzülmeye mahkûm kalacaktır. Hiç kuşkusuz ki tüm bu yıkımlardan sonra sevgili İzmir’imiz için mukaddes ve değerli yurdumuza feda olarak can vermek ulvî bir şeydir...”

Fatih meydanındaki toplantı bitişinde, sultana gönderilmek üzere iki gençle beraber Halide Edip Hanım da yer almıştır.¹⁶² Lakin Padişah Vahdettin, rahatsız olduğu gerekçesiyle heyeti kabul etmemiştir. Bununla beraber Amerikan yönetiminde olan Wilson’a da bir yazı gönderimi yapılmıştır.

1.1.a. Fatih Nutku- (19 Mayıs 1919)

19 Mayıs 1919’da Fatih Belediyesinin önünde coşkulu konuşmalar yapan Halide Edip’in halkı yüreklendirdiği nutkuna bakacak olursak:¹⁶³

1. Müslümanlar, Türkler: Türk ve Müslüman bugün en karanlık gününü yaşıyor. Gece, karanlık bir gece. Fakat insanın hayatında sabah olmayan gece yoktur. Yarın, bu korkunç geceyi yırtıp şaşaalı bir sabah yaratacağız. Yalnız, ışık geldiği vakit gözümüzü güneşe, karanlığa göre baykuşlar gibi açmayalım. Işık geldiği vakit hayatı karşılayacak, karşılayabilecek insanlar hâlinde bulunalım. Millet, iyi ve fena günler gördü. Günah dakikaları ve şanlı dakikalar yaşadı. Fakat kardeşler, bugün ufak günahlarımızın üzerine öyle ateşin (coşkulu) bir kan akmıştır ki, bu kan

¹⁶⁰ Hanri Benazus, *Bir Milletın Yeniden Doğuşu, Türk Kadınının Uyanışı, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 2005, s.72-73.*

¹⁶¹ Uyanıker, a.g.e. s.32.

¹⁶² Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İştiklerim, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1984, s. 215.*

¹⁶³ Uludağ, a.g.e. s.74-75.

dünyanın günahını yıkayacak kadar temiz ve mebzuldur [boldur]. O kan, bizim vazifemizi tayin etti, bize bir vazife bıraktı.

2. Hanımlar, bugün elimizde top, tüfek denilen âlet yok, fakat ondan büyük, ondan kuvvetli bir silâhımız var: Hak ve Allah var. [Alkışlar] Top ve tüfek düşer, Hak ve Allah bâkîdir. Topun yüzüne tükürecek kadar evlâtlar, analar, kalbimizde aşk ve îman, milliyet duygusu var. Biz, dünyada millet sınıfına lâyük bir millet olduğumuzu erkek, kadın, hattâ çocuklarımıza kadar ispat ettik.

3. Bugün, memleketimiz, taksim edilmek tehlikesi karşısında. Adım, adım, kendi dînumuzdaki [alçak, aşağı] milletleri başımıza efendi yapmak istiyorlar. Bugün, İzmir, yarın Konya, öbür gün İstanbul, sonra Müslüman dünyasının başı olan Türk susturulmuş olacaktır.

4. Buna karşı ne silâhımız var?

5. Kurşun, top, bomba mı?

6. Bir top bebeklerimizi öldürebilir. Bizim bundan da kavî [dayanıklı, güçlü, zorlu] silahlarımız var. Sesimizi dünya mutlak işitecektir. İşitmek ve işittirmek için bugün, kuvvetli ve metin [dayanıklı] bir millet hâlinde bulunmalıyız. Bugün Türkler, dâvalarını halledinceye kadar, nasıl kurun-ı vustada [ortaçağda] haftada üç gün Allah mütarekesi yapıldı idiyse, öyle Allah mütarekesi aktedilmelidir.

7. Arkadaşlar, Müslümanlar, Türkler! Bugün burada toplanan şu halk kütesinin bir tek isteği var; o da, en tabî haklarının kendisinden alınmamasıdır. İstedığımız basit, yüksek ve ulvî bir haktır. Bizim sözümüzü onlar dinlemeyebilirler. Fakat biz padişahımızdan babalık etmesini rica ederiz. Biz, erkeklerimizle beraber, milletin kalbinden gelen en kuvvetli, en akıllı, en cesur, milleti en çok temsil edecek bir kabine isteriz. Padişahımıza, halkın hissiyatını tebliğ eder ve deriz ki: İşte kara bir gün yaşıyoruz, bugün herkes susmuştur, bugün Türk ve Müslüman, Padişahın etrafında toplanmıştır.

8. Hanımlar, efendiler!

9. Bugün, bunun beş misli bir miting de yapmış olsak, bunun semeresini göremeyiz. Fakat yarın var, çocuklarımız var. Buradaki Türk, Müslüman âleminin kalbidir; siz de düştüğünüz vakit birçok şeyler düşecektir. Kadınlar, silâhsız ve zayıf, fakat kalbi gayet metindir. Bütün âlemi İslâm, hep kardeşimizdir. Bundan dönen Türk kadını değildir.

Yaşasın milletimiz!

1. 2. Üsküdar Mitingi

İkinci miting mevki, 20 Mayıs 1919'da Üsküdar Mutasarrıflık muhitin önündeki parkın ilerisinde olan Doğançılar 'daki mezarlığın olduğu konumdur. Yaklaşık otuz bin kişiyi andıran kalabalığa ilk seslenişi şair olarak tanınan Talat Bey olarak topluluğa şu cümleleri söylemiştir:¹⁶⁴

“Dünyada galip mağlup hiçbiri kalmaz, ancak baki kalan hak ve adalettir. İşte biz Müslümanlar da o hak ve adaleti istiyoruz. Hiç müteessif olmayınız. Bugün dört yüz bu kadar seneden beri minarelerinde ezan, camilerinde Kur'an okunan İzmir'imizi hiçbir vakit bağışlamıyacağız.”

Bu mitingde konuşmalarıyla dikkatleri Sabahat Hüsamet'in Hanım ve Naciye Hanım çekmiştir. Naciye Hanım, askerlere moral vererek kendilerinin cephede bir başına olmadıklarını, her daim yanlarında eşlerinin, analarının, çocuklarının ve kardeşlerinin olduğunu haykırırken,¹⁶⁵ Sabahat Hüsamet'in hanım da şunları vurgulamıştır:

“...İşte yaşamı, özü Türk olan İzmir'imizi bu zamanda Yunanlılar aldılar. Muhtemel yarın da bağımızdan bir şefkat, yüreğimizden bir yaşam koparır gibi adım adım Konya'yı, Bursa'yı, üstelik evet, tüm güzellikleriyle görüşleri celp eden pek sevgili İstanbul'umuzu da arzulayacaklardır...”

¹⁶⁴ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Cilt I-IV, Milli Eğitim Basımevi Yayınları, Ankara, 1977, s.247.

¹⁶⁵ Kadir Mısıroğlu, *Kurtuluş Savaşı'nda Sarıklı Mücahitler*, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1969, s. 128.

Çeşitli okullara üye olan erkek ve hanım öğretmenler, İzmir'in işgalini gün boyu devam eden söylevlerle protesto etmişlerdir. Bu gösteride Halide ve Nakiye kadınlar da söz hakkı almışlardır. Nakiye Hanım şöyle haykırmıştır:

“... Akan insan kanı yeterli değilse baki kalacak olan Türk kanı kurban olsun. Yurdun rehasına evlâtlarını kurban eden babalarımız, gençler olarak bizler, kadınlar Türk ulusunun topraklarının herhangi bir yerinde Yunan bayrağına rıza göstermeyeceğiz... Avrupa, bir karış toprağımızı Yunan'a vermek istiyorsa biz kardeşlerimiz, çocuklarımız, babalarımızla tarihe şanlı bir surette kaydolmamaktan çekinmeyiz.”

Halide Edip Hanım ise toplantıda kadınların yankılarını şöyle dile getirmiştir:¹⁶⁶

“... Tarihinde bir Çanakkale'si olan millet mahvedilemez. Sükûnetimizi muhafaza edelim. Bugünkü uyanmış heyecanı zinhar uyutmayınız. Heyecanımızı muhafaza edelim. Bütün kuvvetimizle çalışarak neler yapabileceğimizi göstermeliyiz.”

Miting sonrası çoğunluğun katılımıyla şu yönde kararlar alınmıştır:¹⁶⁷

“Halkı Türklerle meskun bütün yerlerin inkısam kabul etmez bir küll olduğu hakkında evvelki günkü Fatih Mitinginde izhar olunan kanaate iştirak etmiş ve en büyük intikamın gasp olunan bir hakkın istirdadı hususunda feveran edeceğini şiddetli protesto şeklinde matbuat vasıtasıyla bütün âleme ilan etmeğe karar vermiştir.”

1.3. Kadıköy Mitingi

22 Mayıs 1919'da Kadıköy Belediye muhitiinin önünde haşın yağmur altında toplanan ve tahmini 15-20 bin insanın katıldığı miting alanında adaletsiz işgalleri kınayan Kadıköylüler, birlik çağrısında bulunmuşlardır. Basın muhabiri Fahrettin Bey, ilk sözü alarak şöyle demiştir:¹⁶⁸

“Müslümanlar gibi hür ve vicdanperver Avrupalıların da büyüklerine itimadı yoktur. Avrupa Konferansında bugün bütün milletlere zalimane ve haksız olarak ittihaz edilen kararları iptidai mektepler bile kabul etmiyorlar. Onların bu haksızlıklarını, suikastlarını, vicdanları satılmamış ve insaniyet için daima kıymetli olan tebaaları

¹⁶⁶ Müjgân Cunbur, *Millî Mücadele Mitinglerinde Türk Kadınının Yaptığı Konuşmalar*, Cumhuriyetin 60. Yıldönümü Yayınları, Ankara, 1989, s.20.

¹⁶⁷ Arıburnu, a.g.e. s.26.

¹⁶⁸ Arıburnu, a.g.e. s.34.

gazetelerinde yazıyorlar...Bu matemli günlerin zevalini temin için müttehiden, sabır ve metanetle çalışalım.”

Şair ve yazar olarak tanınan Hüseyin Suat (Yalçın) Bey milli duyguları harekete geçirmek için şu şiiri okumuştur:¹⁶⁹

*“—Ulu Tanrım, Ulu Allahım, iki alemde tahassungahım;
Sana ben şimdi sığındım da derim hani evvelki hudutlardaki yerim ?
Hani ırmaklı dumanlı dağlar? Hani yeşilli çiçekli bağlar?
Hepsinin söndü siması, nuru, Ulu Tanrım kalan aksamı koru !
Yetmiyormuş gibi bunlar bir de, Uğradı İzmir ‘imiz derde;
Orası can evidir her Türkün, Bunu ey gasıp olanlar, düşünün !
İzmir ‘in toprağı Yunan eli mi? Alamaz kimse benim can evimi !
Ne diyor bak bana bir çok sesler; Hepimiz oldu şehidi ekber !
Sönmesin yurdumuzun bir ocağı, Kanımızla boyadık her bucağı.
Ne büyük kaldı bu yolda ne küçük, Sizi ihya için öldük... öldük!..
Ölmeyi bilmeyen insane yaşamaz, Hakka kuvvetle tahakküm olamaz.
Müslüman yurduna Yunan çıkıyor, Hangi hakla bilemem, Vilson ‘a sor !..
Hani ya, hak ve hakikat nerede ?
Bu mudur adli siyasi yerde ?
Herkesin şimdi bu sestir zihri, Bundan artık dönemez kimse geri.
Azmimiz öyle metindir billah, Vermeyiz İzmir ‘I Allah Allah !..
Öldürün cümlemizi sonra salın, Çiğneyin naşımızı öyle alın,
Kalsın ahfadı güzine sizden; Bir de tarihi adalette bu fen !...”*

¹⁶⁹ Ökte, a.g.e. s.69.

Tıbbiyeli Memduh Necdet Bey, Mustafa Kemal Bey, Ahmet Kemal Bey, Halide Edip ile Münevver Saime gibi Hanımlar bu mitingde yer alıp konuşma yapmışlardır. Üniversite talebesi olan Münevver Saime Hanım, harekete geçme vaktinin geldiğini söyleyerek şunları dile getirmiştir:

“... Ben kendimi hürriyeti gasp edilmiş bir milletin kızı tutarak istiklâlime nasıl yürüyeceğimi söyleyeceğim. Bu beyanat kollarımızı bağlamak isteyenler için dikkate şayan olmalı. Oğlum bana, ‘Ben neyim?’ diye ilk sorduğu gün ona semalardan haykıran bir melek gibi ‘Büyük tarihli bir Türk’sün! Diye hitap edeceğim. Bu nida, bu sihirli ses onun ruhunda ne fırtınalar hazırlayacak. Ninnisini söylerken, bu nutukları yanık sesimle ruhuna serpeceğim... Az söylemek, çok iş görmek zamanı hulûl etmiştir. Biz yalnız ağlıyoruz. Ağlamakla kazanılmış hak, hıçkırıklarımızı dinleyecek kalp yok. Teşkilâta, nihayet fîliyata mübaşeret”

Tekrar aynı mitingde konuşma yapan Halide Edip Hanım, duyduğu hüznü dile getirip adaletin er ya da geç yerini bulacağını şöyle ifade etmiştir:¹⁷⁰

“...Kendilerinin olmayan toprakları âleme tevzi etmek isteyenler hakkın sadâsı önünde eğileceklerdir. Dün İstanbul’a gelmek isteyen bir Çarlık vardı. O Çarlığın yerlerinde şimdi yeller esiyor. Niçin? Çünkü biz o Çarlığın nefesini Çanakkale’de boğduk. Burada devrilen yalnız Çarlık değildir. Adaletsizliktir... Zinhar heyecanlarınızı unutmayınız... Milletlerin üzerinde hâkim olan adalet, Türk milleti, nihayet senin de hakkını verecektir...”

1.3.a. Kadıköy Nutku (22 Mayıs 1919)

Halide Edip’in Kadıköy konuşması şu maddelerden meydana gelmiştir:¹⁷¹

1. Müslümanlar, Türkler!
2. Müslüman ve Türk dünyası en siyah bir matemle dalgalanıyor. Bugünkü heyecan emin olunuz ki, Müslüman âlemini bir dalga gibi sarsıyor.
3. Biliniz ki, küçük görünen Türkiye ve Türkler, Müslüman dünyasının kalbidir, başıdır. Türklere indirilmek istenen darbe, bütün Müslüman dünyasının

¹⁷⁰ Uyanıker, a.g.e. s.39.

¹⁷¹ Uludağ,a.g.e. s.79.

kafasını koparmak içindir. Emin olunuz ki, Harbi Umumi 'de, birçok Müslüman düşmanlarımızla beraber kan döktü. Galiçya'da, Çanakkale'de, Irak'ta makam-ı hilafete karşı harp ederken, onlar adalet için, beşeriyet [insanlık] için harp ettiler, öldüler. Emin olunuz, aldandılar.

4. Bugün aldanmayalım. Hissedilen bir heyecan var. Bunu söndürmek için icat edilen Havadislere inanmayalım. [İnanmıyoruz sedaları] Daha dün, âlemi titreten Almanya, bugün başı önünde geziyor. Kendilerinin olmayan toprakları âleme tevzi etmek [dağıtmak] isteyenler, hakkın sedası önünde eğilecekler ve hakkı teslim edeceklerdir. Dostu Venizelos'a bir hediye veren Mösyü Clemenceau'nun arkasında, milletlerin hak ve adaleti için harp etmiş Fransız milleti vardır. Yunan parasıyla çıkan Fransız gazetelerinden birkaçından maadası, bütün bu hareketleri şayanı takbih [kınanmaya değer] buluyorlar. Türk milletini ve Türkiye'yi parçalamak isteyen Llyod George'in arkasında bir İngiliz milleti vardır. Clemenceau, Llyod George ve bunlardan mürekkep olan dörtler meclisinin arkasından uyanacak, emin olunuz, büyük harpler vardır.

5. Dün, İstanbul'a gelmek isteyen Çarlık vardı. O Çarlığın yerinde bugün yeller esiyor. Niçin?

6. Biz o Çarlığın nefesini Çanakkale'de boğduk. Burada devrilen yalnız Çarlık değildir; adaletsizliktir.

7. Bu adaletsizlik muvakkattir [geçici]. Belki biz de adaletin geldiğini göremeyeceğiz. Fakat o gecikmeyecektir. Bütün adaletlerin üstünde bir adaleti İlâhî vardır ki, o gelecek ve bütün milletleri sarsarak üzerinden geçecektir.

8. Zinhar heyecanlarınızı unutmayınız. Yarın dünyanın son tarihî perdeleri oynandıktan sonra, Türkler ne yaptı diye bize bakacaklardır. Ve Çarlığı boğup adaleti kurtardığımızdan dolayı bizi alkışlayacaklardır. Milletlerin üzerinde hâkim olan adalet, Türk milleti, nihayet senin de hakkını verecektir.

1.4 Sultan Ahmet Mitingi

Yunanlılar tarafından İzmir'in işgal edilmesi üzerine yapılan mitingler içerisinde en ünlüsü ve en çok ses getireni kuşkusuz 1919 yılının 23 Mayıs'ında yapılan Sultanahmet Mitingi olmuştur. Sultan Ahmet meydanında bunun haricinde iki miting daha gerçekleştirilmiş ve 23 Mayıs 1919'da yapılan bu miting, Birinci Sultan Ahmet Mitingi adıyla tarihte yer almıştır.¹⁷² Bu mitingin tertibinde milli kongre cemiyetinin büyük katkıları olmuştur.¹⁷³

Mitingin yapılacağı günün bir hafta öncesinden, bütün İstanbul halkının mitingden haberdar olması ve mitinge davet etmek için çeşitli davetiyeler basılarak dağıtılmıştır. Bu davetiyelerin içeriği şu şekilde olmuştur:¹⁷⁴

“Müslüman, Önümüzdeki Cuma günü resmi dua günüdür. Bugünde Fatih, Sultan Ahmet, Beyazıt camilerinde Cuma namazından sonra Müslüman ve Türk yurtlarının kurtuluşu için dua edilecektir. Camilerde, evlerde tazarru et, duadan sonra Allah'a yükselen kalbinle Sultan Ahmet'e bütün ve umumi içtima'a gel. Vatanın parçalanıyor. Öldürücü felaketler yağıyor. Camilerini mukaddesatını çiğneyecekler. Gözlerini aç, düşmanlarını, milletini düşün. İzmir facialarını öğren Anadolu senin de kararını bekliyor. Haksızlıklara karşı feryat et. Alemin vicdanına hitap eden heyecanlarla hakkını müdafaya ve parçalanan vatanının imdadına koş. Bu mitingde kurtarıcı kararını ver ve kurtuluşun için çalışmaya yemin et.”

Sultan Ahmet meydanında toplanan büyük kalabalığa konuşma yapılabilmesi için meydana hâkim konumda olan ve cami tarafında bulunan duvarın yanına, konuşmacıların hitap edebilmeleri için bir kürsü yerleştirilmiştir.¹⁷⁵ Bu kürsünün tam önüne denk gelebilecek bir şekilde siyah bir çerçeve içerisine de Wilson Prensiplerinin 12. maddesi yazılmıştır.¹⁷⁶

¹⁷² İstiklâl Harbi Gazetesi, 24 Mayıs 1919.

¹⁷³ Sertoğlu Mithat, *Millî Mücadelede Ata'nın Bilinmeyen bir Telgrafı*, Belgelerle Türk Tarih Dergisi, Sayı 5, Ankara, 1968. s.38.

¹⁷⁴ Zekai Güner–Orhan Kabataş, *Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını ve Ankara*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1990, s. 78.

¹⁷⁵ Halide Edip Adıvar, *Ateşten Gömlek*, Can Yayınları, İstanbul, 2009, s.43,44.

¹⁷⁶ Mehmet Şahingöz, *Millî Mücadele'de Protesto ve Mitingler, Türkler*, Cilt XV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.728.

Bu mitingde; Muallimler Cemiyeti başkanı Selim Sırrı Bey, Halide Edip (Adıvar), Türk milliyetçiliğini ön plana çıkaran şair Mehmet Emin (Yurdakul), Dr. Sabit Bey ve bütün basın mensupları adına Fahrettin Hayri Bey konuşma yapmışlardır.¹⁷⁷ Sultan Ahmet mitinginde ilk konuşmayı şair Mehmet Emin Yurdakul yapmıştır. Mehmet Emin “*Kardeşlerim*” hitabıyla konuşmaya başlamış, konuşmanın devamında vatanın düşman işgali altında bulunduğu bahsederek, sözü İzmir’in Yunanlılar tarafında işgal edilmesine getirmiştir. İzmir’in işgal edilmesini “*kara günler*” olarak nitelendirmiştir. Yurdakul, Yüce Allah, keşke bana bu kara günleri göstermeseydi diyerek olayın gerçek vahametini halka anlatmaya çalışmıştır. Yurdakul, altı asırdan beri İzmir’in camilerinde ezanlar okunduğunu ve bu minarelerden yayılan ezan seslerinin yeri göğü inlettiğini belirterek, İzmir’in Türk ve Müslüman yurdu olarak kalacağını söylemiştir.¹⁷⁸

Mehmet Emin Yurdakul’dan sonra kürsüye, İstanbul’da Yunan işgalini tanımayan bütün basın mensupları adına Fahrettin Bey çıkmıştır. Fahrettin Bey, etkileyici bir konuşma yapmış ve akabinde de Tefik Fikret’e ait olan; ‘*Zalimim topu var, mermisi var, kal’ası varsa, Ahalinin de bükülmez kolu, vazgeçmez yüzü vardır*’ dizelerini söyleyerek kürsüden inmiştir.¹⁷⁹

Bu mitingde ihtişam katan Halide hanımın söylemleri olmuştur¹⁸⁰. Halide Edip milli ve dini duygularını harekete geçirici konuşmalar yaptığı için, tarihe ateşli konuşmalar yapan hatip olarak geçmiştir. Halide Edip, konuşmasına “*Kardeşleri, evlatlarım*” diyerek başlamış ve birçok konuya değinmiştir.¹⁸¹ Halide edip toplantı alanında halka ulusal direnişe katılma yemini ettirmiştir.¹⁸² İtilâf Devletleri’ni de oldukça korkutan bu miting, İstiklâl Harbi Gazetesi’nin yazdığına göre yaklaşık

¹⁷⁷ Vakit, 24 Mayıs 1919.

¹⁷⁸ Ömer Faruk Kırmıt, *İzmir’in İşgalinden Sonra Yapılan Büyük Sultan Ahmet Mitingleri*, Tarih ve Gelecek Dergisi, C.VI, S.4, Ankara,2020,s.1333.

¹⁷⁹ Kırmıt,a.g.e. s.1333.

¹⁸⁰ Şerif Aktaş, *Halide Edip Adıvar*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi, C.XX, S.1, Ankara, 2013, s.3.

¹⁸¹ Enver Behnan Şapolyo, *İstiklal Savaşı Edebiyatı Tarihi*, Ak Kitapevi, İstanbul, 1967, s.30-32.

¹⁸² Afet İnan, *Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluş Devrinde Yabancı İşgallere Karşı Gelen Hareketlerde Türk Kadını, Büyük Zafer ve Sonuçları* (60. Yıldönümü Toplantısı Bildirileri), Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1995, s.3.

100.000 kişinin katılımıyla gerçekleşmiştir. Yine İstiklal Harbi Gazetesinin yazdığına göre halk hep bir ağızdan şu sloganı atmıştır:¹⁸³ “İzmir Türk’tür. Türk kalacaktır. Türk esir edilemez ve Rumlara feda edilemez. İki milyon Türk, iki yüz bin Rum’a feda edilemez.”

Halide Edip, “Ateşten Gömlek” adlı romanında mitinge katılan insanları kastederek, asıl Türkiye’yi ben o zaman gördüm, demiştir. İstanbul’un adeta ağzını açarak içinde oturanları dışarı döktüğünü, Kara gümrüklü çalışan halk ile İstanbullu olan yüksek topuklu süslü hanımların, sırt sırta vererek, insanları kadın-erkek birbirine kenetleyen manevi bir güçten söz etmiştir. Halide Edip kendisini dinleyen kalabalığı “Vallahi Vallahi” söylemleriyle galeyana getirerek şu konuşmayı seslendirmiştir:¹⁸⁴

“Kardeşlerim, evlâtlarım. Ruhu göklerde olan yedi yüz yıllık şanlı tarihimiz bu minarelerden bugün, Osmanlı tarihinin faciasını seyrediyor. Bu tarihi, bu muazzam meydana, zafer geçişleri yapan kahraman ecdadımızın ruhları karşısında dünyanın bir başından bir başına at süren o yenilmez erlerin öfkeleri karşısında başımı kaldırıyor ve diyorum ki: Ben Türk ve Müslüman tarihinin bahtsız bir kızıyım. Eskileri kadar kahraman fakat bahtsız, yeni milletin de bahtsız bir anasıyım. Bu yeni millet adına, ulu ecdadımızın ruhları önünde başımı eğip yemin ediyorum. Bugün, kolları kesilmiş olan Türk milletinin kalbi eski cesaret ve kahramanlığını kaybetmemiştir. Yemin ediyorum ki göğsünü adalet ve insaniyetten alan ecdadımın ilahi namusuna hıyanet etmeyeceğiz. Allah’ıma ve Hakk’a dayanarak Türk milletinin son yolunu size ve dünyaya ilan ediyorum... Yedi yüz yıllık tarihini ağlayan minareler altında yemin ediniz. Bayrağımıza ve atalarımızın namusuna ihanet etmeyeceğiz.”

Birinci Sultan Ahmet mitinginin yurt sathındaki ulusal gazetelerde de geniş yer aldığı görülmektedir. Alemdar gazetesi, vatanın tehlikede olduğunu ve vatani kurtaracak olan tek kuvvetin milli birlik ve beraberlikle hareket edilmekle olacağını belirterek, bütün İstanbul halkının muazzam ve büyük bir mitinge hazırlandığını söylemiştir. Alemdar, bütün İstanbul esnafının dükkânlarını kapatıp, Sultanahmet

¹⁸³ İstiklâl Harbi Gazetesi, 24 Mayıs 1919.

¹⁸⁴ Halide Edip Adıvar, *Ateşten Gömlek*, Özgür Yayınları, İstanbul, 1999, s.27.

Camisine koştuğunu yazmıştır.¹⁸⁵ Hadisat gazetesi ise, böyle muazzam büyüklükte bir mitingün tarihin hiçbir safhasında daha önce hiç görülmediğini, Müslüman ve Türk olan bütün İstanbul halkının akın akın Sultan Ahmet meydanına toplanarak, haklarını aradıklarını ve yurtlarını kimseye vermeyeceklerini haykırdıklarını belirtmiştir.¹⁸⁶

İngilizlere ait iki uçağının Sultanahmet Meydanı üzerinde uçarak takip ettiği bu toplantıda yine aynı gazetenin haberine göre her metrekaresine altı kişi düşmektedir. Halk yakındaki sokaklara taşmış, ağaç dallarına, evlerin damlarına yerleşmiştir. Elliden fazla cemiyetin, bütün okulların, siyasi partilerin katıldığı mitingde dövizler üzerinde “*Türk hürdür, esir olamaz, Hak isteriz, 2 milyon Türk 200 bin Rum’a feda edilemez, Yaşamak istiyoruz. Müslüman ölmez ve öldürülemez*” Müslüman ölmez ve öldürülemez” gibi yazıları halka okumuştur.¹⁸⁷

Bu mitingün bütün Anadolu da yayılıp ses getirmesi, halkı bilinçlendirerek, vatanlarını işgal eden düşmana karşı harekete geçmelerini hızlandırması durumu başta İngiltere olmak üzere bütün İtilaf devletlerini endişeye sevk etmiştir.¹⁸⁸ Sultanahmet buluşmasında böylesine büyük bir kalabalığın toplanması İtilaf Devletleri’ni tedirgin etmiş ve bütün mitingler yasaklanmıştır.

Buna rağmen 30 Mayıs 1919 Cuma günü mitinglerin yasak edilmiş olmasına aldırmadan “dua günü” adı altında Sultanahmet Meydanı’nda bir miting daha tertip edilmiştir. Halk Birinci Sultan Ahmet Mitinginde attığı sloganların aynısını burada da atmış ve “*Osmanlı toprağı Yunanistan olamaz. İki milyon Türk iki yüz Rum’a feda edilemez*” yazılı dövizleri meydanda taşımışlardır.¹⁸⁹

İkinci Sultan Ahmet Mitinginde konuşma yapan hatiplerin, bir hafta önce yapılan mitingdeki kişilerden farklı oldukları görülmektedir. Bu mitingde İstanbul Darülfünun’u daha ön plana çıkmış ve Darülfünun hocalarından İsmail Hakkı

¹⁸⁵ Alemdâr Gazetesi, 23 Mayıs 1335.

¹⁸⁶ Hadisat Gazetesi, 24 May1335.

¹⁸⁷ Şahingöz, a.g.e, s. 728.

¹⁸⁸ Refik Halit Karay, *Minelbab* İlelmihrab, İnkılâp ve Aka Kitapevleri, İstanbul,1964, s.125.

¹⁸⁹ Hadisat, 31 Mayıs 1335.

(Baltacıoğlu), o sırada yeni mezun olmuş Darülfünun öğrencisi Şükûfe Nihal konuşma yapmışlardır. Dr. İsmail Hakkı (Milaslı) Bey ve Hamdullah Suphi (Tanrıöver) de konuşmalar yapmışlardır.

Miting, Birinci Sultan Ahmet Mitinginde olduğu gibi Cuma günü Cuma namazı kılındıktan sonra başlamıştır. Sultan Ahmet Camisinde vatanın kurtuluşu ve birlik-beraberlik temalı dualar edildikten sonra, kürsüye ilk olarak müderris İsmail Hakkı Bey çıkmıştır. İsmail Hakkı; düşmana karşı daima ses çıkartarak haklı oldukları gerçeğini İtilaf Devletlerine duyurmaları gerektiğini, Avrupalıların Türkleri yok etmek istediklerini, eğer Avrupalılar Anadolu’da işgale devam ederlerse her zaman onlarla mücadele yapmak için hazır olduklarını söylemiştir.¹⁹⁰ İsmail Hakkı’nın yaptığı konuşmada İtilaf Devletlerine vurgu yaptığı görülmektedir. Bu vurgu önemlidir. Çünkü Anadolu’da gözü olan ve İzmir’i işgal eden Yunanlılara destek verenler İtilaf Devletleridir.

İsmail Hakkı’dan sonra kürsüye Şükûfe Nihal çıkmış ve halkı etkileyecek derecede hitap etmiştir. Birinci Sultan Ahmet Mitingine Halide Edip nasıl damgasını vurmuş ve “ateşli konuşmalar yapan hatip” kadın olarak nitelendirildiyse, bu mitinge de Şükûfe Nihal’in damgasını vurduğunu söylemek mümkündür. Şükûfe Nihal, konuşmasında kullandığı sözlerini özenle seçmiş ve bunları edebi ve lirik cümlelerle destekleyerek, milli birlik ve beraberliği, vatan sevgisini ön plana çıkaran bir konuşma yapmıştır. Konuşmaya damgasını vuran ve tarihe geçen “Aziz vatan, beşğimiz sendin, mezarımız yine sen olacaksın!” cümlesini söyleyerek konuşmasını bitirmiştir.¹⁹¹

Şükûfe Nihal’in konuşmasının ardından Dr. İsmail Hakkı (Milaslı) Bey kürsüye çıkmış ve medeniyet sahibi olan ve büyük fikir adamları yetiştiren Avrupalıların, Türk topraklarında yapılan bu işgale ve zulme engel olmaları gerektiğini belirtmiştir. Wilson Prensiplerinin 12. maddesinde yer alan ve nüfusun

¹⁹⁰ Arıburnu, a.g.e. s.51-53.

¹⁹¹ Hülya Argunşah, *Bir Cumhuriyet Kadını: Şukufe Nihal*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003, s. 15-40.

çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu yerlerin idaresinin Türklere bırakılacağı sözünün bir an önce uygulanması gerektiğini dile getirmiştir.¹⁹²

İsmail Hakkı, Yunanlıların ve İtilaf Devletlerinin yaptıklarını vahşilik ve onları ise vahşiler olarak nitelendirmiştir. Konuşmasında, Yunanlıların ve İtilaf Devletlerinin İzmir’de büyük bir zulüm yaptıklarını ve bu zulüm karşısında Avrupalıların sessiz kaldığını belirterek, Avrupalı devletlere güvenilmeyeceğini ifade etmiştir.¹⁹³

Miting sonunda mahşeri kalabalığa tek tek açıklanan ve alkışlarla kabul edilen kararlar şunlardır:

1.) Anadolu halkı, Wilson prensiplerine dayanarak kendileri lehine verilmiş olan 12. Maddenin eksiksiz bir şekilde uygulanmasını talep ederler.

2.) Birçok tutsak edilmiş olan uluslara yeniden özgürlük verilirken 950 yıldan beridir Türk coğrafyasında saltanat ve bağımsızlığa sahip olan bir ulusun esarete mecbur edilmesi, muvafık-ı adalet olarak kabul edilemez. Kemal -i azimle bizim olanı talep edip geri alıncaya kadar direneceğiz. Türklerin çoğunluk oluşturduğu yerlerin birliğine karşı sürmekte olan saldırıları, tüm dünya halkları huzurunda protesto ediyoruz.¹⁹⁴

İtilaf devletleri miting sonucunda halkın bilinçlendiğini görmüş ve İngiliz Yüksek Komiseri Calthorpe 31 Mayıs 1919 tarihinde Sadrazama, bundan sonra kesinlikle İstanbul ve çevresinde herhangi miting, protesto ve gösteri yapılmasına izin vermeyeceklerini bildirerek, hükümetin bu konuda gerekli önlemleri almasını istemiştir. Hükümet, bir genelge yayınlarak, yurt içindeki yapılan işgallerin bir an önce önlemleri için İtilaf devletleri ile görüştiklerini belirterek, İstanbul halkından herhangi bir olaya mahal verilmesinin önüne geçmek için sükûnetli davranmaları

¹⁹² Arıburnu, a.g.e. s.56.

¹⁹³ Resul Çatalbaş, *Milâslı Dr. İsmail Hakkı'nın Hayatı, Eserleri ve İslam İle İlgili Görüşleri*, Artuklu Akademi Dergisi, C. I, S. 1. Mardin, 2014 s.101.

¹⁹⁴ Uyaniker, a.g.e. s.39.

gerektiği istenilmiştir.¹⁹⁵ Bu genelgeden sonra 6 ay süre zarfında İstanbul'da herhangi bir miting yapılmadığı görülmektedir.

İtilaf Devletleri, Osmanlı Devletine baskı yaparak İkinci Sultan Ahmet mitinginden sonra İstanbul'da herhangi bir mitingin yapılmasını yasaklamıştır. Türk halkı dünya kamuoyuna seslerini duyurabilmek için Türk yurdunun haksız yere işgal edildiğine dair İtilaf Devletleri temsilcilerine telgraflar çekilmiş ve aydınlar tarafından gazetelerde birçok yazılar kaleme alınmıştır. 5 Ocak 1920'de Darülfünun ğrencileri bir toplantı yaparak, 13 Ocak 1920 tarihinde Sultan Ahmet meydanında bir miting yapılmasını planlamışlardır.¹⁹⁶

nc Sultan Ahmet Mitingi, toplanış amaçları açısından Birinci ve İkinci Sultan Ahmet mitinglerinden farklı olduğu görülmektedir. Çünkü ilk iki mitingde İzmir'in işgaline tepki ve protesto biçiminde gerekleştirilmişken, bu mitingde tamamen farklı amaçlar gözetilmiştir. Mondros Ateşkes Antlaşmasından 1920'li yılların başına kadar olmuş olan mitingler işgallere tepki verme amacıyla yapılmışken nc Sultan Ahmet Mitingi, İtilaf Devletlerin gelecekte Osmanlı Devletinin ve halkının kaderini belirleyen kararlar alma amacında oldukları bir dönemde, onlara tepki göstermek amacıyla yapılmıştır. Çünkü bu sırada İngiliz Dışışleri vekili Lord Curzon, İngiltere kabinesine, Türklerin tez zamanda İstanbul ve Avrupa'dan çıkarılarak atılması gerektiğini belirtmiştir. İngiliz Muhipleri Cemiyetine mensup olan Osmanlı yeleri Lord Curzon'a mektup yazmışlar ve bu mektupta Doğu Trakya ile İstanbul'un Türklerin elinden alınacağı söylentilerinden kaygı ve endişe duyduklarını dile getirmişlerdir.¹⁹⁷

Miting, planlanan tarihte olmuş ve 13 Ocak 1920 tarihinde Sultan Ahmet mitinglerinden en sonu olan üçüncü miting yapılmıştır. Ayrıca, nc Sultan

¹⁹⁵ Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s.39.

¹⁹⁶ Tasvir-i Efkar, 6 Ocak 1920.

¹⁹⁷Volkan Marttin, *Misak-ı Milli'nin Kabul Ve İstanbul'un İşgali Sürecinde 1920 Sultanahmet Protesto Mitingi'nin nemi Ve Etkisi*, ağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, C.XVIII, S.18, İzmir, 2018, s.266-268.

Ahmet Mitingi, Milli Mücadele Döneminde İstanbul'da yapılan son büyük miting olmuştur.¹⁹⁸

Bu mitinge yüz elli binden fazla insan katılmıştır. Mitingde, Rıza Tevfik Bey, Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey ve Muallimler Cemiyeti Başkanı Nakiye (Elgün) Hanım konuşmalar yapmışlardır. Diğer mitinglerde olduğu gibi Cuma namazının akabinde yapılan dualardan sonra tekbir sesleriyle kürsüye ilk olarak Rıza Nur Bey çıkmış ve vatanın işgal altında olduğunu, büyük bir felaket ile karşı karşıya olduklarını belirterek konuşmasını başlatmıştır.¹⁹⁹

Rıza Tevfik, Türklerin de Avrupalılar gibi medeni bir millet olduğuna değinmiş ve Türklerin medeni bir millet olduklarına dair tarihten örnekler vermiştir. Fakat Avrupalıların Türkleri medeni insanlar gibi görmek istemediklerini belirterek Türklere medeniyetsizdir iftirası atanın yalancı olduğunu söylemiştir. Rıza Tevfik; İslâm döneminde Bağdat'ta kurulan medeniyette en büyük payın Türklere ait olduğunu, hatta en büyük Arapça sözlük yazan kişinin bir Türk olduğunu söyleyerek eliyle Sultan Ahmet Camisini göstermiş, bu mübarek camiyi Türklerin yaptığını ve bunun gibi eserlerin hep Türk varlığının ve Türk medeniyetinin yüksekliğine delalet ettiğini vurgulamıştır.²⁰⁰

Rıza Tevfik Bey'den sonra 1914-1917 yılları arasından Sultan Ahmet Vakfının hem müdireliğini yapan ve hem de öğretmen olarak görev alan Nakiye (Elgün) Hanım söz almıştır. Ayrıca o sırada Muallimler Cemiyeti'nin de başkanlığını yürütmektedir. Nakiye Hanım, bir kadın olarak hitap ettiğini belirterek söze başlamış ve içinde atalarının mezarlarını, onların yaptırmış oldukları cami ve türbeleri bırakacak bir erkek var mı diye sormuştur. Böyle bir durumu asla tasavvur bile etmediğini ve kadınlar olarak erkeklerle beraber olup, onların yanından ayrılmayarak, vatan topraklarını düşmanlara karşı hep birlikte müdafaa edeceklerini söylemiştir. Vatanın kurtuluşunda erkekler kadar kadınlarında yer alacağını

¹⁹⁸ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, Cilt II, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1998, s.270.

¹⁹⁹ Arıburnu, a.g.e. s.65-67.

²⁰⁰ Akşin, a.g.e. s.270.

belirtmiş, bu yolda gerekirse ölebileceklerini ifade etmiştir. Nakiye Hanım, konuşmasında son söz olarak önlerinde iki seçenek olduğunu belirtmiş, ya tekrardan Türklerin şanlı tarihlerine bağımsız olarak devam etmesi ya da Türk tarihini ebediyete kadar kapatması olarak ifade etmiş ve kürsüden inmiştir.²⁰¹

Nakiye Hanımdan sonra kürsüye Hamdullah Suphi Bey çıkmış; Anadolu'nun geleceği hakkında başka devletlerin söz söylediğini ancak bu devletlerin buna hakkı olmadığını, millet olarak hak sahibinin Türkler olduğunu belirtmiş ve son söz söyleme hakkının Türklere ait olduğunu söylemiştir. Hamdullah Suphi, Anadolu'nun ve Trakya'nın da birbirinden koparılamayacağına değinerek, yurdun düşman tarafından işgal edilmesine asla izin vermeyeceklerini ve bu konuda halk olarak ellerinden geleni yapacaklarını da belirtmiştir.²⁰²

Hamdullah Suphi'nin, Fransa hakkında ki söylediği sözlerden dolayı olsa gerek, onun konuşmasından sonra Posta, Telgraf ve Telefon Genel Müdürü Yusuf Razi Bey'in Fransız etnik menşeli eşi Madam Jeannina kürsüye çıkmış ve kendisini dinleyen halka "*Türkler ölmeyecektir*" diye haykırmıştır. Madam Jeannina, konuşmasını bazen Fransızca ve bazen de Türkçe olarak sürdürmüş ve sözlerinin daha iyi anlaşılması için Hamdullah Suphi Bey'den, tercüme etmesini istemiştir. Madam Jeannina, Türkleri daha yakından tanıyan Fransızların, Türkleri sevdiğini belirtmiş ve bu haklı davalarında Fransızların Türkleri destekleyeceklerini vurgulamıştır.²⁰³

Diğer mitinglerde olduğu gibi bu miting sonucunda da bazı kararlar alınmıştır. Alınan kararlar şunlardır: "*İstanbul'un başkent olarak kalması, Edirne'nin Türklere bırakılması ve Batı Anadolu'nun bütünü dahil olmak üzere İzmir'in Yunan ve diğer devletlerin işgalinden kurtarılması.*"

²⁰¹ Güldane Çolak, Lale Uçan, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Basında Kadın Öncüler*, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2008, s.92.

²⁰² Hamdullah Suphî Tanrıöver, *Dağ Yolu*, Cilt I, (Hazırlayan: Fethi Tevetoğlu), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s.173.

²⁰³ Kırmıt, a.g.e. s.1338.

Miting sonunda, miting düzenleme heyeti Yıldız sarayına giderek alınan bu kararları, padişah Vahdettin'e arz etmişlerdir. Heyet, kararlardan birer nüsha Sadrazam, Meclisi Mebusan ve Meclisi Ayan'a da vermişlerdir. Ayrıca alınan bu kararlardan İtilaf devletlerinin de haberdar olması için onların temsilcileri de ziyaret edilerek, bu durum bildirilmiştir. Veliht Abdülmecit Efendi de Sultan Ahmet mitingini otomobilinin içinden takip etmiştir. Miting sonunda kendisini park kapısında alkışlayan talebelere teşekkür ederek, asla ümitsiz olmamaları gerektiğini belirtmiş ve mektepte okuyan gençlerden çok ümitli olduğunu söylemiştir.²⁰⁴

Üçüncü Sultan Ahmet Mitinginin, İngiliz gizli raporlarına yansıdığı da görülmektedir. İngiliz askeri istihbaratı 7-14 Ocak 1920 tarihli haftalık raporunda, İstanbul'da Sultan Ahmet'te büyük katılımlı bir miting yapıldığını belirtmiş ve mitingde ki konuşmacıların Amerikalıların Türklerin haklarını koruyacaklarını umdukları vurgusunda bulunmuştur.²⁰⁵

Üçüncü Sultan Ahmet mitinginden sonra İngiltere'nin Yüksek Komiserliğine de bir protesto mektubu verilmiştir. Bu mektup, 3 şubatta komutan De Robeck cihetinden Lord Curzon'a iletilmiştir. Mektupta, İstanbul şehrinin İtilaf kuvvetleri tarafından işgal edilmek istenmesi, şehrin ve özellikle de boğazların yönetiminin, uluslararası bir komisyon tarafından kontrol edilmesinin düşünülmesi kınanmıştır. Hatta mektupta tehditkarvari bir tutum da sergilenmiş ve İstanbul işgal edilirse, bunun sonucunda ortaya çıkabilecek bütün hadiselerden özellikle İngilizlerin sorumlu tutulacağı belirtilmiştir.²⁰⁶

Türk kadınının, İstanbul mitinglerindeki konuşmalarında üzerinde durduğu başlıca konular şöylece özetlenmiştir: Demokrat gibi görünmeye çalışan işgalci güçlerin maksatları halkımız tarafından ayan beyan görülmüştür. Bu uğurda hep beraber savaşıp bağımsızlığımızı elde etmeliyiz. Yeryüzündeki tüm insanlar kardeşdir. Fakat emperyalist düşünceye hâkim olan işgalci devletlerin bilinen

²⁰⁴ Kırmıt,a.g.e. s.1338.

²⁰⁵ Bilâl Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)*, Cilt I (Nisan 1919–Mart 1920), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1973, s.324.

²⁰⁶ Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s.24.

maksatlarına karşı topyekûn karşı durulmalıdır. Wilson Prensipleri 'ne uyulmalı ve çoğunlukta oldukları yerler bu prensipler gereğince Türklere verilmelidir. Girişilecek mücadelede kadınlar da göz ardı edilmemelidir; onlar da bu şanlı mücadeleye ellerinde gelen her türlü desteği vereceklerdir.

1.4.a. Sultanahmet Nutku (6 Mayıs 1919)

Halide Edip'in yüzbinlerce insana yemin ettirdiği Konuşma metninde şu görüşler yer almıştır:²⁰⁷

1. Kardeşlerim, Evlatlarım!
2. Ruhu göklerde olan ecdadımız minarelerimizden yüz yılın şanlı Osmanlı tarihinin bugünkü faciasını seyrediyor.
3. Bu tarihi, bu muazzam meydanda zafer alayları yapan kahraman ecdadımızın ruhları karşısında, dünyanın bir başından bir başına at süren o nâmağlûb erlerin gazapları karşısında başımı kaldırıyor ve diyorum ki: "Ben Türk ve Müslüman tarihinin bedbaht bir kızıyım. Eskileri kadar kahraman fakat bedbaht yeni milletin de bedbaht bir anasıyım. Bu yeni millet nâmına, ulu ecdadımızın ruhları önünde başımı eğip yemin ediyorum. Bugün kolları kesilmiş Türk milletinin geçmiş günlerdeki kadar cesur bir ruhu var.
4. Yemin ediyorum ki göğsünü adalet ve insaniyetten alan ecdadımın İlâhî namusuna hıyanet etmeyeceğiz.
5. Allah'ıma ve hakka dayanarak Türk milletinin son yolunu size ve dünyaya ilân ediyorum.
6. Beni dinleyiniz:
7. Kardeşlerim, evlâtlarım!

²⁰⁷ Uludağ,a.g.e. s.70-71.

8. Asırlardan beri sinsî sinsî devam eden Avrupa'nın istilâ siyaseti her vakit Türk toprakları üzerinde en vicdansız bir şekilde tecelli etmiştir. Ay'da ve yıldızlarda zapt edilecek Müslüman ve Türk toprakları ve milletleri olduğunu haber alsaydı oraya istilâ ordusu göndermek için mutlak yol bulacak olan Avrupa'nın eline nihayet bir fırsat geçmiştir.

9. Türk'e zalim ve günahkâr diyen, milletlerin günahı için mahkeme kuranların bu günahı o kadar çirkin ve sefil bir günah ki, lekesini engin denizlerin nihayetsiz suları yıkamayacaktır.

10. Avrupa'nın bu günahı karşısında sizin için bugün yegâne yükselen ses Müslüman Dünyasının sesi!

11. Esaret boyunduruğunun zincirleri tâ canına geçmiş olan Müslüman kardeşleriniz sizin için bugün gür sesleriyle haykırıyorlar.

12. Ben kardeş Müslüman dünyalarına da sizin nâmınıza yemin ediyorum. Davamız işte şudur:

13. Türkiye'nin mevcut olan hak ve istiklâlinin elinden alınmaması.

14. Türkler ve Türkiye ecdâdlarına ve bayraklarına ve milletimizin ebedî ve ilâhî hakkına hıyanet etmeyeceklerdir.

15. Yâ Rabbi! Hakkın ve milletlerin bir mahşeri, bir mahkeme-i kübrâsı hazırlanıyor. Bu mahkemeye millet hakkı çiğneyen zâlimler gelecektir. Ve bu zâlimleri en evvel kendi milletleri mahkûm edecektir. Milletlerin ruhunda her vakit ilâhî bir hak ve büyüklük vardır.

16. Dinleyiniz! Sizin iki dostunuz var.

17. Bugünkü Müslüman âlemi, öteki millet hakkı için bağırarak milletler, birini kazandınız, ötekini bugünkü açtığımız davanın hak ve ulviyeti kazanacaktır.

18. Hükümetler düşmanınız, milletler dölünüz, kalbinizde isyan kuvvetinizdir.

19. Böyle muazzam bir günü Osmanlı tarihi, Osmanlı toprağında bir defa daha idrak edemeyecektir. Bugün size haber verdiğim milletlerin hak günü uzak değildir. O gün gelirse, içimizden bugün burada bulunanlardan bazıları bu dava yolunda ölmüş olursa, onun mezarı üstüne istiklâl bayrağımızla geliniz ve o günü müjdeleyin. Şimdi yemin ediniz ve benimle tekrar ediniz:

20. Milletlerin ilâhî hakkı ilân olunacağı güne kadar kalbimizde heyecanımız kalacak, eksilmeyecektir.

21. Yedi yüz senenin en asil ve büyük mirası olan vakarımızı, adalet ve terbiyemizi unutmayacağız.

22. Yemin ediniz!

23. Yedi yüz senenin tarihini ağlayan minareler altında yemin ediniz!

24. Bayrağımıza, ecdadımızın namusuna hıyanet etmeyeceğiz.

1. 5. Edirne Mitingi

19 Mayıs 1919 günü Edirne şehrinde muhteşem bir toplantı düzenlenmiş, işgaller protesto edilmiş ve işgal kesimlerin temsilcilerine protesto telgrafları gönderilmiştir. 27 Mayıs'ta da Selimiye Camiinde binlerce erkeğin ve kadının bir araya gelmesini sağlayan bir konuşma gösterisi yapılarak, İzmir'in işgali protesto edilmiştir.

1. 6. Alaşehir Mitingi

Yunanlılar tarafından İzmir'in işgal edilmesi üzerine, Alaşehir İslam Kadınları adına, Nebile ve Makbule imzaları ile İtilaf Devletleri temsilciliklerine telgraflar çekilerek duruma tepki gösterilmiş. 2 Haziran Yağhane Cami önünde yapılan gösteri mitinginde İstiklal Mücadelesi için hazır olunması hususunda gerekli çalışmaların yapılması istemi dile getirilmiştir.²⁰⁸

²⁰⁸Yusuf Hikmet Bayur, *Atatürk'ün Hayatı ve Eseri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul,1970,s.217.

1. 7. Kızılcahamam Mitingi

18 Mayıs 1919'da Ankara Kızılcahamam'da vatandaşlar toplanarak, işgallerin durdurulmasını istemişlerdir. Devlet makamına telgraflar çekip Yunanlılara karşı yapılacak olan mücadele için hazır olduklarını bildirmişlerdir. Başta Belediye başkan Vekili Yusuf Bey'in ve altmış bin kişinin imzası bulunan telgrafta çok sayıda kadınının da isimleri bulunmaktadır.²⁰⁹

1. 8. Kastamonu Kadınlar Mitingi

Kastamonu da kurulmuş olan Müdafaa-i Hukuk grubu tarafından Aralık 1919'da bir miting tertip edilmiştir. İlk kadın mitingi olarak kabul edilen bu mitinge binlerce Türk kadını katılmış, ülke genelinde yapılan zulümler kınanmıştır. Halife'ye ve Sadrazama, İngiltere ve İtalya kraliçelerine, ABD ve Fransa Cumhurbaşkanı eşlerine ve Hindistan İmparatoriçesine işgallerin ve yapılan zulümlerin durdurulması için telgraflar çekilmiştir. Cemiyet Başkanı Zekiye Hanım da gençleri mücadele etmeye davet eden bir konuşma yapmıştır.²¹⁰

1.9. Konya Kadınlar Mitingi

16 Ocak 1920 tarihli İstiklal Harbi Gazetesi haberine göre 5 binden fazla kadın; Konya şehrinde Alaeddin Tepesi'nde toplanıp Avrupa'yı yaşanan işgallerden ötürü protesto etmiştir. Ayrıca alınan kararları kabul etmeyeceklerini dile getirmişlerdir.

Mitinglere katılan kadınların sayısı azımsanmayacak derecede çok olup, anılan toplantılara konuşmacı olarak katılan kadınların sayısı da bir hayli fazladır. Bu isimler arasında; *Halide Edip, Zehra Hanım, Şukufe Nihal, Hayriye Melek, Münevver Saim*, gibi kadınların isimleri ön plana çıkmaktadır. Konuşmalarında Milli bilinç ve

²⁰⁹ Kaplan, *a.g.e.* ,s.80.

²¹⁰ Bekir Sıtkı Baykal, *Millî Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları. Ankara,2019,s.28.

mücadele çağrılarını yapan bu kadınlar, en az erkekler kadar vatansever ve mücadeleciler olduklarını ortaya koymuşlardır.²¹¹

2. Millî Mücadele Döneminde(1919-1922) Kurulan Kadın Dernekleri

İstanbul'da ve Anadolu'da Millî Mücadele döneminde faaliyetlerde bulunmuş, bir takım kadın dernekleri kurulmuştur. Bunlardan İstanbul merkezli olarak kurulmuş olan Asrî Kadınlar Cemiyeti ile Kızılay Cemiyeti, kadınlar kolu ile Türkiye'de vücut bulan Müdafaa-i Hukuk hanımlar ve Anadolu Hanımları Müdafaa-i Vatan grubu aktif olup faaliyet gösteren kuruluşlar olarak öne çıkmışlardır.

2.1. Asrî Kadınlar Cemiyeti

Hangi tarihte teşekkül ettiği tam olarak belli olmayan bu dernek, Anadolu hanımlarının fizikken, fikren eğitilmesi için çalışmak ve toplumsal seviyesini ileri taşımak amacıyla olmuşlardır. İzmir'in işgal edilmesi üzerine, dernek üyeleri birer, ikişer gün arayla İstanbul'un farklı muhitlerinde tertiplenen büyük mitinglere katılmışlardır. Üsküdar Doğancılar 'da Mayıs ayında tertip edilen toplantıda erkek konuşmacıların yanı sıra Naciye ve Sebahat hanımlarda bu örgütü temsilen halka seslenmişlerdir.²¹²

2.2.Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti Hanımlar Merkezi

Hanımlar kolu 20 Mart 1912'de, Osmanlı Kızılay Cemiyeti Hanımlar Heyeti Merkezîyeti adı altında kurulmuştur. Çetin muharebeler esnasında askerlerimizin ihtiyaçlarını karşılama hizmetinde bulunmuştur. Müdafaa-i Milliye grubu savaş sebebiyle zor vaziyette kalmış olana yetim çocukların ve dul hanımların temel ihtiyaçlarını gidermek amacıyla ücreti karşılığında bu kurumdan siparişler

²¹¹ Baykal, a.g.e. s.29.

²¹²Şefika Kurnaz, *Millî Mücadelede Türk Kadını*, MEB Yayınları, İstanbul,1996,s.263.

vermişlerdir.²¹³Kurulmuş olan bu kurum Müdâfaa-i Milliye Cemiyetine ücret dâhilinde satış yaptığı gibi sıklıkla hediyeler mukabilinde eşyalar da göndermişlerdir.

Hanımların bu kurumda yer almasıyla kurum oranındaki gelir artışı artmış ve bölge dışından buraya çeşitli sayıda bağışlar yapılmaya başlanmıştır. Burada ordumuzun nakit para ihtiyacını karşılamak için ellerindeki piyango biletlerini, değeri az olan rozet ve çiçek satışları yapılmıştır. Bununla da kalmamış yaptıkları ürünleri sergilerde satıp, tiyatrolar düzenlemişlerdir. Savaşın bitimine yakın cephe komutanları tarafından istenilen 100.000 kat giysi Hilâl-i Ahmer Kadınlar Cemiyeti tarafından imal edilerek askeriye vermiştir.²¹⁴

Bu merkezde askerlere 24.529 hırka, 1700 pamuklu hırka pek çok da çamaşır dikilmiştir. Yine askerin kullanımı için çok sayıda eldiven ve çorap örülmüştür.²¹⁵ Cephedeki askerin sağlık sorunları, yaralıların bakımında, beslenme ve giyim gereksinimlerinde, askerler için giysi-çamaşır ve yatak-yorganların dikilmesinde, eldiven ve kaşkollerin örülmesinde yüzlerce vatansever kadın hiçbir karşılık beklemezsizin geceli gündüzlü çalışmıştır.²¹⁶

İzmir şehrinin işgale uğramasıyla İstanbul'a göç etmeye başlayan buradaki halkın giyecek ve yiyecek ihtiyaçlarının temininde de bulunmuştur. Göç edenler içerisinde el becerileri olan kişilere iş olanağı vererek kendi paralarını kazanmalarını sağlamışlardır. Trakya'nın Türklere bırakılması hususunda İstanbul'a teşrif eden Refet Paşa, Kızılay kurumunun onursal lideri Dr. Besim Ömer Paşa ile beraber Dâr-üssanâ'ayı ziyaret etmiştir.²¹⁷

Yapmış olduğu çalışmalar ve fedakârlıklar neticesiyle İkdâm Gazetesi ilk defa bu müesseseden bahsetmiş ve herkese duyurmuştur. Gazetenin haberine göre kurumda 90 şehidin çocukları ve dul hanımları çalışmıştır. Buradaki çalışanlara

²¹³ Nadir Özbek, *Osmanlı İmparatorluğunda Sosyal Devlet Siyaset, İktidar ve Meşruiyet 1876-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 305-306.

²¹⁴Seçil Karal Akgün-Murat Uluğtekin, *Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a*, Seçil Yayınları. Ankara,2002,s.159.

²¹⁵ Bernard Caporal, *Mustafa kemalizm'de ve Mustafa kemalizm Sonrasında Türk Kadını I-III (1919-1970)*, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş. Ankara,1999, s.148.

²¹⁶Akgün- Uluğtekin, Age, s. 159

²¹⁷ Çapa, Age, s. 51.

yemek verildiği gibi günlük 5 kuruş da ücret verilmiştir. Yetim olan çocuklar ve dul kadınların bu kurum tarafından can ve namusları da güvence altına alınmıştır.²¹⁸

Çeşitli faydalı görevlerde bulunmuş olan bu Müessese sadece yemek, barınma, maaş hizmetinde bulunmamıştır. Burada çalışan herkesin eğitimleriyle de bilhassa ilgilenilmiştir. Küçük bir yerden çıkıp büyük bir yere gelen ve kurum hayatını henüz tanımayan kadınlar sıkı bir eğitime tabi tutulmuş ve okuma-yazma dersleri almaları da sağlanılmıştır. Bu hizmetlerden ihtiyar kadınlar da faydalanmıştır. Okuma-yazma çalışmaları Cemal Refet Bey tarafından verilmiştir. Müessesenin eğitim faaliyetlerine ne yazık ki başta istenilen ön görülen sayıda katılım olmamıştır. Ancak ilerleyen süreçte beklenmeyen bir şekilde katılım artmış ve neredeyse bütün kadınlar verilen ihtarlara icap etmeye başlamışlardır. Hatta katılım çemberine ihtiyar kadınlar da dâhil olup okuma- yazmayı sökmüşlerdir.

Sanayi alanında çalışan kişiler sürekli kontrol altında tutulup sağlık durumları her an gözlenilmiştir. Özellikle dikiş işleriyle uğraşan kişilerin göğüs, akciğer, göz vb. uzuvların hasar görmeleri engellenmeye çalışılmıştır. Bundan sebep çalışanlar hekimler tarafından muayene edilip, içlerinde müdahaleye ihtiyacı olanlar tespit edilip çalışmalarına mani olmuşlardır. Tüm çabalara rağmen hasta düşenler hastalıkları süresince tam yevmiye alıyor ve çalışanların mesken ettikleri yerlere hekimler gönderilerek tedavileri sağlanmıştır.²¹⁹

2.3. Müdafaa-i Hukuk Hanımlar Cemiyeti

Mustafa Kemal'in Fuat paşaya verdiği direktifle Kastamonu vilayetine gönderilen kumandan Osman Bey'in buraya varmasıyla bu müessese kurulmuştur. Bu kurum işgaller nedeniyle bir miting tertip etmiş ve yaklaşık üç bin kişiden oluşan kadını şehrin Kız Öğretmen Okulu bahçesinde toplamayı başarmışlardır.²²⁰ Başlamış olan işgallerin haksız olduğunu, topraklarımızın parçalanmasına asla müsaade etmeyeceklerini dile getirip, miting sonrası padişah ile vekiline, dönemin Amerika

²¹⁸ Cemal Sezer, *Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Dâr-üs-Sanâ'ası*, History Studies Dergisi, C. VI, S.3, Bolu,2014,s.5.

²¹⁹ Sezer, a.g.e. s.6.

Birleşik Devletleri ve Fransa'ya yine aynı şekilde dönemin İngiltere, İtalya ile birlikte Hindistan'daki Devlet eşlerine durumu anlatan telgraflar çekilmiştir.²²¹

2.4. Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti

Kahraman kadınlarımız topraklarının kurtarılması adına verilen Millî Mücadele'ye üstün bir kararlılıkla katıldığını ortaya koyan en can alıcı olaylardan biri, Sivas şehrinde teşekkül etmiş olan bu kurumdur. Bu cemiyet düşman devletlerin aziz vatan topraklarını işgal etmelerini dikkatle ve büyük bir özenle takip etmişlerdir. İşgalci İtilâf Devletleri ve dönemin işbirlikçi İstanbul Hükümeti'ne karşı protesto mektupları yayınlamıştır. Yine bununla birlikte ordumuzun para ve diğer ihtiyaçları için yardım kampanyaları düzenleyen, Millî Mücadeleye destek olmak adına Anadolu topraklarına geçen vatanperverlerimize destek mesajları ileten cemiyet, milletimizin Kurtuluş harbi döneminde kahraman kadınlığının gurur abidesi olacak nitelikte çok büyük gayretler göstermiştir.

Sivas Valisi Reşit paşa tarafından yürürlükteki yasalara aykırı olmadığı onaylanan müessese dönemin Sivas Valisinin eşi "*Melek Hanım*", Defterdar olarak görev yapan Tevfik efendinin hayat arkadaşı "*Samiye Hanım*," Jandarma kumandanlığını yapan Mustafa Kemal Bey'in eşi "*Şefika Hanım*" ve Çankırı memlehası (tuzlası) müdürü olarak görev ifa eden Raif Efendi'nin eşi "*Emine Hanımlar*" tarafından vücuda getirilmiştir.²²²

On altı vatansever kadından oluşan ve bir yönetim heyeti haline dönüşen bu Cemiyet, bütün kadınları cemiyetin doğal mensupları kabul ederek Mustafa Kemal 'e cemiyetlerinin kuruluşunu haber vermiş, vatanın kurtuluşu için kendisinin emirlerini yerine getirmeye her zaman hazır olduklarını bildirmiştir. Yaptığı çalışmalara ilişkin

²²⁰Nurettin Peker, İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri (1918- 1923) İnebolu ve Kastamonu Havalisi Deniz ve Kara Harekâtı ve Hatıraları, Gün Basimevi Yayınları, İstanbul.1955, s.102.

²²¹Mustafa Eski, *İlk Kadın Mitingi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1996,s.43.

²²² Nuray Özdemir, *Millî Mücadelede Kadın Desteği: Bolu Müdafaa-i Vatan Gazi Kadınlar Cemiyeti*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.II, S.2, Bolu,2011, s.51.

belgeleri Ankara’da bulunan bütün illeri temsil etmek üzere kurulmuş olan bu müesseseye göndermeleri de Milli Mücadeleye bağlı olduklarını göstermektedir.²²³

3. Millî Mücadele’ye Türk Kadınlarının Diğer Katkıları

Türk kadını Anadolu’daki işgallere karşı sadece protesto gösterilerine katılıp işgalleri kınayarak ve cemiyetler etrafında örgütlenerek değil, her cephede maddi manevi birçok yönden katkıda bulunmuştur. Türk kadınının bu çabalarını ve gayretlerini somut örneklerle anlatmak, Millî Mücadele’deki rolünü de daha iyi ortaya koyacaktır.

3.1. Yardım Toplama Faaliyetleri

Anadolu ve Trakya’da millî birlik ve beraberliğin en güzide örneklerinden birini oluşturan kadın toplulukları, topladığı yardımlarla en zor zamanlarında milletine karşı görevini yerine getirmiştir.

Bartın ve Amasra şehirlerinin kadınları, çeyiz sandıklarından çıkardıkları çeyizliklerini, birkaç parçadan oluşan eşyalarını, savaşta yaralanmış olanların ihtiyaçlarına binaen bağışlamışlardır.²²⁴

Ordu şehrinin sakinleri 1000 liralık bağışta bulunmuş yapılan bu bağışın 500’lük kısmını kadınlar kendi aralarında toplayıp Kızılay’a vermişlerdir.

Konya Kızılay’ı kadınlar Şubesinde, Konya Kızılay Teşkilatına ara sıra bağışlarda bulunmuştur. Kadınlar Şubesi 200 gocuk, 100 takım giysi satın alarak Hilal-i Ahmer’e vermiştir. Ayrıca ordunun ihtiyaçlarının karşılanması için 750 lira bağışta bulunmuşlardır. Bunlardan başka bu topluluk Kırım’dan kaçarak Anadolu’ya gelen ve mağdur duruma düşmüş Kırımlı göçmenlere verilmek üzere 350 lira bağış yapmıştır.²²⁵

Kastamonulu vatanperver kadınların ortaya koydukları özverili çalışmalara dair ortaya konulabilecek en nadide emsallerden birisi de Kastamonu

²²³ Şefika Kurnaz, *Millî Mücadelede Türk Kadını*, MEB Yayınları, İstanbul,1996,s.265

²²⁴ Zekeriya Özdemir, *Millî Mücadele Yıllarında Balıkesir Cepheleri*, Balıkesir Belediyesi Kültür Hizmeti Yayınları, Ankara 2001, s.230-231.

²²⁵ Baykal, a.g.e. s.32.

Tephirhane memuru olarak vazife icra eden Hatice Hanım gösterilmiştir. Hatice Hanım maddi olarak ailesi ile yoksulluk içinde yaşamaya çalışmıştır.

Böylesi ağır şartlara rağmen gerek duyulan meblağ denkleştirilerek, evlenecek olan Hatice hanıma gelinlik alınmaya çalışılmıştır. Ancak ne hazindir ki Hatice kadın alınan gelinliğin geri verilmesini ve elde edilecek gelirin Hilâl-i Ahmer'e bağışlanmasını istemiştir. Gelinlik olmadan düğün yapılamayacağı kendisine ısrarla söylense de, bu fedakâr kadınıımız var olan bir entari ile gelin olmayı kendisi için bir gereklilik olarak görmüştür.

Muharebe hatlarında bunca vatan evladının kanı akmakta iken, Kendisinin süslü püslü düğün elbisesi giyip gelin olamayacağını çevresindekilere ifade etmiştir. Sonuç itibari ile Hatice Hanım'ın gelinliği otuz liraya satılmış parası Hilâl-i Ahmer'e bağışlanmıştır. Bir genç kızın en güzel gününde Hatice Hanım, basma bir entari giyerek düğününe katılmıştır.²²⁶

Vatanperver Türk kadınının yardımseverliği ile vatan toprakları için gösterdiği fedakârlığı edebi metinlere konu olmuştur. Özveriyle örülüp cephe hattına yollanan çorapların ayakları ısıtıp yürüttüğünü, tetiği çeken elleri vatansever kadınların gönderdiği eldivenlerin ısıttığını bilen ve zafere giden yolda bunun anlamını çok iyi bilen yiğit kadınlarımız kurtuluşunu katıldığı yardım faaliyetleri ve öz verisiyle bizatihi kendisi hazırlamıştır.

3.2. Cephane Taşıma Faaliyetleri

Ülkenin kurtuluşu için meclisten üç aylığına istediği Başkumandanlık vazifesini bizatihi üstlenen büyük millet meclis reisi Mustafa Kemal Paşa, işgalci kuvvetlere son hamlesi olarak kabul görülen on bildiri şekilde oluşan Tekâlif-i Millîye Emirlerini halka ilan etmiştir. Önceler hiçbir devlet yönetiminde eşine rastlanılmamış olan bu seferberlik tüm cihan kuvvetlerine Türklerin istikballeri için neleri yapabileceğini bir kez daha göstermiştir.

²²⁶ Baykal, a.g.e. s.33.

Türk kadını her zaman olduğu gibi cephane taşıma işini bir emir olarak değil, gönül rızası ile kendine düşen bir vazife olarak görmüşlerdir.²²⁷ Her ne kadar 5nolu Tekâlif-i Millîye Emri bunu bir zorunluluk haline getirmiş olsa da Türk kadını taşıdığı merminin ve cephanenin cephedeki anlamını çok iyi idrak etmiş ve zafere giden kutlu yolda savaşın kaderini belirleyen bir nefer olmuştur.²²⁸ Verilmiş olan emirle erzak taşımaya hamile kadınlar gönüllü katılmış ve bazıları ağır mühimmatın altında dayanamayıp erken doğum yapmışlardır.²²⁹

İstiklal yolu geçişinde misafir olan yazar Ann Bridge Anadolu'daki gözlemlerini şu şekilde dile getirmiştir:²³⁰

“... Sonsuz bir insan selini andıran bir manzaraydı. Birbirlerinden bir buçuk metre mesafelerle ve tek sıra halinde akın akın geliyorlardı. İnsanlar taşıdıkları tüfeklerin, cephane kutularının ve top mermilerinin ağırlığı altında öne doğru eğilmişlerdi. Daha şaşırtıcı olanı, bu insanların dörtte üçünden fazlasının kadın olmasıydı. Pembe etekliki yöresel kıyafetler ve parlak çiçekli kiraz rengi şalvarlar giyen kadınların bazıları, sırtlarına sarılı yüklerle beraber kucaklarında emzikli bebeklerini taşıyorlar, bazılarının arkasında ise kaygan çamurda kısa adımlarla yürüyen iki ve üç küçük çocuk bulunuyordu. İşte bu şekilde bir gece önce İstanbul'dan kaçak olarak gemi ile gelen askeri malzeme, Küre Dağlarını aşıyordu...”

Millî Mücadele döneminde 12 Temmuz 1920 günü, Adana Kız Öğretmen Okulu öğrencileri de, okul müdüriyetine bir dilekçe sunarak öğretmenlerinin riyaseti altında, vatan torakları uğruna canlarını feda eden Mehmetçiklerin yaralarını sarmak ve dikişlerini dikmek üzere geceli gündüzlü çalışmaya hazır olduklarını bildirmişlerdir. Dilekçeyi değerlendiren Öğretmenler Kurulu, dilekçenin Kuvayı Millîye Komutanı Sinan Paşa'ya sunulmasını kararlaştırmıştır.²³¹

²²⁷ Mehmet Kayıran, *Tekalif-i Millîye Emirleri ve Uygulanışı*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.V, S.15. Ankara, 1989, s.639-664.

²²⁸ Serpil Sürmeli, *Millî Mücadele'de Tekalif-i Millîye Emirleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1998. s.106.

²²⁹ Cevat Kerim İncedayı, *Türk İstiklal Mücadelesi Konferansları*, Yay. Haz. Hüsamettin Ünsal, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.VIII, S.22, Ankara, 1991, s.211-212.

²³⁰ Emel Doğramacı, *Cumhuriyet Döneminde Türk Kadını*, Türk Tarih Kurumu Basımevi Yayınları, Ankara, 1984, s.112.

²³¹ Sarıhan, *a.g.e.* s.153.

Cepheye sırtında bebeğiyle silah ve erzak taşıyan fedakâr Türk kadınına gören Franklin Bouillon, dönemin Dışişleri Bakanı Yusuf Mustafa Kemal Tengirşek'e: *"...Öncelikle size şunu haber edeyim. Siz bu savaşta mutlaka başarı elde edeceksiniz. Her ne vakit ki bir millet böyle kadını, genci, ihtiyarı, hatta çoluk çocuğu ile bir işe sarılırsa onu mutlaka başarır. Geçtiğim yerlerde gördüklerim bunu anlatıyor..."* diyerek bu aziz milletin hakkını teslim etmiştir.²³²

Nitekim Mustafa Kemal Atatürk söylev ve demeçlerinde Anadolu kadınına ilişkin görüşlerini şöyle açıklamıştır:²³³

"Çift süren, tarlasını eken, ormandan odununu kesen, mahsulatı pazara götürerek paraya kalbeden, aile ocaklarının dumanını tütüren bütün bunlarla beraber kağnısıyla, kucağındaki yavrusuyla, yağmur demeyip, kış demeyip, sıcak demeyip cephenin mühimmatını taşıyan hep onlar, hep o ulvî fedakar İlahî Anadolu kadını olmuştur. Binanaleyh hepimiz bu büyük ruhlu, büyük duygulu kadınlarımızı şükran ve minnede edebiyen tâziz ve takdis edelim."

Ankara yolculuğunda bulunan Rauf Paşa, yolculuk esnasında türlü zorluk ve sıkıntı içinde olan kadınlarımızın ağır erzakları taşıdıklarını ve askerlerimiz için yola konulduklarını görünce bu gözlemlerine kitabında şöyle yer vermiştir:²³⁴

"İnebolu'dan Çankırı'ya kadar cephe gerisindeki geri hizmetlerin %90'ının, kadınlar tarafından, erkekleri mahcup edecek derecede gayret ve fedakârlıkla yapılmakta olduğunu görmekteyiz. Bu fedakâr kadınların arasında emzikte çocukları olan mübarek analar da var. Yavruları kucaklarında, kagnıları önlerinde, üvendireleri ellerinde, Ankara'ya ve cepheye cephane naklediyorlar. Allah bu millete yakında necat ve uzun müddet sulh ve saadet nasip edecektir. Bu millet hakkıyla istihkak kesbetmiştir..."

Kurtuluş Savaşı sırasında Türk kadınları cephe gerisinde, ordunun giyim-kuşamı konusunda, savaşta yaralananların askerlerin tedavisinde, çadır ve çadır aksamı dikilmesinde büyük vazifeler icra etmiş ve cepheye mermi üretmek için fişek yapımında çalışmışlardır.

²³² Yusuf kemal Tengirsek, *Vatan Hizmetinde*, Bahar Matbaası Yayınları, İstanbul, 1967, s.248-249.

²³³ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C. I, S.3, Ankara 1989, s. 151-152.

²³⁴ Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni*, *Siyasi Hatıralarım* 2, Emre Yayınları, İstanbul 1993, s.59.

İnönü Savaşları'nda, kundaklı bebekleri yanında sırtlarına cephane yükleyen Türk analarımızın 12'sine yardım ve her türlü destekleri için bir teşekkür göstergesi olan İstiklâl Madalyası verilmiştir. Bu yiğit kadınlarımızın isimleri şöyle nakledilmiştir: “*Hacı Osman kızı Fatma, Ali kızı Âlime, Mehmet Ali kızı Hafize, Ali kızı Ayşe, Molla Hasan kızı Fatma, Musa kızı Ayşe, Veli Onbaşı'nın kızı Ayşe, Kara Bektaş'ın kızı Fatma, Molla İbrahim kızı Fatma, Mehmet kızı Ümmühan, Hacı Mustafa kızı Fatma, Besim kızı Şükriye*”.²³⁵

Özetleyecek olursak; kurtuluş savaşının her safhasında ordunun cephane ihtiyaçlarını sırtlarında top mermisi taşıyarak, mermi imalâthanelerinde çalışarak gidermeye çalışan Anadolu'nun yiğit kadınları yiyecek içecek tedarikinde, demiryolunda bozulan rayların onarımında, yaralı askerlerimizin günlük bakım ve ihtiyaçlarında çalışmışlardır. Kendi ulusuna daha üstün katkılar sağlamak için taşıtlardan arda kalan cephaneleri ellerinde ve kucaklarında taşıyıp bu şekilde hizmet etmekten çekinmemişlerdir.²³⁶ Kağnısına ikinci öküzü bulamadığı zaman onun yerine koşuma girmişlerdir. Ülke ve millet sevgisinin, istiklâl aşkının, şeref ve haysiyet duygusunun zirvesinde olan Türk kadını, Kurtuluş Savaşı'nın temelini canını ve kanını harç yapmıştır.

3. 3. Mühimmat Üretimi

Milli Mücadele döneminde kahraman Türk Ordusu'nun silah ve cephane ihtiyacı, çeşitli kaynaklardan temin edilmiştir. Bunlar, şu şekilde sıralanabilir:

1. Cepheelerde düşmandan safından toplanan
2. İstanbul'daki mühimmat depolarından kaçırılan
3. Sovyet Rusya'dan yardım olarak alınan
4. İşgal ordularının çekilirken geriye bıraktıkları silahlardır.

²³⁵ Nihal Yazan, *Millî Mücadele'de Kadın ve Kadın Kahramanlar*, Tercüman Gazetecilik Matbaacılık A.Ş. Yayınları, İstanbul, 1984, s.674.

²³⁶ Miralay Mehmed Arif Bey, *Anadolu İnkılabı Millî Mücadele Anıları (1919 -1923)*, İkdâm Matbaası Yayınları, İstanbul,1987, s.67-68.

Milli Mücadele günlerinde orduya yarar sağlamak için her alanda varlığını ve gayretini gösteren yiğit Türk halkı, Ankara'da kurulan *İmalat-ı Harbiye*'de pusat üretmiş, bozuk ve eski silahları onarmışlardır. Aslında bir fabrikadan ziyade sadece küçük bir imalathane olan bu atölyede, kadınlarımız, ihtiyar erkekler ve küçük çocuklar Milli Mücadele'nin silah ve cephane ihtiyacını karşılamak için dur durak bilmeden çalışmışlardır.

Güneydoğu Anadolu'da ise Antep muharebeleri zamanında mühimmat fabrikasında kadınlar, çocuklar, kimsesiz kadınlar, sakatlar ve cepheye gidemeyen Antep halkı, gecelerini gündüzlerine katarak eski silahları onarmışlardır.²³⁷ Dolayısıyla Türk milletinin topyekûn seferberlik anlayışı, savaş mühimmatı üretiminde de kendini göstermiştir.

1921 yılının başlarında, Kayseri vilayeti ile Konya şehirlerinde ordunun eksikliklerini tamamlamak için tüfek bakım atölyeleri faaliyete geçirilmiştir. Üstelik muharebenin ardından, topların azami bir kısmı tamir edilerek tekrar kullanılabilir duruma getirilmiştir.

1921 yılı içerisinde açılan tüfek ve mermi imalathaneleri, 1,5 milyon civarında tüfek kurşunu ile 400 bini aşan mermi topunun değişim-onarımını gerçekleştirmiştir. Yapılan bu çalışmalarla beraber tüfek ve mermiye ek olarak el bombası faaliyetlerine de başlanmış olup elde edilenlerin on binden fazlası cephe hatlarına nakledilmiştir.²³⁸ Nitekim Milli Mücadele yıllarında, gerçekleşen çarpışmalarda olası cephane ihtiyacının ve kullanımının sayısal verilerle tespit edilmesiyle de savaşın ciddiyeti bir kez daha vurgulanmıştır.

Milli Mücadele dönemindeki zor şartlara ve yoksulluğa rağmen Türk kadınlarının büyük bir gayret ve özveriyle toplantılar düzenleyerek başladığı

²³⁷ Hulki Saral – Tosun Saral, *Vatan Nasıl Kurtarıldı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1970,s.347-348.

²³⁸ Ersoy Zengin, *Milli Mücadele Yıllarında İmalat-ı Harbiye Fabrikaları*, Mavi Atlas Yayınları, 2017, s.213.

faaliyetlerine, ordu için her türlü giysi ve mühimmatı üreterek çalışmalarına hızla devam etmişlerdir.

Kahraman Türk kadınlarının cephe gerisindeki organizasyonunu anlatan fotoğraflarda yer alan anaç, fedakâr, vatansever, üretici, profesyonel, modern ve geleneksel rolleri, siyasal ve kültürel toplu durum da Milli Mücadele'nin önemli bir parçasını meydana getirmiştir.

Milli Mücadele yıllarında Anadolu'da ekonomik kaynakların kifayetsiz olmasına rağmen, bütün vaktini ve gücünü ordu için üretim seferberliği yaparak geçiren Türk toplumunun topyekûn mücadele gerçeği, bu fotoğraflarla apaçık ortaya konulmuştur. Ayrıca Anadolu'nun yiğit kadınları ve erkekleri, hem görevli hem de gönüllü olarak askeri malzeme üretimde yerlerini almışlardır.

Mühimmat üretimine ilişkin olan fotoğraflarda dikkat çeken önemli detaylardan biri ise çalışan kadınların hiçbirinin ellerini korumak için eldiven takmamış, büyük bir kısmının ise önlük giymemiştir. Elbette ki bu o dönemin koşullarından kaynaklanan, özellikle ekonomik imkânsızlıklar nedeniyle fabrikada çalışırken bile koruyucu olarak kullanılması gereken giysiler tedarik edilememiş olmasından kaynaklanmıştır.

Aynı şekilde Birinci Dünya Savaşı sırasında Avrupa'da mühimmat üreten kadınlar tarafından elleri ve yüzü koruyan kamuflaj malzemelerinin kullanılmaması, onlarda “*toksin, sarılık*” adı verilen deride oluşan bir hastalığı ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla Milli Mücadele zamanında savaş mühimmatı üreten Türk kadınlarının da aynı sağlık sorunu ile karşılaşmış olabileceği ihtimali var sayılmıştır.²³⁹

3.4. Erzak ve Giysi üretimi yapmaları

Anadolu topraklarında dokumacılık yapmak için yeteri kadar hammadde bulunduğu halde bu alana ilişkin sanayinin olmaması, Milli Mücadele döneminde askerlerimizin askeri kıyafet ihtiyaçlarının karşılanmasını zorlaştırmıştır. Orduda günbegün sayıları artırılan birliklerde bulunan askerlere silah tedarik edilmesinin

²³⁹ Baykal, a.g.e. s.117.

önemli olması kadar, onlara askeri kıyafetlerin temin edilmesi de oldukça önem arz etmiştir. Nitekim kurtuluş mücadelesi sırasında cephe gerisinde askeri üretimde çalışan ve ordunun ihtiyaçlarını karşılayan birçok vatansever ve yiğit kadınıımız bulunmuştur.²⁴⁰

Askeri kıyafet üretiminin yapıldığı anları ölümsüzleştiren fotoğraflara bakıldığında, farklı yaş aralıklarındaki kadınların birlikte ve bir disiplin içerisinde çalıştıkları gözler önüne serilmiştir.

Milli Mücadele yıllarında kadının üretim sahalarında bir gözetim ve disiplin çerçevesinde çalıştığı gerçeği gözler önüne serilmiştir. Nitekim bu döneme kadar gelen fotoğraflarda, gelişigüzel bir askeri üretimin gerçekleşmediğini de ortaya konmuştur. Öte yandan arka kısımda kalan odalarda, dikiş makinalarıyla askeri giysilerin dikildiği yine fotoğraflardan anlamıştır. Kadınlar için savaş döneminde bu atölyeler ve fabrikalar, adeta bir yaşam alanına dönüşmüştür. Kız çocuklarını dahi söz konusu bu üretime dâhil eden yiğit Anadolu annelerin ordusuna ve ailesine ne kadar bağlı oldukları, fotoğraf kadrasına yeterince girmiştir. Bu kapsamda Milli Mücadele yıllarında *Sovyet Diplomat Semyon İvanoviç Aralov*, Konya'da bulunduğu bir sırada, savaş sanayisi fabrikalarında ve otomobil tamir atölyelerinde çalışanların gösterdikleri fedakârlıklara hatıratlarında yer vermiştir.

Anadolu insanının yoksulluk içinde yaşamasına rağmen halkın bu teşkilatlarda postal, elbise, silah, kılıç üreterek, ordusuna destek olduğunu vurgulamıştır. Semyon Aralov, Konya Tiyatro binasının imalathaneye çevrildiğini ve üç balkondan müteşekkil olan bu binanın her bir bölümünde, dokumacılık, elbise dikimi ve çizme üretiminin yapıldığını bildirmiştir.²⁴¹

²⁴⁰ Baykal, a.g.e. s.98.

²⁴¹ Semyon İvanoviç Aralov, *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları*, Çev. Hasan Ali Ediz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s.111.

SONUÇ

İslamiyet öncesinde her Türk asker sayıldığından kadın erkek ayrımı yapılmamış ve bu nedenle kadına erkekler gibi kılıç kuşanma, at binme ve döğüş sanatları öğretilmiştir. Kıvrak zekâsıyla kadın, doğanın çetin şartlarına ve olası bir düşman saldırısına tek başına mücadele edebilecek hale gelmiş bunun neticesiyle alp unvanını almıştır. Kadın savaşta erkeklerle beraber mücadele ederken aynı zamanda evin hizmetini aksatmamış ve erkeklerin cebelleştiği konularda onlara akıl danışmanlığında bulunmuştur.

İslamiyet'in ortaya çıkıp yayıldığı Türk coğrafyalarında kadına olan değer değişmemiş ve Alplık görevine devam etmiştir. İslamiyet'in etkisiyle Anadolu'da sosyal, kültürel alanda zuhur bulan Ahilik teşkilatı ortaya çıkmış ve bu alana kadın kolu olan Bacıyan-ı Rum teşkilatı dâhil edilmiştir. Bu yapıda kadın sosyal, kültürel, sanat, ekonomi alanında icraatlar da bulunmuştur. Ayrıca kadına verilen değer mahiyetinde bu dönemde yapılan çeşitli sivil mimariler kadınlar adına yapılmaya başlanmıştır.

Osmanlı dönemine baktığımızda da bu durum değişmemiş ve kadın çeşitli faaliyetlerin yanında çarşı, pazarda, halı sanatında boy göstermeye başlamıştır. Tanzimat'la beraber eğitim hukuk alanında yaşanan gelişmelerle darülfünün kurulmuş ve kadın öğretmen okulları, ebelik okulları açılmıştır.

Meşrutiyetle beraber kadın bir adım daha öne çıkmış çeşitli topluluklar kurarak mecmualar çıkarmış ve aktif çalışmalar içerisinde bulunmuştur. Ahmet Vefik paşa tarafından oluşturulan *mecelle* ile kadın miras, eğitim, evlilik, şahitlik vs. alanında yeni haklar elde etmiştir. Bununla da kalmamış çeşitli dernek ve cemiyetler kurarak toplantılar tertip etmeye başlamıştır.

Milli mücadele dönemine geldiğimizde ise kadın yapılan zulümlere boyun eğip evde kaderine mahkûm olmamıştır. Bilakis içinde olan alplık ruhunu ortaya çıkarmış ve düşman karşısına dikilmekten çekinmemiştir. Bu durumun en güzel örneğini nitekim Mondros mütarekesi ve sonrasında başlayan işgal hareketleriyle kadının almış roller bize göstermektedir.

Mondros mütarekesi sonucu tüm yurdun işgal ve zulümlere maruz kalmasıyla beraber kadınların, görev ve sorumlulukları artmıştır. Savaş döneminde halkının direniş mücadelesi bu zorlu süreçte milli mücadele ruhunu ayakta tutup olağan gücüyle direnip askerlerinin yanında yer almıştır. Bu dönemde ülkede olan yıkımlara karşı mitingler organize etmiş, yardım dernek ve cemiyetleri kurmuş, ordu birlikleri, kimsesizler ve göçmenler için yardımlar toplama faaliyetlerinde bulunmuştur. Cephane yapım evlerinde çalışan, kağıt gruplarında orduya aş ve cephaneye gibi ihtiyaçları taşıyan, silahlı müfrezelerden dahi geri kalmayıp burada askerimizin yanında yerini almıştır. Yiğit kadınlarımız vatanının kurtarılması ve ülkenin selameti için çeşitli fedakârlıklarda bulunmuşlardır.

İzmir’de konuşmalar yapan Meliha Hanım, yine İstanbul’da yer alan Sabahat ile Naciye Hanımlar ile Münevver Saime Hanım gibi kadınlar ile Sultanahmet’teki akıllarda kalan tarihi konuşma mitingiyle söz alan onbaşı Halide Hanım toplantılarında hanımların savaşın başından sonuna kadar erkeklerin yanında var güçleriyle duracaklarını herkese göstermişlerdir.

Kahraman Anadolu kadını Milli Mücadele sürecinde göstermiş olduğu çaba ve başarılarıyla toplum içindeki yerlerini ve önemlerini kanıtlamışlardır. Yüzyıllardır süre gelmiş olan sır perdesini böylece ortadan kaldırmışlardır. Kanıt olarak söylemek gerekirse bu devrimsel süreçte bazı hakların elde edilmesi verilebilir. Ancak verilmiş olan bu hakların yapmış oldukları hizmetleri karşılayıp karşılamadığı ayrı bir münakaşa konusudur. Dikkat edilmesi icap eden diğer bir husus da, kahraman Kadınların mücadeledeki varlıkları ile savaş sonucunun seyrini nasıl değiştirdiği kazanımıdır.

Sonuç olarak bu çalışmada kadının bir sembol ve simgeden ibaret olmadığını, çetin arbedelerde en az erkekler kadar nasıl mücadelecisi ve savaşçı olduğu görülmüştür. Bu bağlamda erkeklerimizin sadece cephede savaştıkları göz önüne alınırsa kadının vermiş olduğu çabanın büyüklüğü daha iyi anlaşılacaktır.

Kadınlarımız vermiş oldukları uğraşlar savaşın seyrini doğrudan etkilemiş ve tüm Dünya’ya Türk kadının gücünü göstermiştir. Milli mücadeleden önce de kadının savaşçı kimliği bilinmekteydi ancak ilerleyen süreçlerde bu durum biraz daha geri

planda kalmış kadın adı daha çok sosyal kültürel alanda ne çıkmıştır. Daha önceleri kadın sosyal kültürel ekonomik ve hatta siyasal alanlarda ayrı ayrı ele alınırken, bu çalışmada tüm unsurlara savaşçı kimlikte eklenerek bir arada değerlendirilmeyle farklı bir bakış açısının ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu çalışmaya konu alan kadınlarımızın özveri ve çalışmaları tarihsel bir süreç içerinde (1919-1922) Anadolu'da yaşanılan olayların yorumlanması ve kurtuluş savaşının yeni veriler ve perspektifler ışığında sunulması bakımdan önemlidir.

KAYNAKÇA

GAZETELER

- Akşam Gazetesi, 31 Ağustos 1922. s.1.
Alemdâr Gazetesi, 23 Mayıs 1335.
Cumhuriyet Gazetesi, 30 Eylül 1930.
Hadisat Gazetesi, 24 Mayıs 1335.
Hadisat Gazetsi, 31 Mayıs 1335.
İleri Gazetesi, 4 Haziran 1920, s. 1.
İstiklal Harbi Gazetesi, 1 Temmuz 1919.
İstiklâl Harbi Gazetesi, 24 Mayıs 1919.
İstiklal Harbi Gazetesi, 30 Haziran 1919. no:42.
İstiklal Harbi gazetesi,24 Temmuz 1919.no:63.
Kadın Gazetesi, 27 Mart 1950, Y.4, S.161, s.1, 3.
Milliyet Gazetesi, 09 Temmuz 1986, s.3.
Tasvir-i Efkâr Gazetesi, 30 Kasım 1919, S.2917, s.2.
Tasvir-i Efkâr Gazetesi, 6 Ocak 1920.
Tercüman-ı Hakikat, 23 Eylül 1921.
Vakit Gazetesi, 24 Mayıs 1919.
Vakit Gazetesi, 8 Eylül 1921, s.1.
Vakit Gazetesi, 5 Şubat 1922, S.1492, s.1.

TETKİK ESERLER

- ABADAN Nermin Unat, *Türk Toplumunda Kadın*, Ekin Yayınları, İstanbul, 1982.
ADIVAR, Halide Edip *Mor Salkımlı Ev*, Özgür Yayınları, İstanbul, 2005.
ADIVAR, Halide Edip, *Ateşten Gömlek*, Özgür Yayınları, İstanbul, 1999.
ADIVAR, Halide Edip, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, Can Yayınları, İstanbul, 1962.

AKÇAKAYALIOĞLU, Cihat, *Atatürk, Komutan, İnkılâpçı ve Devlet Adamı Yönleriyle*, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 1988.

AKGÜN, Seçil Karal ve ULUĞTEKİN, Murat, *Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a*, Seçil Yayınları, Ankara,2002.

AKINCI, İbrahim Ethem, *Demirci Akıncıları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi Yayınları, Ankara 1978.

AKSOY, İlhan, *Toplumsal ve Siyasal Süreçte Türk Kadını*, Yasama Dergisi Yayınları, S. 12, İzmir, 2017.

AKŞİN, Sina *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, C.II, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1998.

AKŞİN, Sina *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 2007.

AKTAŞ, Şerif, *Halide Edip Adivar*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi, Cilt XX, S.1, Ankara,2013.

ALTAY, Devrim, *Halide Edip Adivar*, Alter Yayınları Ankara,2010.

ALTIN, Hamza, *Halide Edip'te Eğitim Fikri ve Onun Talim ve Terbiye İsimli Eseri*, Bingöl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi, C.XIV, S.20, Bingöl,2019.

ARABACI, Hacı Murat, *Millî Mücadele'nin Hazırlık Safhasında Halide Edip Adivar'ın Faaliyetleri ve Mustafa Kemal Atatürk*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.19, Kütahya.2007.

ARALOV, Semyon İvanoviç; *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları (1922-1923)*,Çev. Hasan Ali Ediz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.

ARGUNŞAH, Hülya, *Bir Cumhuriyet Kadını: Şukufe Nihal*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003.

ARIBURNU, Kemal, *Millî Mücadelede İstanbul Mitingleri*, Yeni Desen Matbaası Yayınları, Ankara, 1975.

ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2010.

ASLAN, Yavuz, *Türk Bağımsızlık Savaşı'nın Kadın Kahramanlarından Ayşe Çavuş ve Onunla Yapılan İki Mülakat*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.VI, S.37, Erzurum,2006.

AŞIKPAŞAZADE, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi (Tevarih-i Al-i Osman)*, Hızr. Nihal Atsız, Devlet Kitapları Yayınları, İstanbul, 1970.

ATATÜRK Araştırma Merkezi (2006), *Atatürk'ün söylev ve demeçlerinden seçmeler, Konya'da kadınlar ile konuşma*, 21 Mart 1923. Erişim Tarihi: 29.08.2018, http://ankaenstitusu.com/wp-content/uploads/2016/06/soylev_ve_demecleri.pdf

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Nutuk*, Yay. Haz. Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara,2000.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. I, S.3, Ankara 1989.

BALCIOĞLU, Mustafa, *Batı Anadolu'nun İşgali ve Kuvayı Millîye Millî Mücadele Tarihi-Makaleler*, Yay. Haz. Berna Türkoğan, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2002.

BAYKAL, Bekir Sıtkı, *Millî Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1996.

BAYUR, Yusuf Hikmet, *Atatürk'ün Hayatı ve Eseri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul, 1970.

BEKTAŞ, İlknur, *Kara Fatma*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013.

BELEN, Fahri, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1973.

BENAZUS, Hanri, *Bir Milletin Yeniden Doğuşu, Türk Kadınının Uyanışı*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2005.

BORAK, Sadi, *Millî Mücadele'de Harika Kız*, Tarih Coğrafya Dünyası Dergisi, C.II, S.8, Ercan Matbaası, İzmir,1959.

BURHAN, Sabahattin, *Çete Ayşe*, Nesil Yayınları, İstanbul 1998.

CAPORAL, Bernand, *Mustafa Kemalizmde ve Mustafa Kemalizm Sonrasında Türk Kadını I-III (1919-1970)*, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş. Ankara, 1999.

CEBESOY, Ali Fuat, *Millî Mücadele Hatıraları*, Vatan Neşriyatı Yayınları, İstanbul,1953.

- CELASİN, Zehra, *Tarih Boyunca Kadın*, Ülkü Kitap Yurdu Yayınları, İstanbul, 1946.
- CRİSS, Bilge, *İşgal Altında İstanbul*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.
- CUNBUR, Müjgân, *Millî Mücadele Mitinglerinde Türk Kadınının Yaptığı Konuşmalar*, Cumhuriyetin 60. Yıldönümü Yayınları, Ankara, 1983.
- ÇAHA, Ömer, *Sivil Kadın*, Vadi Yayınları, Ankara, 1996.
- ÇAĞA, Cahit, *Tarih Boyunca Harp ve Kadın*, As. Fb. Basımevi Yayınları, Ankara, 1948.
- ÇANKAYA, Necati, *Tarihi Süreç İçerisinde Türk Kadını*, MKB Ajans Yayınları, İstanbul, 2003.
- ÇATALBAŞ, Resul *Milashlı Dr. İsmail Hakkı'nın Hayatı, Eserleri ve İslam İle İlgili Görüşleri*, Artuklu Akademi Dergisi, C. I, S. 1. Mardin, 2014.
- ÇAVDAR, Döndü, *Millî Mücadele'de Kahraman Türk Kadınları*, Konya, Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, Konya,2009.
- ÇAYCI, Abdurrahman, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara,2002.
- ÇELEBİ, Mevlüt, *Türk İnkılâp Tarihi*, Özal Matbaası, İzmir, 2007.
- ÇELİK, Esmâ Torun, *Türk Kadın Kahramanlarından Kara Fatma*, Journal Of Turkish Studies Dergisi, Cilt XI, S.16, Ankara, 2016.
- ÇİÇEK, İbrahim, *Gördesli Mücadele Makbule ve Silâh Arkadaşları*, Salihli Belediyesi Kültür Yayınları, Salihli,1998.
- ÇOLAK, Faruk *Türklerde Lider Kadın Tipolojisi ve Gülnar Hatun Efsanesi*, Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi, C 1. S.2, İstanbul, 2016.
- ÇOLAK, Güldane, Lale Uçan, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Basında Kadın Öncüler*, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2008.
- DİNÇER, Aysal Necdet, *Rahime Onbaşı*, Hançer Matbaası Yayınları, Osmaniye, 1983.
- DOĞAN, İsmail *Osmanlı Ailesinin Sosyolojik Evreleri, Kuruluş, Klasik ve Yenileşme Dönemleri*, Türkler Ansiklopedisi, C.V, Ankara, 1999.

DOĞRAMACI, Emel, *Cumhuriyet Döneminde Türk Kadını*, Türk Tarih Kurumu Basımevi Yayınları, Ankara, 1984.

DONUK Abdülkadir, *Eski Türk Ailesi ve Vasıfları*, Türk Yurdu Dergisi, C, IX, S.16, Ankara,1988.

DÖĞÜŞ Selahaddin, *Kadın Alplardan Bacıyân-ı Rum'a (Anadolu Bacıları Teskilatı); Türklerde Kadının Siyasi ve Sosyal Mevkii*, KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, C.XII, S.1,Maraş, 2015.

DURAKBAŞA, Ayşe, *Halide Edip Türk modernleşmesi ve feminizm*, İletişim Yayınları, İstanbul,2017.

DURMUŞ, İlhami, *Türk Tarihinin Öncüleri*, Akçağ Yayınları Ankara, 2013.

DURMUŞ, Yalçın, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2002.

ENER, Kasım, *Çukurova Kurtuluş Savaşı'nda Adana Cephesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara,1996.

ENGİNÜN, İnci, *Halide Edib Adivar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara,1989.

ENGİNÜN, İnci, *Milli Mücadelede Türk Kadını*, Cumhuriyetin 60. Yıldönümü Yayınları Enstitüsü, Ankara, 1983.

ERGİN, Muharrem, *Dede Korku Kitabı*, Milli Eğitim Yayınevi, İstanbul,1969.

ERGÜN, Mustafa, *II. Meşrutiyet devrinde eğitim hareketleri*, Ocak Yayınları, Ankara,1996.

ESKİ, Mustafa, *20. yüzyılda Kastamonu kadınları*, Önder Matbaacılık Yayınları, Ankara. 2008.

ESKİ, Mustafa, *İlk Kadın Mitingi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları. Ankara, 1996.

FEYZİOĞLU, Turan, *İzmir'in İşgali ve Sultanahmet Mitingi*, Türk Solu Gazetesi, S. 53, Simurg Kitapevi, Ankara,2004.

FEYZİOĞLU, Turhan, *Atatürk ve Kadın Hakları*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.II. S.6, Ankara, 1986.

GELGEÇ BAKACAK, Ayça *Cumhuriyet Dönemi Kadın İmgesi Üzerine Bir Değerlendirme*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, C.XI, S. 44, Ankara,2009.

GÖDE, Kemal, *Eratnalılar (1327-1381)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

GÖKALP, Ziya, *Türk Medeniyeti Tarihi*, C.II, Türk Kültür Yayınevi, İstanbul,1995.

GÖKBİLGİN, Tayyib, *Hürrem Sultan*, İslam Ansiklopedisi, C.V,S.2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul,1950.

GÖKSEL, Burhan, *Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara,1998.

GÖLE, Nilüfer, *Modernleşme Bağlamında İslami Kimlik Arayışı, Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.

GÖNENÇ, Aslı, *Anadolu Ajansı’nın Türk basın tarihindeki yeri ve önemi*. İletişim Fakültesi Dergisi, C.0,S.19,İstanbul,2004.

GÜL, Muhittin, *Bizde Kadınların Siyasal Haklar Alması ve İlk Kadın Milletvekillerimiz*, Cumhuriyet’ in Kuruluşunun 75. Yılı Armağanı, Gazi Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Arşiv ve Uygulama Merkezi Yayınları, No:3, Ankara,1998.

GÜNDÜZ, Ahmet, *Tarihi Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi*, Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, C.VI, S.4, İstanbul,2012.

GÜNER, Zekai, KABATAŞ, Orhan, *Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını ve Ankara*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1990.

GÜREL, Ziya, *Kurtuluş Savaşı’nda Demiryolculuk*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.

HİNÇER İhsan, *Türklerde Yüzgörümlüğü ve Ağırılık*, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, C.I, S.4, İstanbul, 1980.

HUNKAN, Ömer Soner, *Türk Hakanlığı Karahanlılar*, Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2011.

İLBER, ORTAYLI, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Alkım Yayınları, İstanbul, 2005.

İNAL, İbnül Emin Mahmud Kemal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, C.III, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.

İNAN, Rauf, *Atatürk ve Türk Kadını*, Tarihte Türk Kadını Arkın Yayınevi, İstanbul, 1991.

İNAN, Abdülkadir, *Makaleler ve İncelemeler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.

İNAN, Afet, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Devrinde Yabancı İşgallere Karşı Gelen Hareketlerde Türk Kadını. Büyük Zafer ve Sonuçları (60. Yıldönümü Toplantısı Bildirileri)* Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1995.

İNAN, Afet, *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, Milli Eğitim Basımevi Yayınları, İstanbul, 1982.

İNCEDAYI, Cevat Kerim, *Türk İstiklal Mücahedesini Konferansları*, Yay. Haz. Hüsamettin Ünsal, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.VIII, S.22, Ankara,1991.

İNÖNÜ, İsmet, *Hatıralar*, (haz: Sabahattin Selek), Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2009.

JAESCHKE, Gotthard, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.

KABAKLI, Ahmet, *Türk Edebiyatı*. C.III, TEV Yayınları, İstanbul,1997.

KAFESOĞLU, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat Yayınları, İstanbul, 1993.

KAFESOĞLU, İbrahim, *Harezşahlar İmparatorluğu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara,2000.

KAFESOĞLU, İbrahim, *Türkler ve Medeniyet*, Hamle Yayınları, İstanbul, 1995.

KALYONCUOĞLU, Zeynep, *Anadolu'da Kuva-yı Milliye'nin Oluşumu*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2011.

KAPLAN, Leyla, *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1998.

KAPTAN, Şükrü Tekin, *Kurtuluş Savaşında Denizlili Önderler*, Bilal Ofset Matbaacılık. Denizli,2004.

KAPUSUZOĞLU, Burhanettin, *Toprağa can ektiler seferberlik Hikâyeleri*, Sorgun Belediyesi Yayınları, Ankara, 2011.

KARABEKİR, Kazım, *İstiklal Harbimizin Esasları*, C.I, Sinan Matbaası Neşriyat Evi Kitapları Müdürlüğü, Milli Eğitim Basımevi Yayınları, İstanbul,1951.

KARAGÖZOĞLU, Nazike, *Sosyal Bilgiler Dersinde Vatanseverlik Değerinin Kazandırılmasında Kadın Kahramanların Yaşam Öykülerinin Kullanılması*, Uluslararası Alan Eğitimi Dergisi. C. IV, S.2,Yozgat, 2018.

KARAL, Enver Ziya, *Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nda Batının Etkisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Türk Ansiklopedisi C.XV, Ankara, 2006.

KARAOSMANOĞLU, Yakup, *Kadri Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*, İletişim Yayınları, Ankara,1969.

KARAY, Refik Halit, *Minelbab İlelmihrab, İnkılâp ve Aka Kitapevleri*, İstanbul,1964.

KAYIRAN, Mehmet, *Tekâlif-i Milliye Emirleri ve Uygulanışı*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. V, S.15, Ankara,1989.

KIRMIT, Ömer Faruk, *İzmir'in İşgalinden Sonra Yapılan Büyük Sultan Ahmet Mitingleri*, Tarih ve Gelecek Dergisi, C.VI, S.4, Ankara,2020.

KIVANÇ, Osmâ, *Cumhuriyet Dönemi Anıt Heykellerinde Kadın İmgesi*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. XXX, S.1,Sivas,2006.

KİTAPÇI Zekeriya, *Türk ve Selçuklu Hatunları*, Yedi Kubbe Yayınları, Konya, 2008.

KÖYMEN Mehmet Altay, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1976.

KÖYMEN, Mehmet Altay, *Alp Arslan ve Zamanı*, Nadir Kitap Evi Yayınları, C.II, Ankara,1983.

KURNAZ, Şefika, *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1996.

KURNAZ, Şefika, *Milli Mücadelede Türk Kadını*, MEB Yayınları, İstanbul, 1992.

MARTTİN, Volkan, *Misak-ı Millî'nin Kabulü Ve İstanbul'un İşgali Sürecinde 1920 Sultanahmet Protesto Mitingi'nin Önemi Ve Etkisi*, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, C.XVIII, S.18, İzmir, 2018.

MERÇİL, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Bilge Kültür ve Sanat Yayınları, İstanbul 1985.

MISIRLIOĞLU, Kadir, *Kurtuluş Savaşı'nda Sarıklı Mücahitler*, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1969.

MISIROĞLU, Aynur, *Kuvayı Milliye'nin Kadın Kahramanları*, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1976.

MİRALAY, Mehmed Arif Bey, *Anadolu İnkılabı Milli Mücadele Anıları (1919-1923)*, İkdam Matbaası, İstanbul, 1987.

ORBAY, Rauf, *Cehennem Değirmeni, Siyasi Hatıralarım 2*, Emre Yayınları, İstanbul, 1993.

ÖGEL, Bahattin, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Kömen Yayın ve Dağıtım Yayınları, Ankara, 1979.

ÖGEL, Bahaeddin, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001.

ÖGEL, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi*, Tarih Dergisi, C.I, S.28-29, Ankara 1971.

ÖKTE, Sezai Kürşat, *Milli Mücadele Döneminde Halkla İlişkiler (1918-1922)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2013.

ÖNHAN, Emine, *İkinci Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'in İlanına Kadar Kadın Cemiyetleri*, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Erzurum, 1990.

ÖZALP, Kazım, *Milli Mücadele C.I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998.

ÖZBEK, Nadir, *Osmanlı İmparatorluğunda Sosyal Devlet Siyaset, İktidar ve Meşruiyet 1876-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

ÖZDEMİR, Nuray, *Milli Mücadelede Kadın Desteği: Bolu Müdafaa-ı Vatan Gazi Kadınlar Cemiyeti*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.II, S.23, Bolu,2011.

ÖZDEMİR, Zekeriya, *Millî Mücadele Yıllarında Balıkesir Cepheleeri*, Balıkesir Belediyesi Kültür Hizmeti Yayınları, Ankara 2001.

ÖZEL, Mehmet, *Senem Ayşe (Kahramanmaraş) Cepheleerden Kurtuluş Savaşı'na Türk Kurtuluş Savaşı*, Türk Şehitlikleri ve Anıtları Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.

ÖZEL, Sabahattin, *Millî Mücadele'de Trabzon*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara,1991.

ÖZKAN, İzgi, *Orta Asya Türk Tarihi Araştırmaları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara,2017.

ÖZTÜRK, Said, *Osmanlı Toplumunda Çok Evliliğin Yeri*, Türkler Ansiklopedisi, C. V, Ankara, 1999.

PAYASLI, Volkan, *Fransız İşgalinde Osmaniye (Cebel-İ Bereket) ve Rahime Hatun Üzerine Bir Değerlendirme*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi S.61, Ankara,2017.

PEKER, Nurettin, *İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri (1918- 1923) İnebolu ve Kastamonu Havalisi Deniz ve Kara Harekâtı ve Hatıraları*, Gün Basımevi Yayınları, İstanbul. 1955.

POLAT, Hasan Ali, *Mondros Mütarekesi'ni Müteakip, İşgallere Karşı Marmara Ahalisinin Tepkisi*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.III, S.11, Samsun,2010.

SARAL, Hulki - SARAL, Tosun, *Vatan Nasıl Kurtarıldı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1970.

SARIÇOBAN, Gülay, *Milli Mücadelede Anadolu Kadını*, Atatürk Üniversitesi Fen- Edebiyat fakültesi Yayınları, Erzurum, 2017.

SARIHAN, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları. Ankara, 2006.

SAVCI, Mustafa Kemal, *Türk Kadını*, Cihan matbaası Yayınevi, Ankara. 1973.

SELEK, Sebahattin, *Anadolu İttilali*, Nadir Kitapevi Yayınları, C.I, İstanbul,1965.

SERTOĞLU, Mithat, *Milli Mücadelede Ata'nın Bilinmeyen bir Telgrafı*, Belgelerle Türk Tarih Dergisi, S.5, Ankara, 1968.

SEVİM, Ali, *Makaleler,(Mir'atü'z-Zaman/Tuğrul Bey Dönemi)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C.II, Ankara 2005.

SEVİNÇ, Necdet, *Türklerde Kadın ve Aile*, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul, 2007.

SEZER, Cemal, *Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Dâr-üs-Sanâ'ası*, History Studies Dergisi, C.VI, S.3, Bolu,2014.

SOYSAL, İsmail, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara,1983.

SÜRMELİ, Serpil, *Millî Mücadele'de Tekalif-i Millîye Emirleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1998.

ŞAHİN Mustafa, *Hasan Tahsin Uzer'in Mülki İdareciliği ve Siyasetçiliği*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, Erzurum,2010.

ŞAHİNGÖZ, Mehmet, *Milli Mücadele'de Protesto ve Mitingle*, Türler Ansiklopedisi, Cilt XV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

ŞAPOLYO, Enver Behnan, *İstiklal Savaşı Edebiyatı Tarihi*, Ak Kitapevi, İstanbul, 1967.

ŞAVKILI, Cengiz, *Maraş'ın Kurtuluş Bayramı Kutlamaları Ve Basına Yansımaları (1920-1950)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, C.XVI, S. 61, Ankara,2017.

ŞENEL, Şennur, *Kadın ve siyaset. Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi*, C.IV. S.20,Ankara, 2013.

ŞİMŞİR, Bilâl, *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)*, (Nisan 1919–Mart 1920), Türk Tarih Kurumu Yayınları, C.I, Ankara, 1973.

TANRIÖVER, Hamdullah Suphi, *Dağ Yolu*, C.I, (Hazırlayan: Fethi Tevetoğlu), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.

TANSEL, Fevziye Abdullah, *İstiklal Harbi'nde Mücahit Kadınlarımız*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1991.

TANSEL, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Cilt I-IV, Milli Eğitim Basımevi Yayınları, Ankara, 1977.

TARAKÇI, Mustafa, *Milli Mücadele ve Mücadeleci Kadınlar*, Başlık Yayınları. İstanbul,2008.

TAŞ, Necati Fahri, *Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Osmanlı Devleti'nin Kazanımları*, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi C.XI, S.I. Erzincan,2018.

TAŞAĞIL, Ahmet, *Kök Tengri'nin Çocukları*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul,2017.

TAŞKIRAN, Tezel, *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyet'in 50.Yıldönümü Yayınları, S.5,Ankara,1973.

TATLIOĞLU, Kasım, *Ahilik Teşkilatında Anadolu Türk Kadınının Girişimciliğine Sosyal-Psikolojik Bir Yaklaşım*, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi C.II. S.4, Bingöl, 2012.

TEKELİ, Şirin, *Türkiye'de Kadının Siyasal Hayattaki Yeri, Türk Toplumunda Kadın*, Türkiye Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara, 1979.

TENGİRŞEK, Yusuf Kemal, *Vatan Hizmetinde*, Bahar Matbaası Yayınları, İstanbul, 1967.

TEPEKAYA, Muzaffer, *Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.10, Konya,2003.

TERZİ, Arzu, *Türk Siyaset Kültüründe Kadınların Rolü*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, C.I,S.1, İstanbul,2012.

TOPRAK, Zafer, *Türkiyede Siyaset Ve Kadın: Kadınlar Halk Fırkasından Arşulusal Kadınlar Birliği Kongresine (1923-1935)*, Kadın Araştırmaları Dergisi, C.0,S.2, İstanbul,2009.

TOROS, Taha, *Kurtuluş Savaşı'nda Çukurova*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara,2001.

TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C.I, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988.

TURAN, Şerafettin, *Türk Kültür Tarihi*, Bilgi Yayınevi, İstanbul,1994.

TURAN, Osman, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat Yayınları, 2009.

TÜRKGELDİ, Ali Fuat, *Görüp İştiklerim*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara,1984.

TÜRKGELDİ, Ali, *Mondros ve Mudanya Mütarekeleri Tarihi*, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1948.

UĞUR, Fatih, *İlk İstiklâl Madalyası Bir Çocuğundu*, Aksiyon Yayınları, Ankara, 2006.

UĞURLUAY, Burak Can, *Milli Mücadele'de Türk Kadını ve Çukurovalı Kadınlar*, Kütahya, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Yayınlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Yayınları, Erzurum, 2019.

ULUDAĞ, Nergiz, *Milli Mücadele Döneminde Rıza Mühendisliği Halide Edib Adivar*, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, Ankara,2017.

UYANIKER, Ferhat, *Milli Mücadelede Türk Kadını*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Yayınları, İstanbul,2007.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1984.

VARİNLİ, İnci, *Günümüzde Uygulanan Kadınlara Yönelik İstihdam Projeleri ve Bacıyan-ı Rum'da Kadın*, II. Uluslararası Ahilik Sempozyumu Bildirimler, Kayseri, 2017.

YARAMAN, Ayşegül, *Resmi Tarihten Kadın Tarihine*, Bağlam Yayınları, İstanbul,2001.

YAZAN, Nihal, *Millî Mücadele'de Kadın ve Kadın Kahramanlar*, Tercüman Gazetecilik Matbaacılık A.Ş. İstanbul, 1984.

YETİM, Fahri, *Milli Mücadele Döneminde Mitingler(1918-1920)*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, Eskişehir, 1994.

YILMAZ, Elif Mamur, *Kurtuluş Savaşı (Milli Mücadele) Resimlerinde Anadolu Kadını İmgesi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları. , Giresun, 2017.

YİNANÇ, Refet, *Dulkadir Beyliği*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

YÜCEBAŞ, Hilmi, *Bütün Cepheleriyle Halide Edib Adivar*, Aka Kitapevleri, İstanbul,1964.

YÜCEL, Özkaya, *İzmir'in İşgalinin Anadolu'daki Tepkileri*, Atatürk Yolu Dergisi, C.I, S.1, Ankara,1988.

ZENGİN, Ersoy, *Milli Mücadele Yıllarında İmalat-ı Harbiye Fabrikaları*, Mavi Atlas Yayınları. İstanbul,2017.

EKLER

Fotoğraf 1: TRT Arşivi, Sultanahmet Mitingi-Kadınlar Miting Meydanında, Video Görüntüsü-01.55.

Fotoğraf 2: TİTE Arşivi, FK37G70B70.

Aydın savaşının gazileri zeybeklere kadınlarımız fedakârcâ yardım ettiler. Yukarıdaki tabloda yaralı zeybeklerin yaralarını sararlar görülmüyor.

Padışahın teklifi : Mustafa Kemal tebdilhava alsın

Yeni Harbiye Nazırı, Üçüncü Ordu Müfettişine yolladığı telgrafta "Ellerinden sıyrılsın" dedikten sonra "Mağlûbiyet dâvası bir illottir" diyor.

Yeni Harbiye Nazırı Ferit Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya yolladığı bir telgrafta; "Mağlûbiyet dâvası bir illottir" diyor. "Eğer bu dâvayı kabul ederseniz, bu dâvayı kabul edenlerin her birinin de bir illottir olduğunu düşünüyorum."

Mustafa Kemal Paşa'nın telgrafta belirttiğine göre, bu teklif doğrusu Padışah Vahidettin tarafından ortaya atılmış ve ferasen de kabul edilmiştir.

Osmanlı Devletinin yeni Harbiye Bakanı; "Mağlûbiyet dâvası bir illottir" diyerek bu teklifi reddettiğini ve Mustafa Kemal Paşa'nın vazifesinden ayrılmasını şart olduğunu da belirtmektedir.

Ferit Paşa, Mustafa Kemal ile Damad Ferid kabineyi aralarında tutmuş olan anlaşmazlıkların sebeplerini de "bir türlü anlayamadıkları" söylemekte ve telgrafta "Ellerinden sıyrılsın" diye bitirmektedir.

Mustafa Kemal Paşa Erzurum'a hareket etti

Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey ve arkadaşları önceki gün otomobillerle gaziardan ayrışmışlardır. Üçüncü Ordu Müfettişine perşembe günü Erzurum'a varması beklenmektedir.

YUNAN TEBLİĞİ AYDIN SAVAŞINI GİZLİYOR

Yayınlanan son tebliğde, 3 gündür devam eden Aydın savaşını gizliyor. Yunan kuvvetleri Aydın'ı ele geçirdiği ve Yunan kuvvetleri Aydın'ı ele geçirdiği ve Yunan kuvvetleri Aydın'ı ele geçirdiği...

Yunan kuvvetleri Aydın'ı ele geçirdiği ve Yunan kuvvetleri Aydın'ı ele geçirdiği ve Yunan kuvvetleri Aydın'ı ele geçirdiği...

Yunan kuvvetleri Aydın'ı ele geçirdiği ve Yunan kuvvetleri Aydın'ı ele geçirdiği ve Yunan kuvvetleri Aydın'ı ele geçirdiği...

Yunan kuvvetleri Aydın'ı ele geçirdiği ve Yunan kuvvetleri Aydın'ı ele geçirdiği ve Yunan kuvvetleri Aydın'ı ele geçirdiği...

Yunan kuvvetleri Aydın'ı ele geçirdiği ve Yunan kuvvetleri Aydın'ı ele geçirdiği ve Yunan kuvvetleri Aydın'ı ele geçirdiği...

Aydın dün kurtarıldı

Millî müfrezelerimiz dün akşam yanmakta olan şehri ele geçirdi. Yunanlılar panik halinde kaçtı

AYDIN—

Üç gündür devam eden Aydın savaşını millî kuvvetlerin zaferi ile sona erdi ve dün akşam müfrezelerimiz şehri Yunanlılardan tam manenyle kurtarıldı.

Fakat şehir kili hâlinde, Yunan topusunun sesi ile bağlanmış olan yangınlar sağlam pek az ev bıraktı. Dün sabah oluştuk Kuray, Millîye, artan bir hızla düşman saadında Türk topusu da destekledi.

Çe taraftan ilerleyen kuvvetlerimiz şehre daldılar ve sokak sokak Yunan geribittiler.

Akşam doğru Yunan garnizonunun çekmekte olduğu görüldü. Bunun üzerine Binbaşı Avni Bey idaresindeki Millî Kuvvetlerince zeybekler yarıdan çokmuş bir ateşle otuz üç kişilik gönüllü grubunun indirdiği bu ani darbe Yunan ricatını bir panik hâline getirdi. Silâhını atan Yunan nefer ve subayları rütuhtan kaçışta oldukları görüldü.

Dün bütün gün Aydın ve civar köylerinin kadınları, erkeklerinin yanında çarşıya, ellerinden geldiği kadar yardıma koştu.

GÖZLERİ KAN ÇANAGI İÇİNDE...

Şehir işgali tamamlandıktan 57. Tümen Kumandanı Şefik Bey başkanlığında, Sürler, Çiğdemler ve diğer Türkler Yunanlılar tarafından yapılan zulüm ve bîhâşşa Türk kadimlerinin ısrarına geçişme gibi hâdiselerin teşkilini önlediği için...

Şehirde Fransız Şifre Meclisinde toplanmış olan 3 bin kadar Rum kadim ve erkekleri kurdu içindedir. Bazı Rumlar ise sahne bir haraçtır. «Yasama hâkimiyetinde»

diye bağrıma kadar gidiyordu. Albay Şefik Bey tedbirlerini aldı, bazı zeybekleri vazifelerinde il, stivil halka dokunulmamasını emretti.

Yalnız üç günlük savaşta ve şükükleri bütün katliamlar habercileri ile gözleri kan çanağı gibi olan zeybeklerden bir kanamı durdurmak mümkün olmadı. Devlete ita net emniyet Rumların basmaları hâmen teminlendi.

«BAŞIMIZI BELAYA SOKTULAR!»

Bazı Aydın Rumları ise, zeybeklere valvayıyor: «Yunanlılara berya gelerek başımıza belaya soktunuz diyerek söylüyor.

Albay Şefik Bey'in aldığı tedbirler sayesinde, Sürler Meclisi'ne as Şifre olanlara dokunulmadı. Hatâ, yanmakta olan Rum mahallelerinde evlerin horlanmasından kaçınan Rum kadim ve erkekleri bir kısmı da toplanarak kuraya girdi. Fakat Yunan topucusu tarafından çıkartılan bu yangın sırasında Rum mahallelerinde yanan evlerde bir çok Rum ölüf oldu.

Şehrin Osmanlı Devlet memurlarının bir kısmı da Sürler Meclisi'nde faaliyetini baştan nitim bir vaziyette bulmuş.

Fotoğraf 3: İstiklal Harbi Gazetesi.01.07.1919, no:43.

Yeni İstanbul
YAYINI
30 HAZİRAN 1919 P. Tesi No: 42

**İSTİKLAL
HARBİ
GAZETESİ**

HAZIRLAYAN
OMER SAMİ COŞAR

Aydın sokaklarında

Yunanla dövüşülüyor

Düşmanın top ateşi ile yanmaya başlayan şehrin sokaklarında kanlı çarpışmalar devam ediyor. Yunan kaçmaya hazırlanıyor

Fedakâr Anadolu kadını. Aydın'ı kurtarmak için iki günden beri amansız bir savaş yapmakta olan millî kuvvetlerimizin hemen yanında kahraman Anadolu kadını da var. Yukarıdaki resmimizde, Baltaköy kadınları, Yunan kuvvetlerini getiren Kuvvâ-yı Milliye erlerine su ve ekmeğe getirirken görülmektedir. Kadınlarımızdan çoğu, silâh elde Yunan'a karşı dövüşmüşlerdir.

AYDIN.—
Şafakla taarruzla geçen millî kuvvetlerimiz ve askerlerle zeybekler dün akşam doğu şehrin Türk mahallelerine girdiler. Yanmakta olan şehirde sokak sokak kanlı muharebeler oluyor.

Önceki gece üç taraf da ateş altında. Fakat güneş daha doğmadan millî kuvvetlerimiz hem güneyden, hem doğudan amansız saldırılara başladılar. Yunan askerleri mevzilerinde tutunmak istedi ise muvaffak olamadı ve geri çekildi. İstasyonun da o günün diğer taraftan millî kuvvetlerin kaçmakta olduğunu gören Yunan kuvvetleri bu defa askerlik sulubü hâlinde mevzilerini olan topoları ile ateş etmeye başladılar.

O azade millî kuvvetlerimiz Türk mahallelerinde askerlerin saldırılarından Yunan topoları devamlı sarıta bu mahalleleri dövmeye başladı. Bu sarıta ya da yerde biriken yangın çıktı. Zeybekler bazı yangın yuvalarını söndürmeye muvaffak oldular. Diğer taraftan ateş şehri sarıta başladı.

Evlere sokulmuş olan Yunan askerleri, evleri yakmaya başladılar. Çoğu çıkarak millî kuvvetleri, ateşe doğru kaçmaya başladılar. Bazı taraftan Yunan kuvvetleri devamlı ateşe binler aralarında ağır sayıta yol açtı.

TÜRK TOPLARI CEVAP VERİYOR

O ana kadar 57 tane tümen emrindeki topları, İstanbul Hükümetini ilâh devletleri ile başını derne sokunmak için kullanmış olan Albay Şetik, Binbaşı Hasan Gülerü ile yaptığı gıllı bir anlaşma üzerine topları hakarete geçirdi. (Bu gizli anlaşma, masun tafsilatına İkinci sahife, mizde okuyacaksınız).

Türk toplarının mukabili ateş karşısında daha da müstetil duruma geçen Yunan lim kağına, karlılarda bir arada, uzaktan bir trenin gelmekte olduğu, görüldü.

Millî kuvvetlerimiz, Aydın Yunan garnizonuna İzmir'den takviye getirmekte olduğunu anladılar. Treni durdurmak için sağdan soldan ateş ettiler. Trendeki Yunan taburu da ağır maddeli silahlarla mukabele etti ve çembere yararak Yunan garnizonunun inşadına yetilmeye muvaffak oldu.

Fakat bu takviyeye rağmen Yunan garnizonu, çembere yararak taarruzları püskürttü ve şehrin içine girmiş olan millî kuvvetlerimiz Yunan tarafına daha da ilerledi.

Karantik österken ortak ay, çukuk, şehir başına baka yapıyor. Millî kuvvetler şehrin içindedir. Türk mahallelerindeki halk şehre Mendere Köprüsüne ilâh ediyorlar. Her şeyler yandı.

Aydın'da Yunan garnizonu son dakikalarında kaçıyor.

Fotoğraf 4: İstiklal Harbi Gazetesi, 30.06.1919. no:42.

Yeni İstanbul
YAYIMI
24 TEMMUZ 1919 Prş. No: 63
İSTİKLAL HARBİ GAZETESİ
HAZIRLAYAN
ÖMER SAMİ COŞAR

Erzurum'da milli Kongre'dün açıldı

Başkanlığa seçilen Mustafa Kemal Paşa, «Vatanın kurtuluşu yolunda millet bütün engelleri kıracak, süpürecek» dedi

Damat Ferit, İngilizlere "Seçimleri önleyin" dedi

Yüksek Komiser Amiral Kallorp'u gıdlice ziyaret eden Osmanlı Başbakanı, Mustafa Kemal Paşa ve Erzurum, Sivas kongreleri hakkında ihbarlarda bulundu.

Şehrimizde, saray ve hükümet dahil, her şeye mutlak hakim bulunan İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Kallorp dün akşam Londra'ya, Lord Curzon'a çaktığı bir telgrafta, Damat Ferit'in 22 Temmuz saat günü kendisini ziyarete gelerek, seçimlere gidilmesini istemediğini, fakat kabinedeki arkadaşlarından çoğunun buna taraftar olduklarını söylediğini bildirmiştir.

Amiral Kallorp bu gıdli telgrafında, Damat Ferit'in kendisinden, İngilizlerin seçmelerini yapmasına mani olup olmayacağını sorduğuna da belirtmiştir.

Bu toplantıda Osmanlı Başbakanı İngiliz amiralinin, Erzurum kongresi ve Mustafa Kemal Paşa'nın faaliyeti hakkında da ihbarlarda bulunmuş ve Erzurum ile Sivas kongrelerinde ne olacak en mühim konulardan birinin, İstanbul'dan gelecek bir Anadolu temsil olduğuna da sözünüştür.

Amiral Kallorp, Damat Ferit'in bu gıdli ziyareti mültekip çektiği telgrafta, Damat Ferit'in ziyaretinden bir gün önceki bütün siyasi partilerin cemiyetlerine yaptığı toplantıların da bahsetmekte ve bu toplantıda yalnız hükümetin değil fakat padişahın da devrilecek yerine İsmail Efendi'nin getirilmesini konuşulduğunu kaydetmektedir. Fakat bu hususta bilgisi Damat Ferit'ten alıp alınmadığını tasdi etmemektedir.

İngiliz Yüksek Komiseri, Türkiye'nin siyasi ve iltisadi durumunun feci olduğunu, buna rağmen Başbakan Ferit'in en ufak bir endişe duymadığını da belirtmiş, seçimlere gidilmesinde de, amir olayları ile kuvvetlenmiş olan milletvekillerin katılabileceklerini kaydetmiştir. Fakat Kallorp'a göre, bütün ohal milliyetçiler de İngilizlere bağlılık zorunda kılacaklardır. Çünkü İngilizlere karşı gelecek durumda değillerdir.

ERZURUM

Anadolu'nun, İstanbul'dan ayrılarak, müstakki ve ayrı bir idare altında Millî Birliğe ve mücadeleye doğru gidişinin ilk tozhanesi olan Erzurum Kongresi dün 56 delegenin iştiraki ile açıldı. Mustafa Kemal Paşa başkanlığa seçildi ve yaptığı konuşmada, vatanın kurtuluşuna giden yolda bütün engellerin muhakkak ve mutlaka millet tarafından kırıp süpürüleceğini ilân etti.

Kongre, tek hatlı eseld bir öneli binas olan Ermeni San. sarayında toplandı. Önce önelin bahçesinde kurbanlar kesildi ve Sivas delegesi Miftah Hasan Efendi bir dua okudu ve sonra, sıyrın Esra bir hitabede bulundu. Saat 11'e doğru, Mustafa Kemal Paşa'yı otomobil ile kongreye getiren olan Kotorlu Kumandanı Kara, Bekir Paşa ile diğer subaylar ayrılmaya gittiler.

İngiliz Albayı Ravlinson'un, kongreyi dağıtacağına dair önce yapmış olduğu tehditler nazara alınarak, önel binas kapısına Mustafa Kemal'in Yaveri Cevat Abbas, Emir Subay Ali Seyid ve Recep Zübür Bey'ler muhafaza olarak yerleştirildi. Mustafa Kemal, Rauf Bey ve diğer delegeler 11'de binaya girdiler ve ügredil aralarında oturduklar. Kongreyi, en başta delegeler Erzurumlu Hoca Raif Efendi başta bir konuşma ile açtı ve delegelerin yoldama m yapılmıştı sonra bir Başkan ve Başkanlık Divanı üyeleri seçilmiştir.

İTİRAZLAR

Sivas'tan delegesi Ömer Feyzi henüz itirazda bulundu. Delegelecin daha yeni bir araya gelmelerini, aralarında konuşup bulunup bir Başkan adayı bulmaları için vakit bulamadıklarını ve bu sebeple de Başkan seçimini ertelenmesini istedi. Sivas Delegeleci Dr. Ali Naci ile İbrahim Hamdi ve bir kaç arkadaş daha bu teklifi desteklediler. Fakat Trabzon Merhuz Delegeleci Servet Bey bu teklifi itiraz etti, ille de bir müddet konuşmuş, bulmuş, herkes istediğine sarbestçe oy vermiş.

Bütün ügredil Başkanlık seçimi gıdli olarak yapıldı. 56 delegeler katıldı. Mustafa Kemal Paşa 48 oyla Başkan seçildi.

M. KEMAL'İN NUTKU

Bundan sonra Mustafa Kemal ilk tasdi mülteni söyledi ve vatanın kurtuluş mücadelesinde milletle bütün engelleri muhakkak ve mutlaka kırıp süpürüleceğini söyledi, yurt içinde dilediğini çok para sarf ederek yihet propaganda yapacağını

başta kimseleri vatansızlar kan dökülen belirdi, dilediği gıdli. Paşa, İstanbul'un işgal altında bulunduğunu ve bu sebeple de önceki Anadoluların müddetle yi yürütmeyeceğini bilhassa belirtildi. (Paşa'nın mutlak tam metni İsmail askerlerindedir.)

KOMİSYONLAR

Bundan sonra, delegeler binas, lavda çalışmaları, müddetle (Gazeteciler, (Mühürat), (Malîye) ve (Belgeler) in, (Nispetiye) komisyonları seçildi. (Nispetiye) komisyonuna Şişli İsmail, Servet Bey (Trabzon), İsmail Bey (Trabzon), Zeki Bey (Gözlüğü), Rıza Bey (Tokat) seçildiler. Rauf Bey de (Mühürat) komisyonuna seçilerek Başbakanlığı getirildi.

Kongrenin ilk günü böylece sona erdi. Çalışmalar bugün öğleden sonra devam edilecektir.

NEDEN İTİRAZ ETMİŞLER ?

Dün Mustafa Kemal Paşa'nın Kongre Başkanlığına seçilmesini önlemeye çalışan fakat muvafık olamayan delegelerden Dr. Ali Naci dün akşam Mustafa Kemal Paşa'yı ziyarete etti ve seçime katılmalarının Paşa'nın şahısın karşı bir hareket olduğunu, bir prensip meselesi bulunduğunu söyledi. İtiraz, bu delegeler, kongrenin bir halk hareketi olarak kalması ve asilerin işe karışılmamasına gıdli de bulunduğundan bahsetmişlerdir. Fakat Ömer Feyzi'nin hareketi, doğrudan doğruya ve Önel'e karşı belediği hususlarla doğmaktadır. Bu delegenin daha Erzurum'a gelmiş olduğu Karabük'te, «Önel» yazmış. İsmail yok ordu dağıtılmadı, dır» dediği hatırlanmaktadır.

ANLAŞILMADI

Diğer taraftan Mustafa Kemal'in kongreyi sivil önel ile mi, yoksa ügredil askerle gıdli, forması bulunduğuna İsmail aydın konuşurda da delegeler de gıdli seyler anlatmışlardır. Kongrede bulunan Erzurum delegesi Durmuşoğlu Cevat ile Şişli Vakkı Maşar MDTİ'ler, vili eltilen, bu kongreyi açtı dersken, Paşa'yı kongre binasına Kadir otomobili ile getiren Karabük ile delegelerden Dr. Ali Naci, İbrahim Hamdi, Zeki (Gözlüğü) ve Abdullah Hacı Beyler «Hayır, askerler bulunmasın bu gıdli ve bu halde Erzurum'a yol açtı demislerdir. Zeki Bey, yapılan ikas ügredil Paşa'nın emriyle dağıtılmaya gıdli ve bu sebeple de kongreye yarım saat ara verilmesini istemiştir.

Erzurum kongresinde dün seçilmiş seçilen Mustafa Kemal Paşa delegeleri arasında.

Sultanahmet Mitingi dün dağıtıldı

Yabancı Polis Kuvveti Kumandanı General Fuller, mitingin dağıtılması işi ile bizzat meşgul oldu.

Dün siyasi partilerin cemiyetlerin ve yüksek tahsil gençliğinin Damat Ferit aleyhine yaptıkları beklenen protesto mitingi, şehrimiz işgal altında bulundurmakta olan yabancı polis kuvveti ve bunun emri altında bulunan Türk zabıta tarafından yasaklanmış ve Sultanahmet meydanında yasağa rağmen toplanmaya başlanmış olan kimseler de polis kuvveti marifetle dağıtılmışlardır.

Yabancı polis ve İngiliz kuvveti Kumandanı General Fuller, dağıtma emriyle emri eminde bilhassa hadise mahallinde bulunmuş ve direktifler vermiştir. İstanbul şehri polis müdürü ummanlı Nurettin Bey de yanından ayrılmıştır.

SOSYALİST PARTİ LİDERİ HİLMİ SÜRGÜNEDİLİYOR

Hüseyin Hilmi'nin sahibi bulunduğu İDRAK gazetesinin Damat Ferit aleyhindeki deklarasyonu yayımlanması sürüşmesine sebep gösteriliyor.

«Türkiye Sosyalist Partisi» lideri Hüseyin Hilmi Bey'in polis tarafından aranmakta olduğu öğrenilmiştir. İlgili tarafların bildirdiği göre, Hüseyin Hilmi Bey, Şişli idare sınırları dışına sürüşü edilecektir.

Hüseyin Hilmi'nin sahibi bulunduğu İDRAK gazetesinin, önceki gün, siyasi partilerin cemiyetlerin Damat Ferit'i ağız sektele suçlayan müsterek deklarasyonlarını yayımlayan tek gazete olmuş ve bu sebeple de İDRAK sürgün olarak kapatılmıştır.

Fotoğraf 5: İstiklal Harbi gazetesi, 24.07.1919.no:63.

Fotoğraf 6: *İstiklal Harbigazetesi*,24.05.1919, no:11,Gazetenin haberinde, Halide Edip'in Sultan Ahmet meydanındaki akıllarda kalan o coşkulu konuşmasından bir kare.

Fotoğraf 7: Kurtuluş Savaşı'nda yer alıp cephede hayatını ortaya koyan kadın kahramanımız, Fatma hanım.

Fotoğraf 8: Bu resimde dūřman kuvvetlerine karřı kendi oluřturmuř olduėu bir mūfreze ile yaptıkları katkıları anlatılan “*Tayyar Rahmiye*”’yi gōrūyoruz.

Fotoğraf 9: Gördesli Makbule: Yunan birliğinin İzmir'e doğru hareket etmeleriyle başlayan yıkım faaliyetlerine asker olan eşiyle beraber katılmıştır. Bu sırada başlayan Koca yayla baskınında korkup geri çekilen kendi dava arkadaşlarına cesaret vermek için hiç düşünmeden hızlıca kendini öne atınca başından vurularak şehit düşmüştür.

Fotoğraf 10: *TİTE Arşivi*, FK37610B10. Kadın kahramanlarımız cephe gerisinde ordumuzun ihtiyaçlarını karşılamak için var güçleriyle cephedeki askerler için mermi hazırlarken.

Fotoğraf 11: ATASE Arşivi, İSH-Albüm No. 5, Fotoğraf No. 042. Türk Kadını, çocuk, ihtiyar demeden Cephane İmalinde.

Fotoğraf 12: TRT Arşivi, Türk Milletinin Kurtuluş Savaşı Hazırlığı, Video Görüntüsü, 04.34.

Fotoğraf 13: Kadınların yoksullara ve askerlere giysi üretimi, *İleri Gazetesi*, 4 Haziran 1920, s. 1.

Fotoğraf 14: K peleri ile cephede Mustafa Kemal Atatürk'ün dikkatini çeken Rahmiye Onbaşı.

Fotoğraf 15: Cephane ıslanmasın diye üzerlerindeki battaniyeyle cephaneyi örtüp, kundaktaki çocuğuyla şehit olan Şerife bacının Kastamonu/Seydiler ilçesinde bulunan anıtı.

Fotoğraf 16: Vefat eşinden kendisine hatıra kalan mücevherlerini satarak at, mavzer, kıyafet vs. gibi ihtiyaçları karşılayıp milli mücadeleye katılmış ve Aydın'ın kurtuluşu için Yunanlılarla savaşmış olan Binbaşı Ayşe.

Fotoğraf 17: Kadınlar fişek doldururken. *SH. Albümü*, Albüm No:5, Sayfa No:21, Fotoğraf No:65.

Fotoğraf 18: Bu fotoğrafta kadınlarımızı, işgalci devletlerin tahrip etmiş oldukları demiryollarını tamir ederken görmekteyiz.

Fotoğraf 19: Cephe gerisinde ordunun cephanesini taşıyan kadınlar, *Akşam, gazetesi*,31.08.1922, S.1414, s.1

"Kahraman kız" ödülünü yeni aldı

Karaduman verdi Nezahat Baysel, Tam 65 yıl bugünü bekledi. Kurtuluş Savaşı yıllarında 13 yaşındayken büyük yararlıklar gösteren "Kahraman kız" için Meclis, 1921'de ödül verilmesini kararlaştırmış. O günlerde Baysel'e, "Türk Jandarkı" unvanı verilmesi de önerilmiş. Şükran belgesini TBMM Başkanı Necmettin Karaduman'dan alırken, Nezahat Baysel'in gözlerinde damlacıklar oluştu.

65 yıl geciken 'şükran'

● Kurtuluş Savaşı'nda büyük fedakârlık ve kahramanlık gösteren Nezahat Baysel, TBMM'nin "şükran belgesi"ne 78 yaşında bir "nine" olarak henüz kavuştu

METE AKYOL

KURTULUŞ Savaşımızda büyük fedakârlık ve üstün kahramanlık gösteren 13 yaşındaki bir genç kıza, Türk ulusunun minnet, şükran ve takdir duygularının iletilmesi için Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 30 Ocak 1921 günkü oturumunda alınan bir karar, aradan tam 65 yıl geçtikten sonra dün, TBMM Başkanı Necmettin Karaduman tarafından uygulandı.

Kurtuluş Savaşı'na 9-12 yaşlarında katılan ve TBMM'nin ödülünü 13 yaşında hak eden kahraman "Nezahat Kızımız", bu ödülünü

Devamı 14. sayfada

standardını değiştirdi

arihi kalktı

ANKARA, ÖZEL
ve Ticaret Bakanlığı standardında leğizlilikle, "miath" de yer alan ürünler "ma tarhi" yazma

- Gıda sanayicilerinin talepleri doğrultusunda yapılan ikinci bir değişiklikle, ambalajlar üzerine parti seri numarası yazılması da isteğe bağlı oldu
- Un, et, şeker, süt ve sebze mamuller ile sanayi ürünlerinin bazılarında "son kullanma tarihi" yazılma zorunluluğu da kalmadı

Fotoğraf 20: Geciken Şükran, Milliyet Gazetesi, 09.07.1986, s.3.

İSTİKLAL HARBI GAZETESİ

HAZIRLAYAN
ÖMER SAMİ COŞAR

ANADOLU'NUN, MEHMET'İNİN İSYAN EDECEĞİNİ İMA EDEN BİR TABLO: SORUYOR MEHMET: HARİMİ İSMETİMDE YUNAN HAA... 15 MAYIS 1335.

20 BİN KADIKÖYLÜ İŞGALİ PROTESTO ETTİ:

Türkler birleşin!

Bir İngiliz Generali Samsun'da

● MUSTAFA KEMAL PAŞA, İNGİLİZLERİN HÜKÜMETE BİLGİ VERMEDEN ANADOLU'YA SOKULMALARINI KARSINDA İSTANBUL'U İKAZ EDİYOR.

SAMSUN, 1919 Haziranında bir Arme-nian vapuru ile bir İngiliz generali gönderildi. Özgürlük, kurtuluş ve istiklal için savaşın bir an önce bitmesi için İngilizlerin Anadolu'ya sokulmalarını istedi.

Mustafa Kemal Paşanın bu sözleri üzerine İngiliz generali Samsun'da konuşarak Anadolu'ya sokulmalarını istedi.

İngilizlerin Anadolu'ya sokulmalarını istedi. Mustafa Kemal Paşanın bu sözleri üzerine İngiliz generali Samsun'da konuşarak Anadolu'ya sokulmalarını istedi.

Bu konuşmaları yapanlar tek bir amaçla birleştiler. Mustafa Kemal Paşanın bu sözleri üzerine İngiliz generali Samsun'da konuşarak Anadolu'ya sokulmalarını istedi.

«Bu konuşmaları yapanlar tek bir amaçla birleştiler. Mustafa Kemal Paşanın bu sözleri üzerine İngiliz generali Samsun'da konuşarak Anadolu'ya sokulmalarını istedi.»

Dünya Ordusu Müfettişi, Generali Samsun'da konuşarak Anadolu'ya sokulmalarını istedi.

Kalplerimizin matemini devam ettirmektedir. Dün de Kadıköy'de Belediye Dairesi önünde, iki gündür kesilmeyen şiddetli yağmur altında 20 bin kişi toplanmış ve Türkiye'ye karşı yapılmakta olan haksız işleri protesto etmiştir.

Yağmur altında ilk konuşmayı yapan gazeteci Fahrettin bey: «Düman beldi duyarak istenmezsek, kardeş esodir uyanın! -sesten, kalkınca görür ki akşam olmuştaki vaktiyle uyanmayan bu sesine ağrıyanca bilanmış, Paşanın konuşması bizi Türkiye'ye karşı yapılmakta olan haksız işleri protesto etmiştir.»

Fahrettin beyin «Düman beldi duyarak istenmezsek, kardeş esodir uyanın!» sözleri de kâhâhâhâ «Kâhâhâhâ»

çaldıkları sadakaları ile kardeşlerimiz.

TÜRKLER BİRLEŞİN!

Dana sonra, sıyah bayrakla kaplı Belediye balkonuna çıkan şair Hüseyin Suat bey, «Türkler birleşin, nifak ve şifak bırakın» demiş ve miting için hazırladığı şifak okuydurmuş. Hüseyin Suat bey, şifakı şöyle okuydu:

«Azimleyle İyle mehdirdi bilâhâk Vermeziz İlan'ı Allah Allah Oduğun cümlemizi sonra salın Çiğneyin nazımı İyle alpa»

ALDANMAYIN

Münevver Saima hanım «Bir genç kızın feriyadını bir konuşma söyleyene» sözleri ile başladığı konuşmasında demiştir ki:

«Yalan haberlere inanmayınız» diye haykırarak, halktan hayecanını devam ettirmişti. Türkiye için mücadelede geri kalmamasına isteyen mücahimlerimizdir. Halide Edip, hayecanıyla, evlatları birleşmelerini ve evlatları birleşmelerini istedi.

● HALİDE EDİP HANIM, «HEYECANLARINIZI UNUTMAYINIZ» DEDİ

● Münevver Saima Hanım, «Efendiler, az söylemek çok iş görmek zamanı gelmiştir, diye haykırdı.

«Her Türk'ün söylemek istediği fakat nice dinmen yâni söylemekten çekindiği bir kaç sözü ben şimdi söylemek isterim. Evet, çok söyleyeyim kardeşlerim. Aldatma tayaklarında yadıklar habercilerle inananın. İhtimânsizdir mükiye-nin muhafaza edileceği fakat hangi hadid dâhilinde? Bu işin edileceğine Türkiye'de sathı tutulmuş olmasaydı. Ben de kâinatçıyım. İyisan söyleyecek bir Türk kalbi de kâinatçıdır. «Efendiler az söylemek çok iş görmek zamanı gelmiştir, diye haykırdı. «Efendiler, az söylemek çok iş görmek zamanı gelmiştir, diye haykırdı. «Efendiler, az söylemek çok iş görmek zamanı gelmiştir, diye haykırdı.»

Münevver Saima hanım, Larende geçimlerini tatayerek sözlerini tamamlamıştır. «Tâhâhâhâ Mâhâhâhâ Necdet ve «mal beylerden sonra kârdiye gelecek bir gün okuyan Ahmet Kemal bey de: «Evet, çok söyleyeyim kardeşlerim. Aldatma tayaklarında yadıklar habercilerle inananın. İhtimânsizdir mükiye-nin muhafaza edileceği fakat hangi hadid dâhilinde? Bu işin edileceğine Türkiye'de sathı tutulmuş olmasaydı. Ben de kâinatçıyım. İyisan söyleyecek bir Türk kalbi de kâinatçıdır. «Efendiler az söylemek çok iş görmek zamanı gelmiştir, diye haykırdı. «Efendiler, az söylemek çok iş görmek zamanı gelmiştir, diye haykırdı.»

«İNANMIYORUZ»

Halide Edip hanım, hayecanını devam ettirmesini bilhassa İstanbul, Venedik'ten bahsettiği oranda da «Kâhâhâhâhâ» sözleri etmiş konuşmuştur.

Halide Edip hanım, «Efendiler az söylemek çok iş görmek zamanı gelmiştir, diye haykırdı. «Efendiler, az söylemek çok iş görmek zamanı gelmiştir, diye haykırdı.»

Toplantı Bahanezinde Hasan Efendinin çıktığı gün ile son bulmuş, halk yağmur altında bekledi ve alametinde ayrılmıştır.

İKİ GAZETE PROTESTO EDİLİYOR

● İSTİKLAL gazetesini, İngiliz mandata tayayan Akademi ile Sabah'ın yazarı bir makale yayınladı. İki gazete protesto etti.

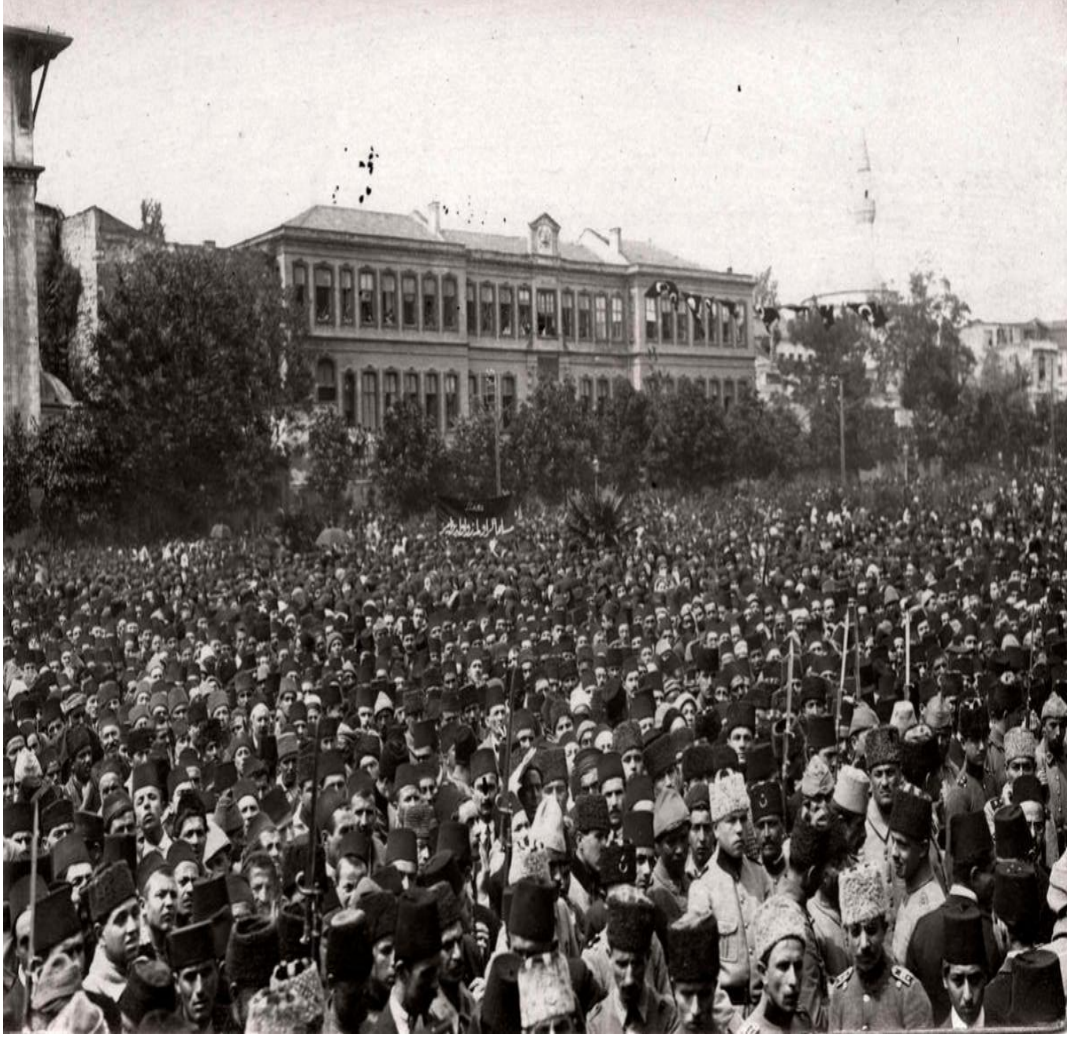
İstiklal Gazetesi, bir kaç günün beri İngiliz mandata tayayan Akademi ve Sabah gazetesine şiddetle karşı çıktı. İki gazete protesto etti.

İstiklal Gazetesi, İngiliz mandata tayayan Akademi ve Sabah gazetesine şiddetle karşı çıktı. İki gazete protesto etti.

Kapatılacak Partiler

Teknik olarak, İstiklal Gazetesi, İngiliz mandata tayayan Akademi ve Sabah gazetesine şiddetle karşı çıktı. İki gazete protesto etti.

Fotoğraf 21: İstiklal Harbi Gazetesi, 23.05.1919,no:9.

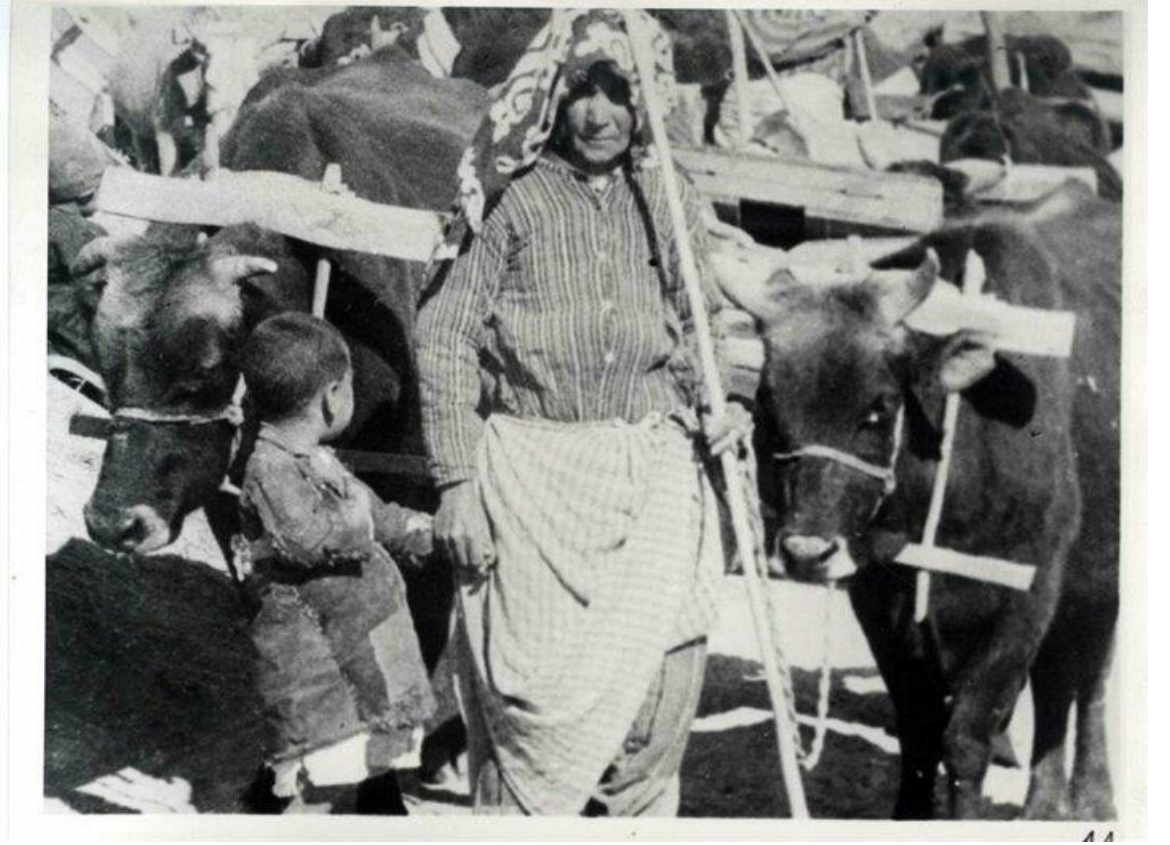
Fotoğraf 22: İşgallere tepki olarak yapılan İstanbul'da düzenlemiş olan Fatih Mitinginden bir görünüm.

Fotoğraf 23: TİTE Arşivi, FK36G71B71. Kadınlarımız cephe gerisinde yaralıları tedavi ederken objektiflere yansımış olan bir fotoğraf.

Fotoğraf 24: TRT Arşivi, 1919-1922 Kurtuluş Savaşı, Video Görüntüsü, 02.43.

Fotoğraf 25: *TİTE Arşivi*, FK38G72B72. Bu fotoğrafta Bir elinde küçük yavrusu diğer elinde kağı arabasını gütmek için taşıdığı sopası ile bir diğer kahraman kadınıımız.

Fotoğraf 26: Maraş müdafaasında düşman cephaneliğini yok etmek için kendi evinden vazgeçen Senem Ayşe.

Kara Fatma yardım bekliyor!

Yazan: Yekta Ragıp Önen

Kara Fatma

Türk anaları, bu memleketi sayısız kahramanlar yetiştirdi ise, vatan tehlikeye düştüğü zaman da silâha sarılıp hudut boylarına koşmuşlardır. Bunun en yakın misalini İstiklâl savaşın da görüyoruz. Kâğıt ile cepheye silâh ve cephane taşıyan, cephe gerilerinde hasta ve yaralıları bakan Türk kadınları ne kadar çoktur. Bu meçhul kahramanları tarih altın harflerle yazacaktır. Hayata gözlerini kapayan bu vatanperver kadınları, rahmetle anarken, hâlâ yaşayan ve sayıları pek az kalmış bulunan kahraman kadınları da hatırlamayı bir vâzife biliyoruz.

Kara Fatma!.. Bu ismi kim tanımaz, kim bilmez!
Yirmi beş sene evvel, Anadoluda...
(Devamı 8. İnceki sayıdadır)

Kara Fatma yardım bekliyor

(Başarafa 1. İnceki sayfada)

luda, belinde kamasi, harbe giden erkeklerin önünde, sert adımlarla yürürken gördüğüm bu kadının senelerdir geçim sıkıntısı ve ızdırıp çekiyor. Hele son günlerdeki durumu cidden pek acıklı!.. Üzerindeki her eşya şunun bunun ianesi.. Yalnız, İstiklâl madalyası kendisinin!.. Ve bununla öğünüyor.

Şehir Meclisinin son toplantılarından birinde, bu şehir sakin olması itibarile kendisine ayda ufak bir yardım yapılmasını teklif ettim. Meclis arkadaşlarım her 2000 lira kadar yardımı kabul ettiler. Ancak, bu para Kara Fatma gibi, artık ömrünün son günleri yaklaşmış bulunan, tam istirahatata muhtaç yaşlı bir kadını elbette ki tatmin edemez. Ben, çalıştığım gazetede, hamiyetli vatandaşları, Kara Fatmaya yardıma çağırdım. Onlardan da bir ses çıkmadı. Şimdi, müreffeh Türk kadınlarından, Kara

Fatmaya yardım ellerini uzatacak olanları arıyorum. Türk vatanının istiklâl kavuşmasında hissesi bulunan Kara Fatmaya, yardım ediniz!

Yekta Ragıp ÖNEN

Türk kadın yazar ve şairleri

Türk - Amerikan Kadınlar Kültür Derneğinin 23 Mart Perşembe günü Millî Kitaplık küçük toplantı salonundaki Edebiyat kolu toplantısında yazı arkadaşımız Melek Erbilen, "Türk edebiyatında tanınmış kadın yazar ve şairleri" konulu etüdünü okumuş ve ilgi ile dinlenmiştir.

Burada başyazarımız bazı şüerlerini de bizzat okumuştur. Bu etüdü İngilizce metnini aynen İngilizce sahifemizde yayınlıyoruz.

Fotoğraf 27: Kara Fatma Yardım Bekliyor, *Kadın Gazetesi*, 27.03.1950, Y.4, S.161, s.1, 3.

Fotoğraf 28: Ayşe Çavuş ve Oğlu, *Vakit Gazetesi*, 5 Şubat 1922, s. 1.

Fotoğraf 29: Halide Edip Hanım, *Vakit Gazetesi*, 8 Eylül 1921, s.1.

Fotoğraf 31: *Adile Hanım*, Tercüman-ı Hakikat, 23 Eylül 1921, s. 3.

Fotoğraf 32: *TİTE Arşivi*, FK36G74B74.